

JURIDISKA FAKULTETEN
vid Lunds universitet

Mats Johansson

Revisor – ett omöjligt uppdrag ?

En studie kring ett trovärdighetsproblem

Examensarbete
20 poäng

Mats Tjernberg

Associationsrätt
Förmögenhetsrätt

VT-2005

Förord

Kan en uppdragstagare vara oberoende ?

Frågan skavde i skallen precis som stenen i skon den där eftermiddagen då jag traskade tillbaka till parkeringsplatsen vid Ekonomisentrum. Det regnade så där lite smått och irriterande, precis så som alla vi, som av en eller annan anledning uppehållit sig i Lund under en längre tidsperiod i livet måst bli så obehagligt vana vid. Själv motiverade jag mitt ”uppehälle” hösten 2004 med ivriga studier vid ekonomihögskolan. Den aktuella eftermiddagen hade jag varit på föreläsning, ett seminarium i redovisningsteori. Jag hade blivit konfunderad över ett uttalande fällt av gästföreläsaren, en revisor anställd och utsänd av en av de s.k. ”tre stora” revisionsbyråerna här i landet.

Ämnet för dagen var revision och underrubriken någonting i stil med ”revisorns vardag”. Vi studenter skulle helt enkelt få en inblick i hur det gick till *i verkligheten* om man så säger. Det var dock inte med någon mera påtaglig koncentration jag följde monologen även om jag, till skillnad från en del runt i kring mig, var vid fullt och tillika artigt medvetande.

Det som fick håret att resa sig på mitt huvud, hår ... nåja, var föreläsarens bekymrade kommentar till en fråga från auditoriet angående revisorns förhållningssätt till företrädare för revisionsobjektet, d.v.s. ledande personer i det granskade bolaget:

”tja, det kan ju vara svårt att gå emot sin uppdragsgivare”

Jag var med ens klarvaken. Till saken hör att jag vid tillfället ifråga, sedan en avsevärd tid f.ö. också varit inskriven vid Juridicum. Jag hade så att säga ”haft tid nock” att skaffa mig en hygglig insikt också i det bolagsrättsliga regelverket. Enligt dessa utgör ju revisorn en part (ett ben om man så vill) i den trebenta och i det närmaste Montesquieu-anstrukna maktodelningslära som gäller för aktiebolaget – den kontrollerande makten. Inte en krämare som säljer sina tjänster och sin kunskap till skattemyglare bolagsdirektörer.

Revisorn hade således en uppdragsgivare följaktligen var han en uppdragstagare. Vem var då huvudmannen och var hade revisorn härigenom sina lojaliteter, tro ? Om det var sant så som föreläsaren uttryckte sig var åsikten i ”vardagskretsen” att uppdragsgivaren var densamme som mottagaren av fakturan (vilket i och för sig rymmer viss logik i varje fall för en ekonom).

Varför och hur var det då svårt att ”gå emot” o.s.v. ? Jo eftersom revisorns vardag till stor del tydligen bestod i att i olika avseenden hjälpa och konsultera bolagens ekonomiansvariga inför stundande bokslut uppkom

emellanåt knepiga frågor om partsintressen. Det var därför viktigt att revisorn alltid:

”förhöll sig opartisk och upprätthöll sitt oberoende” (!?)

Frågan som jag ställde till föreläsaren fick jag aldrig något svar på men jag fick å andra sidan ett uppslag till ett examensarbete i bolagsrätt.....

Den här uppsatsen har oavsiktligt kommit att bli en riktig långkörare. Huvuddelen av arbetet ägde rum våren och sommaren 2004, ett ”sommarlov” med ett innehåll som jag själv och flera i min närhet nog helst vill glömma. När det mesta föreföll färdigt var jag tvungen att ta ett uppehåll i skrivandet. Detta, eftersom studier vid en annan fakultet pockade på min uppmärksamhet. Att därefter än en gång greppa tingen visade sig betydligt tyngre än planerat. Nå, vi landade trots allt - sexton månader efter starten !

Jag har, som sig bör efter ett arbete av detta slag, ett antal tack att adressera. Det första går till min familj d.v.s. min fru och mina båda hyggligt vuxna men icke för den skuld mindre underbara barn. Jag har dom ännu kvar, allihop, och det är sannerligen inte illa! Jag vill också tacka släkt och övriga vänner för stöd och hjälp, inte minst i form av en stor förståelse för mitt behov av lugn och avskildhet under en avsevärd tid. Till sist vill jag tacka Mats Tjernberg, min goa handledare, för alla uppmuntrande samtal och en outröttligt positiv approach men framför allt för att han aldrig gav upp – en prestation i sig !

Innehåll

SAMMANFATTNING	1
1 INLEDNING	7
1.1 Bakgrund och problembeskrivning	7
1.2 Syfte och frågeställningar	9
1.3 Metod	11
1.4 Avgränsningar och disposition	12
1.4.1 Avgränsningar	12
1.4.2 Disposition	13
FÖRKORTNINGAR	15
2 REVISIONENS MENING OCH SYFTEN	16
2.1 Allmänt	16
2.2 Varför revision	18
2.3 Tre relevanta begrepp :	20
2.3.1 Allmänt	20
2.3.2 Begreppet ”revisionsverksamhet”	20
2.3.3 Begreppet “fristående rådgivning”	23
2.3.4 Begreppet ”revisors oberoende”	24
2.4 Gällande rätt angående kravet på revisor i aktiebolag	25
2.4.1 Allmänt	25
2.4.2 Lagstiftningen, ägarperspektivet	26
2.4.3 Lagstiftningen, borgenärspektivet	27
2.4.3.1 Allmänt	27
2.4.3.2 Kreditgivning	27
2.4.3.3 Insufficiens & insolvens	32
2.4.3.4 Företagsrekonstruktion	32
2.4.4 Lagstiftningen, samhällsperspektivet	33
2.5 Revisionens kvalitativa aspekter	35
2.6 Revisionsbolag	36
3 LATENTA INTRESSEKONFLIKTER INOM AKTIEBOLAGET	39
3.1 Allmänt	39
3.2 Rättsekonomi, bakgrund	40
3.3 Rättsekonomi, milstolpar	41

3.4	Principal-Agentteorin	42
3.4.1	Allmänt	42
3.4.2	Adverse Selection	44
3.4.3	Moral Hazard	46
3.4.4	Agentkostnader	46
3.4.5	Freerider-problemet	47
3.5	Lojalitetsproblemet	49
3.5.1	Allmänt	49
3.5.2	Den historiska uppfattningen	50
3.5.3	Den moderna uppfattningen	51
3.5.4	Lojalitetsplikten för bolagsledningen	52
3.5.5	Lojalitetsplikten för revisorn	54
3.6	Rättssystemets roll ur ett rättsekonomiskt perspektiv – sammanfattning	54
3.6.1	Rättsekonomi & revision	54
3.6.2	Rättsekonomi, aktiebolag & redovisning	56
3.7	Aktiebolagets konfliktytor	57
3.7.1	Allmänt	57
3.7.2	Ägare-investerare	58
3.7.3	Ägare - ledning	59
3.7.4	Majoritet - minoritet	61
3.7.5	Ägare - borgenärer	61
4	ÄGARPROBLEMATIKEN	63
4.1	Allmänt	63
4.2	Ägande – en placeringsform i förändring	63
4.3	Andelsintressent – ett alternativt begrepp ?	64
4.4	Ägandet som rättsligt fenomen	65
4.5	Aktieavtalet	66
4.6	Ägardefinitioner	67
4.6.1	Allmänt	67
4.6.2	Andelsägaren	68
4.6.3	Fordringsägaren	69
4.6.4	Fordringsrätter, grundläggande principer	70
4.7	Ägarfrågan sammanfattning	71
5	OBEROENDEFRÅGAN	72
5.1	Allmänt	72
5.2	Oberoendet enligt äldre rätt	73
5.3	Oberoendet enligt ABL (1975:1385)	74
5.4	Oberoendet enligt Revisorslagen (2001:883)	75
5.4.1	Förtroenderubbande sidoverksamhet	75

5.5	Oberoendets tillkomst och upprätthållande	75
5.5.1	Allmänt	75
5.5.2	Det subjektiva intresset, faktiskt oberoende	76
5.5.3	Det objektiva intresset, synbart oberoende	77
5.5.4	Analysmodellen	78
5.5.4.1	Egenintresset	79
5.5.4.2	Självgranskning	79
5.5.4.3	Partsställning	80
5.5.4.4	Vänskap	80
5.5.4.5	Hot	80
5.5.4.6	Annat förhållande (generalklausulen)	81
5.5.4.7	Brytande av presumtion	81
5.5.4.8	Presumtionsbrytande omständigheter	81
5.5.4.9	Presumtionsbrytande motåtgärder	82
5.5.4.9.1	Generella motåtgärder	83
5.5.4.9.2	Individuella motåtgärder.	84

6 REVISORN OCH ROLLERNA 85

6.1	Allmänt	85
6.2	Ansvar, sanktioner & kontroll	86
6.3	Rättslig definition ”Uppdrag”	88
6.4	Rättslig definition “Syssloman”	89
6.5	Partsrelationen: ett uppdragsförhållande(?)	92
6.6	Revisor i aktiebolag	92
6.6.1	Allmänt	92
6.6.2	Redovisningsrevision	93
6.6.3	Förvaltningsrevision	94
6.6.4	Bolagsrevision, summering	95
6.7	Granskningsuppdraget	96
6.7.1	Parterna i granskningskontexten.	96
6.7.2	Uppdragsgivaren	96
6.7.2.1	Allmänt	96
6.7.2.2	Alternativet bolaget	96
6.7.2.3	Alternativet ägarna	97
6.7.2.4	Alternativet stämman	97
6.7.2.5	Alternativet styrelsen	97
6.7.2.6	Alternativet borgenärerna	97
6.7.3	Uppdragstagaren	98
6.7.3.1	Allmänt	98
6.7.3.2	Uppdragstagarens motpart, definition	98
6.7.4	Rättsfall av intresse för granskarrollen	100
6.7.4.1	Allmänt	100
6.7.4.2	NJA 1987 s.692	100
6.7.4.3	NJA 1996 s.224	102
6.7.4.4	Kommentar till relevant rättspraxis, granskning	103
6.8	Rådgivningsuppdraget	107
6.8.1	Parterna i rådgivningskontexten	107
6.8.2	Uppdragsgivaren	107
6.8.3	Uppdragstagaren	107

6.8.4	Rättsfall av intresse för rådgivarrollen	108
6.8.4.1	Allmänt	108
6.8.4.2	NJA 1992 s. 58	108
6.8.4.3	NJA 1992 s. 243	109
6.8.4.4	NJA 1992 s. 502	109
6.8.4.5	Kommentarer till relevant rättspraxis, rådgivning	110
6.9	Slutsatser kring begreppet uppdrag	111
7	SUMMERINGAR OCH SLUTSATSER	112
8	AVSLUTNING	115
	BILAGA 1	119
	BILAGA 2	120
	KÄLLFÖRTECKNING	121
	Litteratur	121
	RÄTTSFALLSFÖRTECKNING	123

Sammanfattning

Enligt äldre rättsyn var bolagets revisor aktieägarens ”man”, den som på stämmans uppdrag hade att tillse att den exekutiva ledningen skötte förvaltningen av tillskottsgivarnas medel på ett effektivt och lojalt vis. En huvudmannaorienterad grundsyn således, lätt att härleda och okomplicerad att tillämpa till gagn, får man förmoda, för såväl utövare som klientel.

Idag betraktas revisorn, närmast som en ”allas tjänare” vilken har att bevaka inte bara ägarintresset utan även sådant som berör borgenärer, anställda, skattemyndigheter m.fl. Till vardags återfinns vi revisorn snarast såsom en inkorporerad del av det bevakade företags ekonomiavdelning där det högsta representantskapet ur den bevakade företagsledningen utgör ett naturligt och kollegialt partnerskap. Såsom en av yrkesutövarens viktigare inkomstkällor framstår, enligt tillgänglig statistik, de konsultarvoden som utgår för rådgivningstjänster vilka revisorn utför *utanför* revisionsuppdraget men *inom* de bolag han är satt att granska. Detta arbete utför han - f.ö. - på den aktuella bolagsledningens uppdrag.

Det förefaller m.a.o. föreligga en inte obetydlig skillnad mellan det *sätt* på vilket modernt revisionsarbete i realiteten praktiseras år 2005 och det *syfte* enligt vilket revisionsinstitutet en gång i tiden introducerades i rättsordningen. En påtaglig diskrepans vore med tanke på tidsaspekten dock inte att förvåna särdeles. Drygt etthundra år har förflutit sedan tillkomsten av den första materiella regeln om obligatorisk revision i bolagssammanhang varför en utveckling mot en revisorsroll med nya och helt andra prioriteringar faktiskt kunde anses både rimlig och naturlig. Frågan är givetvis – alltid - hur en tidsenlig revisorsfunktion bör se ut och vad den därmed skall anses ha för primära prioriteringar.

En idealiserad modell, skymtande likt en skuggfigur här och där i debatten, är en revisor med allomfattande och nästintill samhällsvårdande uppgifter. I en sådan, visionär, yrkesroll skulle givetvis världsliga begrepp såsom aktieägares trygghet och lika rätt liksom borgenärens ängslan för fordringars säkerställande vara förpassade till en betydligt underordnad position till förmån för såväl högre som ädlare syften. Revisorsrollen kunde i en sådan ordning med rätta till och med förväntas vara förlagd till en position en bra bit utanför den omedelbart bolagsrättsliga sfären, varför inte såsom en statlig institutionell rättsfigur helt bortom komplicerande marknads- och konkurrensfaktorer.

Problemet, något som inledningen möjligtvis ger en antydning om, är att varken verklighet eller rättsordning ser ut på det sättet. Verksamheter i bolagsform bedrivs alltjämt vanligen i oheligt vinstsyfte av människor av såväl egensinnigt som ofullkomligt slag. Revisorn utgör, möjligen bl.a. av de skälen, även idag en del av den formella bolagsrätten och enligt modern bolagsrättslig doktrin utgör ägarintresset *fortfarande* det primära syftet för

sådan lagstadgad revision som avses i aktiebolagslagens 10:e kapitel. Detta, tillsammans med borgenärsintresset, anses enligt flera författare vara tydligt prioriterat av rättsordningen då det är utläsbart inte bara i lagtext utan också genom uttalande i förarbeten och i relevanta domstolsavgöranden. I moderna rättsteorier betraktas vidare såväl investerar- som ägar- och borgenärsskyddsfrågor inom associationsrätten såsom fundamentala beståndsdelar i en hållbar och tillförlitlig samhällsekonomisk struktur. Revisionens äldre syfte torde således fortfarande, och trots allt vad som därefter må ha tillkommit, vara att betrakta såsom en uttalad del av gällande rätt och därmed relevant och i högsta grad beaktansvärt för såväl yrkesutövare som kontrollinstanser. Nya prioriteringar måste, om tolkningen håller, därför rymmas inom den gamla yrkesrollens redan välfyllda ramar.

I den gamla rollen utgick revisionen alltid från ett tydligt partsintresse: ägarna. Det var ägarnas behov av kontroll som skulle tillgodoseas. Därför var det också både rimligt och okontroversiellt att ägarna, gemensamt och via bolagsstämman, såväl utsåg som instruerade revisorn och dessutom, genom att avstå vinst bekostade själva granskningsverksamheten.

Kontroversiell var däremot den spänning som, genom aktiebolagsmodellens konstruktion, kunde konstateras uppkomma mellan olika ägarfraktioner inom ett och samma bolag. En rad varianter på maktmissbruk inom aktiebolag visade sig möjliga och f.ö. även lönsamma för den eller de som företog dem. Majoritetsprincipens tydligaste svaghet, att lämna minoritetsägare utanför beslutandeprocesserna kunde, om tendenser till systematiska oegentligheter fick rota sig, få förödande effekter för bolagsformens trovärdighet i de bredare lagren presumtiva investerare och därmed äventyra organisationsformens framtid och existensberättigande.

En gränslinje för revisorns partsställning drogs därför redan i samband med 1910 års lag genom den kortfattade men till omfattningen förhållandevis vida jävsregel som stängde vägen till revisorssysslan för bolagsanknutna individer. Syftet var att upprätthålla en revision, så neutral som möjligt och därför opåverkad av olika intressen inom själva ägarkretsen. Uppdraget skulle även fortsättningsvis hållas klart och distinkt: att å *hela* ägarkretsens vägnar granska bolagsledningen – oavsett vilka ägare som tillsatt ledningen ifråga. Revisionens motiv var ägareintresset kollektivt, inte enskilda ägargrupper varför individer i bolagsledningen inte fick komma ifråga för uppdraget, inte heller sådana som stod i bolagets eller styrelseledamöters tjänst. Insikten om behovet av i det närmaste vattentäta skott mellan revisor och bolagsledning kom därför att understrykas genom den nya lagens regler.

Fundamentalt för aktiebolag under verksamhet och härigenom modellens trovärdighet såsom alternativ till andra organisationsformer för samverkan i näringsssyfte, är dess förutsättningar för självständig kreditvärdighet. Av det skälet och i klart uttalat ägarintresse gjordes därför redan de allra första aktiebolagslagarna tydligt borgenärsorienterade. Detta, genom olika skyddsregler rörande bl.a. utdelningar och likvidation. Revisionen fick av samma skäl d.v.s. att den var till gagn för ägarna, redan tidigt en uttalat

borgenärsorienterad prägel. Situationer av motsättningar mellan borgenärer och enskilda ägargrupper inom ett bolag var inte svåra att förutse och måste, för bolagets och övriga ägares bästa, söka föregripas. En utgångspunkt för trovärdighet gentemot borgenärskretsen ansågs utgöras av tillgången till en informativ och trovärdig redovisning. En förutsättning för en sådan problemlösningssmodell var givetvis tillgången till en trovärdig och tillförlitlig revision. Eftersom majoritetsprincipen hela tiden förelegat var det dock aldrig aktuellt att utgå från annat än att en av stämman utsedd revisor också kunde antas vara föremål för en viss form av partsintresse. Stämmans revisor var i princip alltid underförstått majoritetens revisor inte bara genom instruktionsmakten utan kanske främst genom makten att avsätta vederbörande. Av detta skäl, och som ett led i en outröttlig trovärdighetssträvan, tillkom även principen om ägarminoriteters rätt att vid upplevt behov erhålla samma slags representation och företrädare d.v.s. reglerna om minoritetsrevisor.

Revisorns trovärdighet gentemot framför allt ägarminoriteter och borgenärer ansågs redan från början förutsätta att dennes privata ekonomiska situation inte var avgörande påverkbar av krafter direkt hänförliga till majoritetskretsarna eller indirekt till dessa, genom styrelsen. Alla former för anställningsförhållande ansågs därför, vilket 1910 års lag också understryker, redan tidigt såsom helt utesluten. Detta skapade å andra sidan förutsättningar för ett nytt problem: revisorn fick, som fristående uppdragstagare, istället ett direkt ekonomiskt intresse i uppdragets volym, konkret uttryckt såsom ett vinstintresse i sin egen näringsverksamhet. Fram till 1975 års lag ansågs dock revisorsrollen vara exklusivt förbehållen en *enskild individ* varigenom tänkbar opportunist kunde förväntas möjlig att möta, förutom genom konkreta personbyten, bl.a. med hjälp av analogier till sysslomannareglerna.

Konturerna av en komplex och vad beträffar relationsfrågor svårhanterlig position för revisorn framträdde således tydligt redan under industrisamhällets första decenier. Integriteten för den person vars uppgift var att kontrollera den verkställande makten i aktiebolagen ställdes hela tiden ifråga. Reglerna om minoritetsrevisor indikerar lagstiftarens tidiga insikt och försökt till åtgärdande av de svårare och mera uppenbara förtroendeproblemen.

Dagens bolag är förvisso knappast mindre komplicerade till sin konstruktion än sina historiska föregångare, så ej heller beträffande sin ägarstruktur. Samtidigt har en rad nya partsintressen av lagstiftaren tillförts revisorn för denne att iaktta under sin yrkesgärning. Frågan är givetvis hur långt detta är möjligt under bibehållande av det traditionella uppdraget om att tillvarata ägarintresset i de enskilda företagen.

Dagens revisionsverksamhet bedrivs företrädesvis och med stöd av regler i 1975 års lag, inom ramen för s.k. revisionsbolag. Tre multinationella bolag kontrollerar enligt tillgänglig statistik drygt sjuttio procent av den svenska revisionsmarknaden och dessa bolag är, enligt samma statistiska

källmaterial, synnerligen lönsamma verksamheter med en stadigt växande marknadsandel. Den fråga som inställer sig är givetvis i vilken utsträckning ägare och styrelser i dessa bolag styrs av incitament vilka speglar intresset hos ägarna i det granskade, svenska aktiebolagen.

Lagstiftaren har under hela tidsförloppet konfronterats med frågorna och även avhandlat dem, genom utredningar och lagförslag. Man förefaller ha sökt efter lämpliga förhållningssätt till de problem som efter hand och på olika sätt, inte minst i form av återkommande redovisnings- och revisions-skandaler, påmint om sin obehagliga närvaro. Vad som framkommit därvid följer i princip två huvudspår:

Dels har man genom olika formuleringar sökt *tona ner den historiska ägarorienteringen*, något som vid studier av förarbeten till den nu gällande aktiebolagslagen förefaller ha varit närmast maktpolitiskt motiverat. Det fanns, i synnerhet under tillkomsten av 1975 års lag starka viljor i rörelse vars avsikter låg i att på olika sätt förändra med innebörden minska det privata ägareinflytandet över näringslivet. Revisionen förefaller av dessa krafter ha uppfattats som en tänkbart verktyg, möjligen som en motkraft till kapitalintresset. Dels har man på olika sätt sökt *öka generaliseringsgraden* för själva yrkesrollen. Detta, med hjälp av att tillgripa olika närmast metafysiskt anstrukna epitet såsom oberoende, självständig, fristående, objektiv och opartisk vad beträffar revisorns förhållningssätt till själva yrkesrollen.

Resultatet har blivit en uttunnad och konturlös definition som givetvis inbjudit till olika former för opportunist och partsbeteenden. Doktrinens tolkningar av rollens aktuella rättsposition och praktiska innebörd uppvisar, föga förvånande, ett antal olika synsätt följdriktigt varierade utifrån tolkarnas olika prioriteringspositioner. Sammantaget ur dessa kristalliseras en bild av en yrkesaktör i en näst intill omöjlig yrkes- och rättsställning : revisorn skall enligt rådande doktrinär tolkning vara en *uppdragstagare av förtroendekaraktär i oberoende ställning*.

Jag har svårt att förstå hur en sådan roll skall kunna utövas utan att väsentliga intressen samtidigt förbises eller förfelas. Jag menar dessutom att min egen oförmåga och brist förefaller vara, eller i varje fall ha varit, delad av betydande delar av yrkeskåren. Detta, illustrativt avspeglad i form av den anseliga volym insatser vilken löpande och till goda förtjänster debiterats för konsultationer till bolagens verkställande ledningar. Bolagen och dess operativa funktioner är givetvis i behov av en tillgång till kompetent rådgivning i synnerhet med tanke på den ständiga och komplicerade förändringsprocess som omger redovisningsrätten. Revisorernas insatser i detta avseende har aldrig varit uttryckligen förbjuden i lag även om den på goda grunder och i reglerande syfte varit föremål för en viss debatt. Under slutet av 1990-talet, d.v.s. fram till det att den nya Revisorslagen trädde i kraft uppgick dock den s.k. fristående rådgivningen till närmare sjuttio procent av revisionsbyråernas samlade debiteringar. Det förefaller därför i realiteten, och med facit i hand, som om revisorerna praktiskt och i

huvudsak återgått i bolagens tjänst – inte såsom anställda utan som egna företagare och inom ramen för en fristående konsultgärning.

Jag anser att otydligheten i den numera rådande yrkesdefinitionen skadat revisionens grundläggande förutsättningar eftersom ett enligt ovan beskrivet förhållningssätt givetvis inte går att uppfylla på ett trovärdigt sätt gentemot alla inblandade parter. Ett sådant går enligt min mening knappast heller att upprätthålla inom ramen för ett och samma uppdragsförhållande eftersom uppdragstagarbegreppet i sig utgår från vissa enligt gällande rätt givna grundförutsättningar. Jag ifrågasätter dessutom, starkt, i vilken utsträckning definitionen alls är möjlig ens i inskränkt språklig mening.

Jag menar att revisionsinstitutet, såsom rättslig företeelse med närings- och samhällsintresset såsom yttersta bevekelsegrund, istället borde kännetecknas av en tydlig och uttalad partsorientering. Näringsliv och kreditmarknad, revisorns huvudsakliga arbetsfält, har p.g.a. sin grundläggande samhörighet och samverkan tvingats utvecklas parallellt under årens lopp. Revisionsinstitutet hade sannolikt mått bäst av att få lov att utvecklas i symbios med dessa men då inom ramen för en huvudmannaorienterad grundsyn och med tydliga utgångspunkter i äganderätten. Detta, eftersom den grundläggande förmögenhetsrätten, till vilken såväl associations- som krediträtt räknas, utgår från tanken om klara definitioner om äganderätt.

Mitt främsta argument för detta är att jag anser mig kunna belägga att flertalet för sammanhanget relevanta bolagsintressenter, tillika de aktörer vilka enligt modern rättsuppfattning äger göra anspråk på den självständiga revisorns opartiska objektiva analys, i realiteten är ägare, i en eller annan mening. Man skulle här kunna tala om ett utvidgat ägarbegrepp och för vissa aktörer med ett något annorlunda innehåll än vad som kan anses generellt vedertaget för bolagsrättsliga sammanhang. Likafullt handlar det även för dessa om ett rättsligt förankrat ägande, då i formen av någon slags fordringsrätt kopplad till den juridiske personen såsom ett latent anspråk i bolagets egna kapital.

Det hade därför enligt min mening inte varit särdeles svårt att såsom revisorns uppdragsgivare tydligt definiera en *ägarorienterad intressentkategori* och till denna koppla den lojalitetsförbindelse som enligt såväl lagstiftning som erkända och allmänna rättsprinciper följer av en relation till en huvudman. På samma sätt hade det varit okomplicerat att för uppberaren av en sådan befattning exkludera vissa hypotetiska avtalsparter för den händelse dessa skulle kunna tänkas inkräkta på huvudmannaintresset. Jag anser att en sådan metod avsevärt skulle förbättra förutsättningarna för en tillförlitlig, trovärdig och ekonomiskt effektiv revision.

Revisionsplikten utgår från regler i ABL och revisionsuppdraget går ut på att i olika avseenden granska en förvaltningsverksamhet. Lagens syfte är att på olika sätt gagna aktiebolagsmodellen såsom självständigt och effektivt redskap för ekonomisk samverkan i vinstsyfte. Granskningen i sig är

betingad av vissa egenheter i associationsmodellen och en för denna närmast exklusivt förekommande problemflora. Jag tänker då i första hand på vissa grundläggande problem som tar avstamp i reglerna om det begränsade ägaransvaret och separationen mellan ägande och ledning. Denna typ av problem, dokumenterat kända sedan drygt hundra år och härigenom välkända för moderna rättsteoretiker, återfinns tydligt åskådliggjorda inom bl.a. rättsekonomin. Dessa finns härigenom således tillgängliga för envar som har intresse att tillgodogöra sig dem. Problemen tar sig, mycket kortfattat, uttryck i form av latent och i bolagsmodellen inbyggda motsättningar mellan ägare och ledning, ägarmajoritet och ägarminoritet samt mellan ägare och borgenärer. Det är utifrån dessa förutsättningar en granskning är anmodad och det är givetvis då inte tillfredsställande om motsvarande spänningar inte beaktas i den praktiska verksamheten, inte heller att tydligt syftesstridiga beteenden kan tillåtas fortgå och t.o.m. utvecklas systematiskt under längre tidsperioder enbart genom att dessa inte uttryckligen förbjudits i lagtexten.

Sedan den första januari 2002 gäller i Sverige en helt ny lag för revisorer, Revisorslagen (2001:883). I RL behandlas frågan om revisorns ställning för första gången i materiell mening och det är också i denna de av mig så kritiserade termerna i frågan nämligen självständig, opartisk och objektiv omnämnes. Vad blev då effekten av denna lag och går den alls att mäta? Ja, som vore det en konsekvens av det nya regelverket har börsbolagen sedan dess införande faktiskt minskat sina inköp av just konsulttjänster från revisionsföretagen och detta med uppemot femtio procent! Det verkar m.a.o. som om lagstiftningen på ett effektivt sätt påverkat beteendet i den riktning jag själv förordat samt att den mätbara utvecklingen dessutom i princip omgående skjutit min hypotes i sank.

Det bör därför, för ordnings skull, påpekas att andelen revisionsarvoden under motsvarande tidsperiod tredubblats. Börsbolagen spenderar därför idag mera pengar sammantaget på revisorstjänster i allmänhet och betydligt mera på ren revision. Börsbolagen har, om man får tro statistiken, således och sedan det nya regelverkets införande, kommit att ändrat tjänsteinköpens karaktär så att man sedan dess blivit avsevärt mera angelägen om sin revision.

Att vissa, mätbara beteenden inte alltid är uttryck för just det önskvärda handlingsmönster vi så väldig gärna vill se, tillika det som statistiken vid första påseendet förefaller avspegla är dock en väl beprövad sanning. För min egen del går tankarna och sammanhanget till nittonhundrasjuttioalets slut och då till en äldre, luttrad riksdagsman av den mera sarkastiska sorten. Denne anmärkte till en journalist, apropå debatten i kammaren om det lämpliga, och enligt vissa åsiktsinriktningar statistiskt styrkt ändamålsenliga i de på den tiden ständigt återkommande och med folkhälsoargumentet ivrigt påyrkade skattehöjningarna på alkohol:

”Jovisst, svenska folket dricker allt mindre brännvin och inte nog med det, dom har blivit aktiva som aldrig förr – dom har börjat *baka* istället!”

1 Inledning

1.1 Bakgrund och problembeskrivning

Det moderna välfärdssamhället förutsätter, enligt flertalet etablerade politiska, sociala och rättsliga doktriner, ett vitalt och livskraftigt näringsliv. Näringslivet förutsätter en inte obetydlig tillgång till riskvilligt kapital och detta i form av såväl krediter som investeringskapital. Ett fungerande, modernt samhälle förutsätter således en fungerande kapitalmarknad. Kapitalmarknaden förutsätter i sin tur ett visst tillflöde av aktiva och hyggligt tillitsfulla investerare.

Hur kan då en investerare vara säker på att den eller de hon anförtror förvaltningen av sina satsade medel faktiskt också handlar i linje med hennes intentioner och intressen? Hon har, för att tillgodose sitt samlade intresse, behov av en viss organisationsmodell som inom sina avgränsningar rymmer inte bara förutsättningar för optimal avkastningsförmåga utan även ett antal investerarorienterade säkerhetsmoment omfattande sådant som lagstadgade riskbegränsningar och sanktionsstyrda lojalitetsåtaganden.

En sådan rättsfigur tillhandahålles de facto av rättssystemet, för svensk räkning och i formell mening sedan gott och väl 150 år. Företeelsens betydelse för samhällsutvecklingen har under årens lopp varit föremål för omfattande debatt och då inte minst utifrån ideologiska utgångspunkter. Sammanfattningsvis och mätbart är det dock svårt att hävda annat än att den varit en klar tillgång - ur såväl privat- som samhällsekonomiskt perspektiv. En bekräftelse på detta kan inläsas i det faktum att den absolut övervägande delen av modern vinststrävande ekonomisk verksamhet också idag är organiserad på detta sätt. Modellen har under årens lopp analyserats ingående och har av olika ekonomiska, sociala och rättsteoretiska åsiktsriktningar även beskrivits med hjälp av olika metaforer.

Det investeringsobjekt dagens placerare kommer att finna såsom mest attraktivt är därför, med stor sannolikhet, ett ekonomiskt vinstsyftande projekt organiserat enligt den juridiska konstruktionsmodell Jensen & Meckling¹ beskriver såsom varande "summan av alla sina kontrakt": det marknadsnoterade aktiebolaget.

Sina ekonomiska och organisatoriska fördelar till trots är aktiebolagsformen en långt ifrån fulländad modell med påtagliga svagheter inte minst i kraftfältet kring dess lednings-, ägande- och kontrollfunktioner. Dessa svagheter manifesteras för vardagsmänniskan i första hand genom en till synes oupphörlig ström bolagsskandaler, för de mera invigda genom olika former av tillrättaläggande åtgärder inom regelverk och kontrollsystem. Att

---

¹ *Theory of the firm* : Managerial behavior, Agency costs and Ownership structure (1976).

ett konkret lojalitetsproblem existerar inom den moderna aktiebolagsmodellen kan sägas styrkt inte främst genom dagspressens återkommande skandalreportage utan genom att såväl lagstiftning som rättsteorier tagit fasta på detsamma. I den grundläggande lagstiftningen kan främst nämnas de regler som styr maktfördelningen inom aktiebolaget.² Detta, i första hand genom reglerna om bolagsstämmans oomtvistade överhöghet, dess delegeringsrätt till en exekutiv styrelse och den sistnämndas rätt att delegera den dagliga driften till en verkställande direktör. Såsom ett särskilt uttryck för lagstiftarens insikt om ett lojalitetsproblem framträder ur dessa regler de moment som styr inte bara rätten att avsätta nämnda funktionärer utan i synnerhet rätten att utkräva skadestånd av dem.³ Problemet behandlas också av vissa regleringar i speciallagstiftning, bl.a. genom tillkomsten av vissa skyddsregler där särskilt kan nämnas den s.k. ”Leo-lagen”⁴ införd i juni 1987 om emissioner riktade till styrelseledamöter och anställda, och exempelvis specialreglerna om former för handel med aktier och värdepapper, ”Insiderlagen”.⁵

Inom rättsteorin finns problemet tydligt beskrivet, främst genom rättsekonomisk infallsvinkel genom den s.k. principal-agent-teorin⁶ som på ett synnerligen pedagogiskt vis beskriver det som sker när det råder ojämnhet visavi information och kontrollmakt.

Associationsformen aktiebolag är av gammalt datum, för svensk räkning och i dess nuvarande positivrättsliga skepnad gott och väl 150 år. Den första positivrättsliga regleringen, 1848 års aktiebolagsförordning⁷, omfattade endast femton paragrafer men innehöll likväl en relativt genomtänkt reglering av det redan då observerade skyddsbehovet för bolagets egna kapital.⁸ Associationen skulle, p.g.a. dess extraordinärt investerarorienterade konstruktion kringgärdas av spärregler gentemot allehanda angrepp på den samlade kapitalstocken, ett eftertraktat byte för ett antal potentiella och av lagstiftaren observerade hotmodeller. Ett grundläggande problem, tydligt aktualiserat inför genomförandet av 1895 års lag, låg i verksamhetsmodellens presumtiva komplexitet över vilken vare sig investerare eller borgenärer kunde förväntas få, än mindre upprätthålla, en full överblick. Associationens ”själva väsen”⁹ bar m.a.o. i sig ett inte obetydligt mått av riskfaktorer, mer eller mindre omöjliga att förutse och förstå utan specialkompetens. För att i möjlig mån överbrygga ett trygghetsproblem lagstiftades därför om en särskild granskningsman vilken,

---

² Aktiebolagslagen (1975:1385) kapitel 8 och 9.

³ ABL 15 kap.

⁴ Lag (1987:464) om vissa riktade emissioner i aktiemarknadsbolag.

⁵ Insiderlag (1990:1342).

⁶ Företärd av Posner (*Agency models in law and economics*, 2000) m. fl.

⁷ 1848 års förordning om aktiebolag, (No 43).

⁸ §§5,6 om tillskottskapitalets inbetalande, §9 om otillåten (vinst)utdelning, återbärandeplikt och solidariskt ansvar för styrelsen.

⁹ Formuleringen hämtad ur förarbete till 1895 års lag, Prop. 1895:6, s. 116

i ägarekollektivets intresse, skulle kontrollera bolagsledningens förehavande med de dem anförtrodda medlen: en revisor.¹⁰

Det moderna svenska aktiebolaget rymmer knappast mindre komplexa lösningar än sina historiska föregångare. Dagens transnationella industriföretag ägs dessutom av en betydligt bredare allmänhet än vad som då var fallet, och möjligen även vad som förväntades eller rent av ansågs önskvärt, i industrisamhällets ”gryning”. Genom s.k. institutionellt ägande samt privata sparprogram i olika former av fondbolag har ett indirekt ägande tagit en allt större andel av aktiemarknaden i anspråk. Samtidigt har den moderna informationsteknologin kommit att erbjuda såväl bolagsledningar som kontrollägare ett aldrig tidigare skådat spektrum av redskap, väl avvägda inte bara för syftet att förgylla bilden av de egna historiska prestationerna utan även i strävan att optimera bilden av förväntade framtida avkastningsförutsättningar. Gränsen mellan information och regelrätt marknadsföring har i dessa sammanhang kommit att bli hårfin.

Vad dagens presumtive aktieägare av nöden behöver, såväl före som efter investeringstillfället, är därför en pålitlig kontrollfunktion som hon kan lita sig emot. En kontrollfunktion som på egen hand, av egen kraft och utifrån impulser sprungna ur en gedigen yrkeserfarenhet och intuition såväl förmår som har viljan att förmedla intryck avseende tillståndet i det ifrågakvarande bevakningsobjektet. Som kan tolka och analysera alla de rapporter och utsagor som vid givna tillfällen lämnar det granskade bolaget och som, vid vissa i förväg bestämda tidpunkter, kan biträda den grupp hon tillhör med att klarlägga och översätta detta informationsflöde till en för henne begriplig terminologi och med hennes intresse som främsta rättesnöre. En kontrollfunktion som genom sin existens kan skapa nödvändig tilltro till företagets ekonomiska information.

Också kontrollfunktionen har tillhandahållits marknaden, i varje fall enligt rättsreglernas historiska tolkning. Frågan är i vilken utsträckning funktionen i fråga fortfarande skall anses vara i kraft och avsedd för sitt ursprungliga syfte samt, om så anses vara fallet, ett upprätthållande av detta under nuvarande förutsättningar i realiteten också är möjligt.

1.2 Syfte och frågeställningar

Syftet med mitt arbete är att söka utröna i vilken utsträckning svensk gällande rätt rörande revisionsinstitutet står i överensstämmelse med den affärsmässiga verklighet dagens revisorer har att verka i. Fokus för mitt intresse är problematiken kring revisorns två huvudsakliga yrkesfunktioner d.v.s. granskningsfunktionen på stämmans uppdrag samt konsultuppdrag i bolagsledningarnas regi, något jag menar väcker olika gränsdragningsfrågor till liv. Problemets aktualitet förefaller dessutom öka i en tid då det svenska

---

¹⁰1895 års lag, 18§ sista stycket (revisorsval), 50§ (revisorns uppgifter).

näringslivets mera expansiva delar genomlever en allt mera påtaglig anpassning till en existens i en globaliserad ekonomi. En internationell näringsmiljö förutsätter rimligen tillgång till en internationell finansmarknad vilket i sin tur, utom i rena undantagsfall, torde leda till en allt tydligare åtskillnad av ägare- och ledningsfunktionerna inom företagen. Värdet av en orubbad tilltro till dessa företags ekonomiska information kan, under sådana förutsättningar, knappast överskattas.

Min frågeställning är därav följande :

Är dagens praktiska revisorsfunktion, innefattande såväl revisions- som konsultationsmoment, alltjämt förenlig med revisionsinstitutets teoretiska och historiskt grundläggande syfte, det att utifrån ett aktiebolagsrättsligt perspektiv värna aktieägarnas (andelsägarnas) intresse ?

Under min utredning har frågeställningen kommit splittras upp i tre huvudsakliga delproblem. Det första kretsar kring frågan om revisorsinstitutets juridiska hemvist. Det har visats sig svårt för att inte säga omöjlig att bringa fullständig klarhet i *vad för slags rättsfigur* den moderna revisorsfunktionen egentligen skall anses utgöra. Att i möjligaste mån likväl söka klarlägga detta har känts nödvändigt såsom fundament för ett någotsånär hållbart vidare resonemang.

Det andra problemet kretsar kring en mer generell fråga om risker då *dubbla eller oklara lojaliteter* råder i partsförhållanden, och då särskilt relationer vari ekonomiska moment integrerats parterna emellan. Till detta kan, vilket jag menar är påtagligt relevant för sammanhanget, fogas ett antal kritiska moment som kan uppstå då arbets- och kontrollfunktioner utgår från ”samma hand.” Vad beträffar just revisorsfunktionen föreligger för detta problemkomplex en tydlig och, som det verkar, svårforcerad regel att ta i beaktande : ABL 10:16, 1st vari det framgår att revisorn ej får stå i beroende ställning till sin klient.

Det tredje problemet, tillika det som jag menar återstår av den ursprungliga frågeställningen, kretsar kring tankar om det man skulle kunna kalla revisorns historiska roll. Med detta menar jag det granskningsuppdrag som består i att *uttryckligen på stämmans uppdrag* granska bolagsledningens förvaltningsgärning. En från början klart definierad uppdragsfunktion har, förvisso föga förvånande eftersom etthundrafemtio års rättsutveckling kommit emellan, av olika anledningar kommit att anta allt mera diffusa konturer. Den fråga som, i takt med att min utredning fortskridit, tagit form i mitt medvetande kretsar kring orsaker och verkan beträffande dagens enligt min mening orimligt komplicerade struktur. Revisorn skall inte längre företräda ett enskilt huvudmannaintresse gentemot en klart definierbar motpart utan, om en uppdragsgivare alls kan definieras, *ett antal* huvudmän – med motstridiga intressen – gentemot varandra. Orsaker och förklaringar förefaller främst finnas i form av olika rättspolitiska målsättningar,

verkningarna, i olika trovärdighetsproblem kännbara inte minst för de ursprungliga ”uppdragsgivarna”, andelsägarna.

1.3 Metod

Min metod är att utifrån en inledande granskning av den materiella rätten sätta den svenska rättsutvecklingen med avseende på revisionsinstitutet i relation till utvecklingen inom näringslivet. Jag analyserar härvid adekvata lagrum inom associationsrätten, revisionsrätten, redovisnings- och bokföringsrätten samt några härtill anknyttande rättsområden.

I fokus ligger Revisorslagen 20, 21 och 25 §§, där begreppen opartisk, självständighet, objektivitet samt rubbat förtroende vägs mot den verklighet som, enligt min mening, i realiteten och till vardags omger den praktiska utövaren i den ifrågavarande yrkesrollen. Jag ställer dessa lagrum i relation till Aktiebolagslagens regler om kravet på revision för verksamheter vilka drivs i aktiebolagsform samt bolagsrevisorns åligganden i dessa sammanhang,

Jag analyserar gällande rätt genom att granska lagtext, förarbeten och rättspraxis inom respektive rättsområde. Jag granskar även doktrinen och har härvid intresserat mig särskilt för den litteratur som ingår i kursen *revisorsjuridik* vid Institutionen för handelsrätt vid Lunds Universitet.

På det internationella planet förhåller jag mig (av utrymmesskäl) mera sparsam. Jag studerar dock valda delar av den amerikanska debatten eftersom jag anser denna av betydande vikt. Huvuddelen av svensk (europeisk) redovisningsteori har, som bekant för den invigde, amerikanska förtecken, och de förändringar som vi européer kontinuerligt har att beakta har i en eller annan mening sin förklaring i amerikanskt näringsliv och dess utveckling.

Finsk rätt aktualiseras i så mening att den, på grund av det nordiska lagstiftningssamordningen, blivit föremål för vissa komparativa frågor. Då jag, såsom ett av de viktigare källmaterialen, valt att använda mig av Lars-Erik Taxells studier av den finska bolagsrätten blir finsk rätt aktuell även för mig. Jag vill för läsaren poängtera att jag kunnat konstatera vissa inte helt oväsentliga skillnader rättssynen länderna emellan men att jag likväl, återigen av utrymmesskäl, endast i undantagsfall kommenterar dessa.

De rättsfall jag valt avhandlar i första hand rättstvister där revisorns utsagor (eller möjligen brist på utsagor) kommit i fokus. Jag avser att genom studien få klarhet i huruvida dagens bolags- och redovisningsskandaler är att betrakta såsom färska plantor eller bara nya skott på en gammal stam.

Det kapitel som berör de rättsekonomiska aspekterna syftar inte, så som kanske förväntats, i första hand till att ge en rättsekonomisk analys av

revisorsfunktionen som helhet. Syftet är istället att, såsom underlag för en vidare förståelse av det jag menar utgör kärnfrågor, bibringa läsaren några utgångspunkter ur den etablerade rättsekonomiska doktrinen. Detta, eftersom denna enligt min mening tillhandahåller utomordentligt pedagogiska beskrivningar av vissa speciella problem vilka enligt bred erfarenhet och erkänd mening ofelbart följer av företagande i aktiebolagsform. Jag tänker då i första hand på de välkända och till synes olösliga intressekonflikter som utgör underlag till det s.k. principal-agentproblemet.¹¹ Den rättsekonomiska analysmodell som likväl presenteras i kapitel tre och i anslutning till lojalitetsfrågorna, är inte resultatet av ett olycksfall i arbetet, inte heller av någon tillfällig snilleblix hos författaren utan för att den helt enkelt inte gått att undvika. Jag menar att vissa yttre förutsättningar är så uppenbart utmanade att varje förklaringsförsök leder in i den rättsekonomiska huvudfåran.

1.4 Avgränsningar och disposition

1.4.1 Avgränsningar

I Sverige finns sedan januari 1995 två varianter för aktiebolagsmodellen : enskilda samt publika aktiebolag.¹² Historisk har det svenska rättssystemet, i motsats till vad som varit fallet i många andra länder, insisterat på att *en* bolagsmodell varit tillräcklig för alla typer av aktiebolag. Den nya ordningen, tillkommen såsom en anpassningsåtgärd inför EU-anslutningen, för den svenska bolagsrätten ett steg närmare sina kontinentaleuropeiska motsvarigheter. Där har de ledande rättssystemen sedan länge varit utformade enligt en grundsyn innefattande insikten om nödvändigheten av lösningsmodeller för såväl typiskt sett stora som typiskt sett små bolagsbildningar.

Den svenska nyordningen leder till en välbehövlig separation för rättigheter och skyldigheter i vissa grundläggande frågor som exempelvis förutsättningar för rätten till börsnotering.¹³

Samtidigt innebär den i övrigt likformiga regleringen inte någon mirakelkur mot den grundläggande aktiebolagsproblematiken. Svåra gränsdragnings- och klassificeringsproblem kvarstår exempelvis i så mening att ett förhållandevis litet och såsom *enskilt* aktiebolag registrerat företag mycket väl kan ha en synnerligen spridd ägarekrets med en ledning klart avskärmad från ägarekretsen. På samma sätt kan ett marknadsnoterat d.v.s. *publikt* bolag ha en stark kontrollägare och härigenom fritt välja att enbart släppa

---

¹¹ Se kap 3.4 nedan.

¹² Distinktionen mellan privata och publika bolag klargjordes genom SOU 1992:83 samt den därefter följande propositionen 1993/94:196.

¹³ ABL 1:4, sista stycket.

ifrån sig en begränsad, om ens någon, exekutiv makt till den fria marknadens investerare.

Jag vill för läsaren påpeka att jag är fullt medveten om de komplikationer den mycket varierande floran av bolagsformat medför, något som givetvis får konsekvenser för ett arbete av detta slag. Jag har dock av utrymmesskäl sett mig tvungen att helt utelämna delar som varit avsedda att behandla problematiken kring mindre och medelstora företag – företeelser som, förvisso alltid, utgjort föremål för en flora av special- och särregleringar – ett problemkomplex som egentligen varit nödvändig att integrera för att presentera ett grepp om helheten.

Min undersökning tar istället sikte på förhållanden som gäller de större och marknadsnoterade bolagen där ett spritt ägande utgör normalförhållandet. Den kategori bolag som i första hand avses berörda för mitt resonemang blir således de som i lagtexten definieras såsom *publika bolag*.¹⁴

Ett antal angränsande rättsområden – exempelvis skatterätten - berörs givetvis, direkt eller rent hypotetiskt, genom den kritik eller de förslag jag avser att presentera. Jag har dock inte, annat än i rena undantagsfall, möjlighet att inom ramen för detta arbete beröra dessa i vidare mening.

En doktorsavhandling med titel ”Revisors oberoende” har nyligen lagts fram av disputerande Adam Diamant vid Uppsala Universitet. Jag inser givetvis relevansen av denna såsom en tänkbar och förmodligen mycket rik källa för innehållet i mitt eget arbete. Jag har dock, då förevarelsen av avhandlingen kommit till min kännedom mycket sent, av tidsskäl känt mig tvingad att helt avstå från att kommentera eller analysera densamma. Jag beklagar detta och tar givetvis på mig hela ansvaret för min bristande kunskap om existerande källor.

1.4.2 Disposition

Jag inleder kapitel två med en redogörelse för revisionens syften och motiv, kort sagt det orsaker som ligger bakom de tvingande reglerna om revision i ABL. I detta sammanhang redogör jag även för relevant lagstiftning på området.

Kapitel tre presenterar de specifika problem som enligt lagförarbeten och doktrin är förknippade med aktiebolaget såsom rättsligt fenomen. Jag menar att insikten om de numera välkända spänningarna mellan olika grupper av bolagsintressenter utgör ett slags fundament på vilket hela logiken, inte minst i lagstiftningsfrågan, måste vila. Om man vill kan man kalla det för en kunskapsmässig ”spelplan” på vilken aktörerna har att verka. I detta sammanhang presenteras rättsekonomi såsom ett möjligt redskap för

---

¹⁴ ABL 1:1 enligt def. i 1:3, andra stycket.

analys samt som ett alternativt medel att lösa vissa annars svårhanterliga frågor. Revisorns roll i problematiken lyfts härvid givetvis fram.

Kapitel fyra avhandlar de komplexa relationer som råder inom aktiebolaget såsom forum för ekonomisk verksamhet i ett vinstdrivande syfte. Särskilt intresse riktas härvid mot två intressentgrupper, ägarna och borgenärerna, deras relationer till bolaget men också till varandra.

I sjätte kapitlet försöker jag utreda frågan om revisorns ”oberoende ställning”, vad denna skall anses innebära och vad detta, möjligen, kan få för konsekvenser för analysen i övrigt.

Kapitel sex behandlar revisorn i mera inträngande mening. Här redogör jag först för det breda regelverk som styr revisorns dagliga arbete, ansvarsförhållanden, kontroll och sanktioner. Jag presenterar därefter de båda yrkesroller som en modern revisor anses avsedd att upprätthålla - den granskande och den rådgivande rollen - samt den varierande syn som råder kring det rättsförhållande som vid olika tillfällen kan anses föreligga mellan revisorn och dennas motparter. I samband med detta redogör jag för ett antal som jag menar relevanta rättsfall.

Förkortningar

ABF	Aktiebolagsförordningen (1975:1387)
ABL	Aktiebolagslagen (1975:1385)
ABL 95	1895 års aktiebolagslag
ABL 10	1910 års aktiebolagslag
ABL 44	1944 års aktiebolagslag
BFL	Bokföringslagen (1999:1078)
EK	Eget kapital (redovisningsbegrepp)
LFR	Lag (1996:764) om företagsrekonstruktion
RL	Revisorslagen (2001:883)
RN	Revisorsnämnden
RNL	Revisionslagen (1999:1079)
RS	Revisionsstandarder i Sverige.
ÅRL	Årsredovisningslagen (1995:1554)

2 Revisionens mening och syften

2.1 Allmänt

Affärsmässigt organiserad näringsverksamhet genererar, genom regelbunden dokumentation, en strid ström av ekonomisk information. För aktiebolag såväl som för andra organisationsformer finns en gedigen laglig reglering hur sådan information skall handteras och systematiseras.¹⁵ I syfte att upprätthålla en hygglig nivå av efterlevnad finns också ett antal kontrollformer inbyggda i systemet. Det har av en rad olika skäl ansetts angeläget att med olika medel säkerställa att den information som lämnar bolagen håller sådan kvalitet att informationskonsumenterna har en väl motiverad anledning att lita på den. Lagstadgad revision, utförd av en särskilt utsedd och för ändamålet kvalificerad revisor utgör det kanske viktigaste ledet i denna strävan.

Ordet revision har latinskt ursprung och betyder att *se tillbaka*. En översiktlig och kortfattad beskrivning avseende begreppets innebörd står att finna i en handledning utgiven av revisorsorganisationen FAR.¹⁶ Den lyder som följer:

”revision är att kritiskt granska, bedöma och uttala sig om redovisning och förvaltning”¹⁷

Beträffande revisionens ändamål beskriver Krister Moberg i sin utmärkta lärobok ”Bolagsrevisorn”(f.ö. kurslitteratur avseende kursen *revisorsjuridik* vid Institutionen för handelsrätt vid Lunds Universitet) detta såsom syftande till att

” ge trovärdighet åt den ekonomiska information som lämnar bolaget”¹⁸

Revisorn utgör således ett kontrollorgan och revisionens grundläggande syfte är att skapa förutsättning för tilltro till aktiebolagens ekonomiska information. Själva revisionsarbetet handlar om en i efterhand utförd kontroll av ett visst dokumenterat skeende, ett ställningstagande till vad som därigenom framkommit samt någon form av utlåtande¹⁹ i frågan.

Här framträder dock själva embryot till ett problem: Under den obligatoriska granskningsprocessen dyker frågeställningar upp vilka i sin tur

---

¹⁵ Främst BFL, ÅRL, samt det sedvanerättsliga begreppet ”god redovisningssed”.

¹⁶ Föreningen Auktoriserade Revisorer, grundad 1923.

¹⁷ FAR:s Revisionsbok 2002, s 13.

¹⁸ Moberg sid. 31.

¹⁹ S.k. Revisionsberättelse.

inte sällan aktualiserar behov av förändringar i bokförings- och bokslutsprocesserna. Problemen och önskemålen kan vara av mycket varierande art. I vissa fall är lösningarna enkla, i andra fall krävs avancerade åtgärder och förslagen till dessa kan läggas fram av såväl bolagsrevisorn själv som av företrädare för revisionsklienten.

Många av de förslag som kommer från revisorn framläggs i omedelbar anslutning till dennes påpekanden om svag- eller oklarheter i redovisningen. Normalt tas ett sådant förslag i avsevärt beaktande av bolagsledningen. I andra fall kommer initiativet från bolagsledningen varvid förslaget vanligen först förankras betr. teknisk karaktär och lagenlighet genom diskussioner med revisorn. Ett årsbokslut för ett större företag rymmer i normalfallet en rad komplicerade frågeställningar och beslut kring olika handlingsalternativ blir därför av stor vikt för bolagets slutgiltigt redovisade resultats- och förmögenhetsställning. Diskussioner härkring aktualiseras därför oavbrutet och dessa kan föras vid tillfällen då revisorn, mot revisionsarvode, utför sin lagstadgade granskningsgärning men också inom ramen för en ren konsultationstjänst och då mot ett särskilt konsultarvode.

Särskilt intressanta förefaller dock de situationer då ingen form alls överenskommit utan då kontakterna sker i en helt informell anda. Det är uppenbart att sådant meningsutbyte kan ske formlost och utan särskild inramning utan att för den skull behöva rymma några illojala avsikter.

Likafullt skymtar här en gräns som inte bör överskridas. Exakt var denna gräns går är oklart men regelverket antyder en andemening generellt innebärande att lösningar och förslag som revisorn själv aktivt varit med om att konstruera skall denne inte själv också granska. En särskild stoppregel kopplad till en handlingsplikt för revisorns del om att vidta skyddsåtgärder signalerar lagstiftarens insikter i frågan.²⁰

Stoppregeln, som är förbunden med den allmängiltiga skyldigheten för revisorn att iaktta god revisorssed, är dock konstruerad så att såväl skyddsåtgärder som kontrollen av dessa är förbehållet revisorn själv. Självfallet duger detta också för att komma till rätta med de mera uppenbara fallen.

I vissa fall kan revisorns rådgivning, i enlighet med en tolkning av lagens definition av granskningsuppdraget, anses vara synonym med, d.v.s. ingå i själva granskningsarbetet. I andra fall inte. Gränsdragningen härvidlag utgör en av kärnfrågorna för den här uppsatsen. Oavsett vilken situation som kan anses föreligga i det enskilda fallet torde revisorns råd i ärendet så gott som alltid få betydelse för bolagsledningens beslut om vidare åtgärder i frågan. Härigenom får revisorns agerande, oavsett i vilken *form* detta sker, i princip alltid betydelse inte bara för bolaget utan även för dess intressenter och tredje män.

---

²⁰ Förbudet mot s.k. ”självgranskning”, RL 21, 1st, punkten b.

2.2 Varför revision

Revisionsinstitutet är utomordentligt väl reglerat genom såväl lag²¹ som i form av detaljerade rekommendationer²² och en väl etablerad yrkespraxis.²³ Samtidigt är det, kanske just p.g.a. regleringarnas omfattning, inte helt okomplicerat att skapa sig en översiktlig och sammanhängande bild över vad, eller snarast vem, revisionsarbetet egentligen och ytterst avser att tjäna. Den naturliga frågan kommer härigenom att kretsa kring *vem* det är som skall anses vara i behov, eller rent av främjad, av detta mycket kvalificerade arbete.

”När aktieägarna själva ej har möjlighet att helt och hållet kontrollera bolagets verksamhet är det av stor vikt att de har tillgång till andra aktörer som utövar kontroll”

skriver Moberg i lärobokens inledning. Det är således enligt denna uppfattning aktieägarna som har ett behov att fylla.²⁴ Med hänсыftning till de för aktiebolagsformen så typiska och välkända men likafullt svårhanterliga problemen kring åtskiljandet av ägande och ledning skriver Lars-Erik Taxell :

”Ju mera aktieägarna passiviseras desto starkare framträder nödvändigheten av en fortgående objektiv och sakkunnig granskning.”²⁵

Det är enligt detta synsätt relationen mellan ägande och kontroll som avgör det faktiska behovet av revision. En aktiv ensamägare skulle i enlighet med denna logik knappast ha något behov alls att fylla medan den diametrala motsatsen skulle råda beträffande den utpräglade investeraren. Taxell menar vidare att den granskning som revisorn enligt lagen har att utföra ”primärt är betingad av aktieägarnas intresse”.²⁶

”Revisor väljs normalt på bolagsstämma av aktieägarna och har att på deras vägnar utöva den kontrollfunktion över bolagsledningen som aktieägarna av praktiska skäl inte kan utöva själva”

skriver Rodhe i sin klassiska volym ”Aktiebolagsrätt”. Också Rodhe sätter aktieägarintresset i särklass dock med tydliga reservationer om att revisorn under sin granskning har att iaktta också andra ”rättmätiga intressen”. Som exempel härvidlag nämns samhället, anställda, borgenärer samt den aktieköpande allmänheten.²⁷

---

²¹ ABL 10 kap, RL, RNL, ÅRL m.fl.

²² Av karaktären standarder, s.k. ”Revisionsstandarder i Sverige” utformade och publicerade genom FAR:s revisionskommittés försorg.

²³ En yrkespraxis som, då den efterlevs, skall utmynna i ett det som kommit att kallas ”god revisions-” och ”revisorssed”(se vidare kap 2.5 nedan).

²⁴ Moberg sid. 29.

²⁵ Taxell (II), *Aktiebolagets organisation*, sid. 105.

²⁶ A.a. sid. 107.

²⁷ Rodhe sid. 205.

Det allmänna borgenärsintresset är ett explicit revisionsmotiv, något som kommit till uttryck i aktiebolagslagens förarbeten.²⁸ Att skyddet för bolagens kreditborgenärer prioriterats generellt av lagstiftaren kan utläsas genom hela det omfattande borgenärsskyddet inom ramen för ABL.²⁹

Det är dock viktigt att notera att huvuddelen av de övriga i doktrinen utpekade intressentgrupperingarna också härleder sin intressenträtt ur en mera eller mindre tydlig borgenärsrelation till revisionsobjektet. Så exempelvis beträffande anställda (lönekrav) eller samhället (skattefordran). Även den ”aktieköpande allmänheten” hamnar i vissa situationer, p.g.a. investeringsformens tekniska karaktär, vid sidan av den traditionella ägarrollen och blir närmast att likna vid en ränteberättigad fordringsägare. Skyddsintresset för det som skulle kunna kallas ett utvidgat borgenärsbegrepp har också beaktats av lagstiftaren, förutom genom de rent redovisningsorienterade reglerna, exempelvis genom regler om styrelserepresentation för anställda³⁰, de omfattande reglerna om aktivitetsplikt vid misstanke om bl.a. skattebrott³¹ eller olika slags regler om investerarskydd.³²

En grundläggande förutsättning för att revisionen skall fylla sitt trovärdighetssyfte är att revisionsarbetet i sig själv framstår som trovärdigt, något som i sin tur leder trovärdighetsfrågan vidare till den enskilde revisorn. Av detta skäl och i detta syfte finns därför, i form av RevL, ett särskilt regelverk för revisorn att hålla sig till.³³

Revisionsarbetet indelas i två lagstadgade arbetsmoment varvid den ene tar sikte på dokumentationsapparaten, s.k. *redovisningsrevision*, den andre på ledningens förvaltningsgärning, s.k. *förvaltningsrevision*.³⁴

En för trovärdighetsfrågan komplicerande, men enligt min mening närmast förbisedd faktor utgör de förhållandevis moderna reglerna om *revisionsbolag*.³⁵ Sedan den nu gällande aktiebolagslagens ikraftträdande är det tillåtet att, istället för en enskild fysisk person, såsom bolagsrevisor anlita ett för detta ändamål registrerat bolag. En avindivualisering har härigenom ägt rum inom en yrkeskategori som enligt doktrin annars ansetts förbehållen och modelltypisk för det man kallat ”personliga uppdrag”.³⁶

---

²⁸ Prop. 1975:103 sid. 242.

²⁹ ABL 6kap, 7kap, 12kap, 13kap

³⁰ Lag (1987:1245) om styrelserepresentation för de privatanställda.

³¹ ABL 10:38, 3st.

³² Lag (1987:464) om vissa riktade emissioner i aktiemarknadsbolag, mm. (Leolagen)

³³ Se kap. 2.4 nedan.

³⁴ Se kap. 6.6. nedan.

³⁵ Se kap. 2.6 nedan.

³⁶ Hellner sid. 202.

2.3 Tre relevanta begrepp :

2.3.1 Allmänt

Ett av de större problemen under detta arbete har varit att såväl förstå som att hålla isär vissa elementära begrepp, relevanta för revisionskontexten. Jag inleder därför med att kort redogöra för några av de viktigare, d.v.s. begreppen ”revisionsverksamhet”, ”fristående rådgivning” samt begreppet ”revisors oberoende”.

2.3.2 Begreppet ”revisionsverksamhet”

Att utöva revision är att bedriva s.k. ”revisionsverksamhet”. Begreppet har existerat och använts regelbundet i aktiebolagskontexten under minst etthundra år men vad det egentligen har avsetts att innefatta har klarlagts först under senare tid, då i samband med RL:s tillkomst. Definitionen, som följdriktigt härigenom återfinns i just RL, har kommit att få stor betydelse för tillämpningen av ett flertal bestämmelser.³⁷ För egen del anser jag att den kanske viktigaste följden av definitionens existens är att den också förefaller möjliggöra en fördjupad analys av vad som avsetts att *inte* innefattas i begreppet. Definitionen i RL 2§ 7p lyder som följer :

Revisionsverksamhet :

- a. verksamhet som består i sådan granskning av förvaltning eller ekonomisk information som följer av författning, bolagsordning, stadgar eller avtal och som utmynnar i en rapport eller någon annan handling som är avsedd att utgöra bedömningsunderlag även för någon annan än uppdragsgivaren, samt
- b. rådgivning eller annat biträde som föranletts av iakttagelser vid granskning enligt a.

Att begreppet avser att anknyta till revisorns granskningsuppdrag framgår tydligt av förarbeten, likaså att den rådgivningsverksamhet som omnämnes i punkten b har en granskningsrelaterad funktion.

Moberg gör en tydlig inventering av lagrummet enligt följande systematik³⁸ :

1. Lagstadgad revision.
2. Revisionsrådgivning.
3. Annan granskning än lagstadgad revision.
4. Lagstadgade tilläggsuppdrag.
5. Avtalsmässiga tilläggsuppdrag.

---

³⁷ 25§ RL om förtroenderubbande sidoverksamhet, 20,21§§ RL om revisors opartiskhet, 32§ RL om disciplinära åtgärder mm.

³⁸ Moberg s. 49 ff.

Med ”lagstadgad revision” avser Moberg den slags revisionsverksamhet som är föreskriven för aktiebolag enligt ABL 10:1. Det är detta arbete som utgör det faktiska granskningsuppdraget, att utföras av den person Moberg valt att kalla Bolagsrevisor, f.ö. en passande och pedagogisk benämning för uppdragstagaren varför jag också valt att använda den genom detta arbete.

Med ”revisionsrådgivning” avses sådan rådgivning som anses stå i direkt samband med granskningen. Det handlar då om förslag till förändringar (läs förbättringar) av bolagets redovisning och förvaltning. Bolagsrevisorn har en omfattande rätt att lämna denna form av rådgivning, en rättighet som enligt förarbetena följer av skyldigheten att utföra uppdraget inom ramen för god revisors- och revisionsred.³⁹

Beträffande principerna för företagets redovisning är syftet, att vid varje givet tillfälle ge en så korrekt och rättvisande bild som möjligt av företagets resultat- och förmögenhetssituation.⁴⁰ Det kan därför finnas behov av återkommande, korrekta åtgärder med avseende på redovisningsmetoder eller bedömningsprinciper. Även förändringar i regelverk kan påverka valet av metod.

Revisionsrådgivning med avseende på redovisningen kan därför exempelvis handla om ett förslag till förändring av avskrivningsförfarande t.ex. med avseende på verksamhetens maskiner och inventarier. Det har kanske visat sig att förslitningen är kraftigare än vad som tidigare beräknats (kanske p.g.a. ökad beläggning) varför värdeminskningen skall anses större än tidigare. En förändring i detta hänseende innebär att bolaget fortsättningsvis kommer att redovisa en försämring av såväl sitt resultat som sin förmögenhetsställning. Ågarnas förmögenhetssituation kan härigenom också sägas påverkad och detta trots att ingen egentlig disposition företagits – enbart en redovisningsmässig.

I förvaltningsmomentet handlar revisionsrådgivningen ofta om förslag från revisorn med avseende på olika frågor kring bokföringsrutiner, i andra fall konkret rådgivning i rena förvaltningsfrågor. Revisorns rådgivningsrätt förefaller här att i vissa fall övergå i en direkt skyldighet. De mera formella formerna för sådan förvaltningsorienterad och ”obligatorisk” revisionsrådgivning sker i form av s.k. *erinringar* eller *påpekanden*.⁴¹ Erinran anses utgöra den allvarligare av de två och, till skillnad från påpekandet, lagreglerad till formen.⁴² Den kanske mest utpräglade rådgivningen i en förvaltningsfråga, dock inte riktad till styrelsen utan till det överordnade organet stämman, utgör den stående skyldigheten till uttalande angående styrelsens förslag till

---

³⁹ SOU 1995:44 sid 222 ff, Prop. 1975:103 sid. 434.

⁴⁰ Principen om ”rättvisande bild”, ett modernt och flexibelt begrepp som numera anses överordnat ett antal traditionella normkällor. Ett uppfyllande medger härigenom avsteg från redovisningsrekommendationer, allmänna råd och vedertagen praxis. (Artsberg sid. 52).

⁴¹ ABL 10:6.

⁴² ABL 10:35.

vinstdisposition.⁴³ Det är värt att poängtera att stämman här agerar i egenskap av förvaltningsorgan och inom ramen för sin rest- eller residualkompetens eftersom inget annat bolagsorgan har kompetens beträffande denna fråga.⁴⁴

Exakt var gränsen går mellan begreppen lagstadgad revision och revisionsrådgivning är inte helt glasklar och frågeställningen aktualiseras just beträffande de formella formerna för ”ingripande” från Bolagsrevisorns sida. Så länge ett ingripande riktar sig till bolagsledningen och vid en tidpunkt som föregår bolagsstämman torde rådgivning föreligga.

Ett ingripande som riktar sig direkt till stämman och tidpunktsmässigt överensstämmer med denna torde å andra sidan kunna anses inbegripen i själva revisionen. Den tredje formen för formell åtgärd, s.k. *anmärkning*⁴⁵, skulle enligt denna logik falla under de senare begreppet eftersom anmärkningsinstitutet, i förekommande fall, utgör obligatorisk del av revisionsberättelsen. Då såväl lagstadgad revision som revisionsrådgivning anses innefattat i begreppet revisionsverksamhet är separationsfrågan måhända mindre ofta relevant. Dock kan frågan vara av intresse i anslutning till frågan om annan slags rådgivning.

Med ”*annan granskning än lagstadgad revision*” avser Moberg sådan granskningsverksamhet som är av samma karaktär som lagstadgad revision men som ej är föranledd av tvingande lag, ex. beträffande en ideell förening för vilken det inte finns något lagstadgat revisionstvång.

För vissa sammanhang föreskriver lagen särskild granskning av revisor, så beträffande exempelvis kontrollbalansräkning i en obeståndssituation⁴⁶ eller vid utgivande av emissionsprospekt.⁴⁷ Denna uppgift kan en revisor åta sig att utföra, då inom ramen för begreppet revisionsverksamhet och av Moberg definierat såsom ett ”*lagstadgat tilläggsuppdrag*”

Med ”*avtalsmässiga tilläggsuppdrag*” avses Moberg slutligen den slags uppdrag som kan bli aktuella då någon utomstående part, exempelvis en kreditgivare, önskar ett explicit utlåtande rörande revisionsklienten.

Den rent praktiska innebörden av begreppet revisionsverksamhet återfinner man i formen av en uppsättning standarder (RS) sammanförda till en synnerligen detaljerad arbetsplan utarbetad och publicerad av FAR.⁴⁸

Med Revisionsverksamhet menas således – enbart - sådan verksamhet som definierats genom RL 2§ 7p förtydligad enligt ovan, förutsatt att denna

---

⁴³ ABL 10:26, 1st andra punkten.

⁴⁴ Rodhe sid. 164.

⁴⁵ ABL 10:30 2st, RNL 29§ (fråga rör möjlig ersättnings skyldighet samt brott mot lag eller bolagsordning).

⁴⁶ ABL 13:14.

⁴⁷ ABL 4:24.

⁴⁸ Betr. RS, se kap 2.5 punkten ”*god revisions sed*” nedan.

bedrivs av en i enlighet med reglerna i ABL kap.10 utsedd och tillika kvalificerad revisor.

Det uppdrag en Bolagsrevisor utför inom revisionsverksamhetens ramar har jag i detta arbete valt att kalla ”granskningsuppdraget”. Jag återkommer till detta under rubriken 6.7 nedan.

2.3.3 Begreppet “fristående rådgivning”

En revisor kan, förutom revisionsverksamhet, även utöva annan verksamhet vanligen benämnd ”fristående rådgivning”. Denna verksamhetsform är dock inte klart definierad av lagstiftaren vad beträffar innehållet. Detta får istället utläsas motsatsvis med hjälp av definitionen avseende det förstnämnda begreppet. Till fristående rådgivning räknas därför all verksamhet som bedrivs av en revisor inom ramen för dennes revisorsgärning⁴⁹ men som ej faller under begreppet revisionsverksamhet.

Denna slags verksamhet förekommer i mycket stor omfattning och är synnerligen betydelsefull inte minst ur en, utifrån utövarens perspektiv, ekonomisk synvinkel. Under 2000-talets första år utgjorde den fristående rådgivningen i realiteten revisionsbyråernas främsta inkomstkälla. Den överträffande m.a.o. intäkterna för revisionsarbetet. Enligt en aktuell statistisk sammanställning avsåg under 2003 fortfarande drygt en tredjedel av börsbolagens utbetalade arvoden till revisorer och revisionsföretag ersättning för konsultation av annat slag än sådan som var att betrakta såsom revisionsverksamhet.⁵⁰

Utvecklingen förefaller således enligt bokslutsuppgifterna gå i en riktning mot en relativt mindre andel konsultarvoden, dock balanserat mot en betydande ökning av revisionsutgifterna. Frågan, som även rests genom uttalande till angiven tidskrift av företrädare för ett ledande revisionsföretag, är givetvis om detta också motsvaras av en verklig förändring i inköpsvanorna eller endast en definitionsaspekt d.v.s. en omklassificering av den ifrågavarande ”produkten”.⁵¹

Fristående rådgivning handlar uteslutande om konsultationsuppdrag med avseende på skatte-, organisations- och redovisningsfrågor. Det kan enligt Moberg, vara förenat med stora svårigheter att avgöra huruvida en viss rådgivningstjänst hör hit eller om denna istället är att räkna såsom revisionsrådgivning.⁵² Av förarbetena framgår att det inte är möjligt att med hjälp av lagtext dra någon exakt gräns utan att denna är avsedd att skapas och utvecklas genom tillämpning av begreppen god revisors- och god revisionsred.

⁴⁹ Egen revisionsrörelse alternativt vid anställning i revisionsbolag.

⁵⁰ Bilaga 1. Sammanställningen gjord av Björn Suneson, publicerad i SvD Näringsliv, 5:e juni 2004.

⁵¹ Bilaga 2. (artikel i SvD Näringsliv, juni 2004 ”Börsbolagen ökar revisionsinköpen”)

⁵² Moberg sid. 51.

De uppdrag en bolagsrevisor utför *utanför* det inom ramen för begreppet revisionsverksamhet utstansade verksamhetsområdet är således att betrakta såsom fristående rådgivning. Jag har valt att kalla detta slags uppdrag ”rådgivningsuppdraget” och återkommer härtill under rubriken 6.8 nedan.

2.3.4 Begreppet ”revisors oberoende”

Revisionsverksamhet skall utövas utefter i förväg bestämda riktlinjer och med vissa noggrant angivna kvalitativa krav.⁵³ Begreppet revisionsverksamhet är således väldefinierat såväl innehållsmässigt som beträffande dess yttre gränser. Arbetsuppgiften torde därigenom knappast föranleda oklarheter för en tilltänkt utövare – dock med en reservation:

Revisionen skall dessutom utföras av en revisor som är *oberoende*.⁵⁴ Momentet oberoende är ett begrepp som inte kan utläsas ur den av FAR utarbetade definitionen. Detta får istället hämtas dels utifrån diverse uttalanden i förarbeten⁵⁵, dels såsom en doktrinär slutsats⁵⁶ samt direkt ur lagtext, inte explicit men väl härledas såsom konsekvensen av de tre momenten opartiskhet, självständighet samt objektivitet vilka framgår av RL 20§.

Ett oklarhetsmoment reser givetvis omgående fler frågor. Den kanske viktigaste i detta sammanhang kretsar kring *subjektet* för ”oberoenderelationen”, d.v.s. svaret på frågan gentemot *vem eller vilka* förhållningssättet oberoende skall iakttas. Det kan rimligen inte gälla *alla* eftersom detta skulle leda till problem i definitionsfrågor kring själva uppdragsförhållandet. Ett uppdrag förutsätter, för sin civilrättsliga definition, någon form av lojalitetsband. En verksamhet bedriven helt utan lojaliteter förefaller därför, så vitt jag förstår och då på basis av samma logik, svår att definiera såsom varande ett uppdrag, en diskussion som förs vidare i kapitel 6.5 nedan.

Mellanformer torde däremot knappast möta något hinder. Det bör exempelvis vara fullt möjligt att förhålla sig strängt självständig i relationen till en viss fysisk aktieägare samtidigt som relationen till ägarekollektivet bär en helt annan prägel. En föresats om det görliga i ett fullkomligt och absolut oberoende till allt och alla förefaller minst sagt verklighetsfrämmande och knappast rationell. Det faktum att revisorn enligt explicit lagtext utses av ett ägarekollektiv⁵⁷ är givetvis ett uttryck för något helt annat än självständighet.

---

⁵³ Kvalitativa aspekter : Kapitel 2.5 nedan.

⁵⁴ Moberg sid. 31.

⁵⁵ Prop. 1975:103 sid. 424 ff, SOU 1995:44 sid. 16, Prop. 2000/01:146 sid. 56.

⁵⁶ Taxell I sid.126 ff, Moberg sid. 79.

⁵⁷ ABL 2:8 4st, 4:6 4st, 2men.

Begreppet revisors oberoende får, i brist på klargörande definitioner av mera handfast natur, betraktas såsom en i såväl förarbeten som doktrin förvisso ständigt återkommande men likväl konsekvent motsägelsefull och främst i allmänna ordalag uttryckt önskan beträffande en attitydfråga.

Den komplicerade frågan om revisors oberoende utreds vidare under kapitel 5 nedan.

2.4 Gällande rätt angående kravet på revisor i aktiebolag

2.4.1 Allmänt

Regler om Bolagsrevisor återfinnes i såväl Aktiebolagslagen som i bl.a. Revisorslagen och Revisionslagen.

Enligt associationsrättslig norm skall alla aktiebolag ha minst en revisor.⁵⁸ En motsvarande inställning går att utläsa ur tillämplig paragraf i det redovisningsorienterade regelverket om revision, Revisionslagen (1999:1079).⁵⁹

Det bör dock noteras att den sistnämnda regeln är något mera extensiv till sin karaktär. RNL omnämner subjektet för tillämplighet såsom "företaget" och lämnar sedan vidare till bokföringslagen⁶⁰ att definiera vilken slags företag som därvid avses. Det är enligt RNL företagets bokslutsmodell som har kommit att utgöra gränslinjen för huruvida en revisorsfunktion skall anses såsom obligatoriskt anmodad eller icke.⁶¹

Det är viktigt att komma ihåg att benämningen "revisor" är tillämplig även beträffande andra funktioner inom aktiebolagets organisation än den som Bolagsrevisor i enlighet med den tvingande regeln i ABL 10:1. Så är fallet med exempelvis begreppen lekmannarevisor⁶², minoritetsrevisor⁶³ eller skatterevisor.⁶⁴ Dessa aktörer skall förvisso utföra samma slags granskningsarbete som den primäre Bolagsrevisorn men för en, genom lagtextens formulering, klart utläsbar uppdragsgivare.⁶⁵ Det är också värt att betona att den av stämman utsedda revisorsfunktionen är den enda som är absolut påbjuden för alla former av aktiebolag vid varje givet tillfälle.

---

⁵⁸ ABL 10:1.

⁵⁹ RNL 3§.

⁶⁰ Bokföringslag (1999:1078) 6kap 1§.

⁶¹ RNL 2§, "...skyldiga att avsluta sin bokförings med årsredovisning"

⁶² ABL 11kap.

⁶³ ABL 10:9.

⁶⁴ Enligt 3:9, 3st TaxL (1990:324) men även relevant för revision som utföres enligt 14:7 SkattebetL(1997:483).

⁶⁵ Mera om denna komplexitet i Kap 6 "Revisorn och rollerna".

Övriga revisorsfunktioner förutsätter enskilda initiativ eller extraordinära omständigheter. (Det existerar m.a.o. ingen lagmässigt definierad och tvingande form för exempelvis intern- eller skatterevisor.)

Även länsstyrelsen kan under särskilda förutsättningar förordna om revisor, men denna skall, efter sitt tillträde, vara att anse såsom en ersättare för en vakant ordinarie Bolagsrevisor.⁶⁶

Bolagsrevisorn skall, enligt svensk traditionell rättsuppfattning och inom ramen för sin revisionsgärning, utföra två arbetsmoment: *redovisningsrevision* och *förvaltningsrevision*.

2.4.2 Lagstiftningen, ägarperspektivet

Revisorsfunktionen emanerar ur bolagsrätten⁶⁷ såsom ett av aktiebolagets ”tre nödvändiga ben” (Stämman och Styrelsen är de två övriga⁶⁸) och utgör dessutom bolagsorgan.

Ett av de grundläggande motiven till de regelverk som succesivt vuxit fram inom ramen för de olika aktiebolagslagarna är att associationsformen aktiebolag i sig är i samhällsekonomins intresse och att den därför är skyddsvärd.⁶⁹ En förutsättning för associationsformens existens och fortlevnad är att riskvilligt kapital kan attraheras för att kontinuerligt tillföras och att en förutsättning för det sistnämnda att tillfört kapital skyddas mot allehanda skingringsansatser. Av detta skäl handlar betydande delar av ABL om att *i ägarnas intresse skydda bolagets kapital*.⁷⁰

Aktiebolagslagen värnar även om bolagets självständighet och fortlevnad men också denna utgångspunkt kan sägas utgöra ett uttryck för lagstiftarens önskan om ägarskydd. Det är viktigt att komma ihåg att de regler som tar sikte på olika mindre önskvärda ägarebeteenden, exempelvis minoritetsskyddsreglerna, i första hand är avsedda att *skydda en ägaregrupp*, minoriteten, mot en annan grupps illojala beteende. Primäravsikten är således inte att begränsa majoritetens rörelsefrihet. Hotbilder som föreligger mot bolagets kapital utgör hot mot bolagets innevarande och presumtiva ägare – oavsett om hoten kommer inifrån eller utifrån.

---

⁶⁶ ABL 10:24-26.

⁶⁷ ABL 10:1.

⁶⁸ För större bolag (publika) tillkommer ett fjärde : vd-funktionen (ABL 8:23)

⁶⁹ För motivering ur äldre rätt se kap. 3.7.1 nedan.

⁷⁰ Kapitalskyddet genomsyrar i praktiken ABL och sträcker sig från reglerna om tillskottskapitalets inbetalande (2:9), om emissionskapital (4kap), om nedsättning av aktiekapitalet (6kap), om bolagets förvärv av egna aktier (7kap), om utbetalningar till aktieägarna (12kap) samt förfaranderegler vid obestånd, likvidation och konkurs (13kap).

Vissa skyddsregler, s.k. rena borgenärsskyddsregler, har en profilering av skydd för externt kapital mot internt illojalt beteende.⁷¹ Även dessa regler går dock att motivera ur en strikt ägarorienterad infallsvinkel. (se kap 4 nedan)

Det nybildade bolagets ägare lämnar i samband med stämman över medelsförvaltningen till en styrelse. Denna har, med stöd av generösa fullmakter att fullgöra vad som krävs för att inte bara uppnå bolagets syften enligt bolagsordningen utan även för att värja bolagets självständiga intresse i opposition till intervenerande enskilda andelsägare. Lagstiftaren har observerat den agent-problematik⁷² som härvid inträder och insett nödvändigheten för någon form av förvaltningskontroll. Bolagsstämman är därför, i helhetens intresse, skyldig att utse en revisor.

2.4.3 Lagstiftningen, borgenärsperspektivet

2.4.3.1 Allmänt

En rad lagverk är aktuella för revisionsrollen utifrån ett borgenärsperspektiv, förutom ABL bl.a. Bankrörelselagen, Skuldebrevslagen, Konkurslagen, UB, FöretagsrekL, FörmånsrättsL, m.fl.

Bolagsrevisorns relevans för borgenärsintresset framkommer i första hand då innehållet i olika slags dokument skall bedömas och verifieras inför en kreditgivning. Viktigast är härvid givetvis den dokumentation som ingår i bolagens årsredovisning (historiska dokument) men även andra handlingar kan vara av stort intresse, exempelvis sådant som har karaktären av utsagor eller prognoser beträffande kreditens ändamål (dokument av futural karaktär).

2.4.3.2 Kreditgivning

Regelverket för kreditverksamheter har genomgått stora förändringar bl.a. genom att en helt ny bankrörelselag, Lag (2004:297) om bank- och finansieringsrörelse, trätt i kraft vid halvårsskiftet. Genom den nya lagen samordnas regelverket för merparten av formerna för marknadsmässig kredit- och finansieringsverksamhet varigenom de ”traditionella” bankernas position och särställning i mångt och mycket undanröjts. Motiven till förändringarna är i huvudsak hämtade från slutsatser dragna ur en omfattande analys beträffande det tidiga 90-talets finans- fastighets- och bankkris. Nyckelorden – ekonomisk effektivitet, marknadsmässighet och genomlysning – utgör röd tråd i en utpräglad rättsekonomisk argumentationsteknik. Kritiken från remissinstanserna har varit omfattande.

---

⁷¹ Exempelvis reglerna för vinstutdelning ABL 12kap.

⁷² Agentteorin, se kap 3 nedan, om latent intressekonflikter inom aktiebolag.

En borgenärsbank skulle enligt reglerna i den äldre Bankrörelselagen⁷³ beakta såväl återbetalningsförmåga som säkerhetsituation hos en tilltänkt gäldenär, de s.k. trygghets- och säkerhetsreglerna. I det nya regelverket är den tvingande säkerhetsregeln borttagen. Motivet till detta är enligt förarbetena att regeln i sig lett till ”låsta beteenden”, något som i sin tur inneburit en lägre grad av effektivitet i banksystemet. Bl.a. har kravet på säkerhet ansetts minska incitamentet hos kreditföretagen att utarbeta modeller att bedöma kreditrisker samt system för uppföljning av krediter.⁷⁴ Säkerhetsregeln kan, enligt detta synsätt och företrätt bl.a. av den s.k. ”Förmånsrättskommittén”, helt enkelt sägas ha varit ”för bra” och bekväm att tillämpa för kreditgivaren, något som i sin tur anses ha haft negativ effekt för samhällsutvecklingen genom en sämre och dyrare kapitalförsörjning till nya och tillväxtbefrämjande näringsverksamheter.⁷⁵ Faktorer av industristruktuell natur har också varit av stor betydelse under lagstiftningsarbetet.⁷⁶

Fokus skall, enligt förarbetena till den nya lagen, istället för på säkerhet läggas på riskhantering och riskbedömning⁷⁷, ett angreppssätt som förefaller överensstämma med rättsekonomisk doktrin: Ett gott riskvärderingsinstrument leder till en korrekt riskvärdering varigenom risken också kan ”prissättas” på ett adekvat sätt.⁷⁸ Sammanfattningsvis kan sägas att uppfattningen om orsakerna till den ovan nämnda krisen i första hand varit att en i alltför hög grad felaktigt värderad och härigenom underfinansierad riskportfölj fått förekomma i de krisutsatta verksamheterna.

Den nya regeln om kreditprövning tar fasta på *återbetalningsförmåga* och anger att kredit får beviljas endast om den på goda grunder kan antas bli återbetalad. Vidare har en helt ny regel om *beslutsunderlag* tillkommit. Det åligger enligt denna, kreditgivaren att organisera sin verksamhet på ett sådant sätt att en ansvarig beslutsfattare har ett fullgott underlag att utgå ifrån.⁷⁹ Vidare ställs ett explicit krav på att *dokumentation* av beslutsprocessen.⁸⁰

Den nya regeln om beslutsunderlag förefaller kunna få särskild betydelse för revisionens relevans vid krediter inom näringslivet. Om gäldenären är ett

---

⁷³ Lag (1987:617) om bankrörelse, 2:13.

⁷⁴ Prop. 2002/03:139 sid. 322 ff.

⁷⁵ SOU 1999:1 sid. 276.

⁷⁶ En särskiljande och för kreditgivningsproblematiken relevant faktor beträffande modernare industriverksamhet är att denna, som bekant och till skillnad från sina historiska föregångare, inte utmärker sig främst genom innehav av stora och förhållandevis lättvärderade fasta tillgångar i form av mark och industriutrustning utan istället hämtar sitt värde ur immateriell egendom såsom kunskaper och rättigheter, en problematik som jag av utrymmeskäl dock avstår från att vidareutveckla.

⁷⁷ BfrL 6:1.

⁷⁸ Cooter-Ulen sid. 199 ff.

⁷⁹ BfrL 6:2.

⁸⁰ BfrL 6:3.

aktiebolag kommer bolagets redovisningshandlingar att utgöra stommen i detta beslutsunderlag eller i varje fall den härav mest verifierbara delen.

Återbetalningsförmågan kommer, precis som tidigare, att till stor del bedömas utifrån vad som kan utläsas från resultaträkningen, i första hand med hjälp av s.k. nyckeltal, utvisande bl.a. förräntningsförmåga i förhållande till såväl omsättning som till bolagets kapitalstock.⁸¹ Också finansieringsanalysen (kassaflödesanalysen) kommer härvid att få betydelse eftersom denna visar i vilken utsträckning företaget på kort eller medellång sikt förmår förvandla utfallet av sina reella tillgångar till betalningsmedel d.v.s. pengar.⁸²

Eftersom de nya reglerna syftar till att öka fokuseringen på återbetalningsförmåga får – givetvis – det beräkningsunderlag som kan utläsas med hjälp av verksamhetens externa redovisning en helt ny, kvalitativ betydelse. Värdet av Bolagsrevisorns verifiering härav får härigenom, enligt min mening, möjligen en ny och mycket konkret *framåtblickande* betydelse för näringsknutna kreditsammanhang.

Det är viktigt att poängtera att de nya reglerna ingalunda medför förbud mot krav på säkerhet i kreditavtalet, enbart en marknadsanpassning i form av en valfrihet att avstå härifrån där så kan anses skäligt. Det finns således anledning att förvänta sig att sådana krav också fortsättningsvis kommer att resas alternativt kompenseras med högre räntesatser, i synnerhet gentemot yngre företag med förhållandevis kort historik.⁸³

Den säkerhet ett gäldenärsbolag i förekommande fall därför kan förväntas föreslå, i normalfallet fastighets- eller företagshypotek, kommer också framledes att värderas utifrån vad som framgår av den presenterade balansräkningen. Också i dessa fall tillämpas nyckeltalsberäkning bl.a. i syfte att bedöma hur stor andel av bolagets kapitalstock som utgöres av *eget* – och inte lånat – kapital. Detta avgör i sin tur hur stora ränte- och resultatförändringar ett bolag orkar bära.⁸⁴ Också utan säkerhetskrav är finansieringsbilden relevant eftersom denna avgör hur stor andel av resultatet som är reserverat för räntetäckning.

Företagens balans-, resultat- och finansieringshistorik utgör kärnan i näringslivets externa redovisning och tekniken för att med precision beräkna, sammanställa och återge densamma utvecklas ständigt. Eftersom redovisningsarbete utgör en näringsgren i sig kan denna på goda grunder förväntas utvecklas i samma omfattning som näringslivet i övrigt. Med en tilltagande komplexitet följer givetvis en ökande sannolikhet för såväl missbedömningar som, i vissa fall, rena förvanskningar. Granskning och

---

⁸¹ Hansson m.fl. sid. 100 ff.

⁸² A.a. sid. 185 ff.

⁸³ SOU 1999:1, Särsk. yttrande, Bergström sid. 381 (angående föreslagen och sedermera genomförd förändring av företagshypotekets konstruktion och ställning såsom säkerhetsinstrument).

⁸⁴ Hansson m.fl. sid. 114 ff.

attestering av dessa handlingar, s.k. redovisningsrevision⁸⁵, utgör därför en mycket viktig trygghetsfaktor för bank- och kreditföretag och därmed för kreditmarkanden som helhet.

Det åligger alltid en kreditgivare att på egen hand kontrollera sin motparts ekonomiska situation, något som även avspeglats i rättstillämpningen för skadeståndsrättsliga sammanhang. Dock har rättstillämpningen funnit det rimligt att en kontraktspart, företrädesvis en borgenär, i vissa avseenden och med rättslig verkan äger beakta utsagor från annan än en medkontrahent. Utsagans generella karaktär och presumtiva användningsområde har vid dessa tillfällen ansetts vara av sådant slag att skadeståndsskyldighet på kontraktsrättslig grund likväl ansetts föreligga. Kontraktsrättsligt skadestånd har vid dessa tillfällen därför också utdömts trots att explicit avtal parterna emellan aldrig kunnat fastställas.⁸⁶

Vid bolags- eller fastighetskrediter har sådana utlåtanen kommit att få spela en mera självständig roll. Uppfattningen har förankrats av rena effektivitetsskäl. Det skulle helt enkelt bli för omständligt och kostsamt att tvinga varje kreditinstitut till självständig värdering vid varje enskilt kreditfall. Om kreditgivaren istället äger förlita sig på en viss utfärdad handling av en särskilt kvalificerad yrkesutövare kan kostnaden för krediter minskas och härigenom gynnas näringsintresset. Exempel på en sådan utsaga är ett värderingsintyg från en s.k. särskild värderingsman.⁸⁷

Genom den finansiella marknadens utveckling och komplicitet har den kommersiella betydelsen av kvalificerade värderingsutlåtanen ökat, något som i sin förlängning och avspeglats i rättstillämpningen förefaller förpassat den tidigare gällande gränsen för skadeståndsansvar till historien. Ett skadeståndsansvar begränsat till det som kan fastställas på kontraktsmässig grund förutsätter som ett minimum det rättstillämpningen kallar kvasikontrakt, något som kan vara svårt att hävda mellan parter som aldrig haft förbindelse med varandra. Än mindre i sammanhang där ett intyg använts illojalt av beställaren och till avsiktlig skada för tredje man.

Av SKL 2:1 framgår att s.k. ren förmögenhetsskada ej är ersättningsgill annat än i samband med brottslig gärning. Dock har den tilltagande användningen av nämnda slags instrument, och möjligen även framväxten av något som skulle kunna liknas vid en särskild yrkeskår av utfärdare, ansetts rimliggöra ett mera generellt ansvar i utövarledet. För en sådan värderingsman, skriver HD, måste det stå klart att intyget *kan komma till användning* för skilda ändamål samt att annan än uppdragsgivaren fäster avseende vid detsamma. Skadeståndsansvaret för den som yrkesmässigt åtar sig sådant värderingsuppdrag skall därför inte begränsas till den skada uppdragsgivaren lidit.⁸⁸

⁸⁵ Av vissa författare kallad ”Räkenskapsrevision” (se vidare kap. 6.6.2 nedan).

⁸⁶ NJA 1939 s 360 (vårdslös bevitning) NJA 1947 s21 (vårdslös soliditetsupplysning).

⁸⁷ NJA 1972 s 598.

⁸⁸ NJA 1987 s 692 (nr 117) ”Kone-målet”, se kap 6.7.4.2.

Också en revisor kan förrätta särskild värdering då inom ramen för den form av uppdragsavtal som ovan karaktäriserats såsom ”avtalsmässiga tilläggsuppdrag”.⁸⁹ För en revisor på sådant uppdrag uppkommer följdriktigt fråga om ansvar i såväl kontraktsrättslig som skadeståndsrättslig mening och anspråk på ersättning kan resas av såväl medkontrahent som tredje man. Revisorn agerar här, i civilrättslig mening, i egenskap av en från det uppdragsgivande bolaget fristående konsult, en tydligt definierad uppdragstagare vars dispositioners rättsliga relevans förefaller klarlagd.⁹⁰

Den rättsliga relevansen i kreditsammanhang för utsagor härörande från en Bolagsrevisor är däremot en fråga av mera komplicerad karaktär. Det förefaller tämligen klarlagt att av revisorn påtecknade redovisningshandlingar bär samma rättsliga karaktär som ett ovan beskrivet värderingsintyg. Det skall helt enkelt, för en marknadsaktör, vara möjligt att förlita sig på denna typ av dokument om de är kvalificerat verifierade. Som ett medel att ytterligare understryka redovisningshandlingarnas vederhäftighet finns kravet om revisionsberättelse.⁹¹ Denna skall enligt en särskild tvingande bestämmelse avlämnas till bolagsstämman i samband med bokslut men den äger enligt uttalande i rättspraxis även relevans gentemot tredje man, då exempelvis en borgenärsbank.⁹² Bolagsrevisorn är enligt bestämmelserna skyldig att i revisionsberättelsen uttala sig i frågan huruvida redovisningen är upprättade enligt tillämplig lag om årsredovisning⁹³. I förarbetena åläggs revisorn dessutom en aktivitetsplikt för den händelse denne skulle känna tveksamhet till de ifrågavarande handlingarnas lagenlighet. Han skall då ”ge uttryck för denna tveksamhet” i revisionsberättelsen.⁹⁴ Passivitet i detta hänseende har enligt praxis ansetts föranleda skadeståndsansvar.⁹⁵

Kreditmarknadens betydelse för samhällsekonomin behöver knappast någon närmare kommentar, utom möjligen det måhända självskrivna konstaterandet att den på goda grunder kan förväntas utvecklas i tid och takt med näringslivet i övrigt. Den har också, historiskt sett, visat sig kapabel att vid brister i offentliga regelverk och strukturer finna egna pragmatiska lösningar för säkerhetsarrangemang kostnadsteckningsmodeller. Kort sagt, om kredittagarna från tid till annan saknat tillgång till förtroendeskapande redskap har de vid dessa tillfällen måst lösa denna brist med hjälp av kostsamma säkerhetsarrangemang eller högre räntesatser. Om, för dessa sammanhang, de nya reglerna för bank och finansieringsrörelse skall kunna anses medföra någon reell förändring vad beträffande revisionens betydelse eller, främst av allt, Bolagsrevisorns utsagor torde detta i så fall snarast vara i skärpande riktning.

---

⁸⁹ Kap. 2.3.2 ovan.

⁹⁰ Se nedan kap 6 ”revisorn och rollerna”.

⁹¹ ABL 10:5, 1st.

⁹² NJA 1996 s 224, se kap. 6.7.4.3.

⁹³ ABL 10:28, 1st.

⁹⁴ Prop. 1975:103 sid. 431.

⁹⁵ Om betydelsen av felaktig s.k. ”ren revisionsberättelse” se NJA 1980 s 383.

2.4.3.3 Insufficiens & insolvens

För aktiebolag vars ekonomi försämrats i avsevärd utsträckning finns regler om tvångslikvidation samt om försättande i konkurs.⁹⁶

Det är inte förbjudet för en företagare att göra dåliga affärer, däremot att i det oändliga och med fara för borgenärsintresset fortsätta driften av en förlustbringande verksamhet. Det har av lagstiftaren ansetts angeläget att ekonomiskt osund verksamhet avbryts i tid medan fordringsägarna ännu har möjlighet att få åtminstone viss del av sina fordringar reglerade.⁹⁷ Åsyttande faran för insufficiens finns därför i ABL en särskild regel innebärande ett krav på styrelsen att, då förlusterna urgröpt bolagets kapitalbas till viss nivå, låta upprätta s.k. *kontrollbalansräkning*.⁹⁸

Kontrollbalansräkningen skall, enligt samma lagrum, granskas och härigenom vidimeras av bolagets revisor. I det anknytande lagrum som innehåller bestämmelser om kontrollbalansräkningens innehåll förekommer dock formuleringar som med fog kan tolkas som påtagligen generösa mot den skuldsatte.⁹⁹ Detta, då gäldenären enligt denna regel och förutsatt att tillämpningen håller sig inom ramen för etablerad sedvana, tillåts justera tidigare redovisade värden på tillgångar och skulder i en riktning som i bokföringsmässig mening stärker bolagets finansiella situation. Denna möjlighet, som givetvis innebär en riskfaktor för borgenärsintresset, förefaller höja kravet på revisorns etiska nivå och objektiva förmåga.

Revisorns skyldigheter blir även aktuella i en insolvenssituation. Han måste, om företaget försatts i konkurs, förse konkursförvaltaren med de upplysningar kring företaget som denne "behöver".¹⁰⁰ Konkursförvaltarens bouppteckning¹⁰¹ skall innehålla information om räkenskapsmaterialet och förvaltningsberättelsen uppgifter om kvalitet och system för bokföringen.¹⁰²

För dessa situationer föreligger ingen explicit skyldighet om upprättande av särskilt revisorsutlåtande men det kan, på goda grunder, antas att revisorns utsagor likväl kommer att beaktas seriöst av i konkursen inblandade parter.

2.4.3.4 Företagsrekonstruktion

Om en företagsrekonstruktion aktualiseras förutsätter detta inte formellt Bolagsrevisorns aktiva medverkan. I förarbetet till LFR framhålls dock det "önskvärda" i att ansökan om företagsrekonstruktion kompletteras med senaste bokslut samt en kontrollbalansräkning, något som ju i realiteten ändå aktiverar kravet på revision. Revisors upplysningsplikt enligt RNL

---

⁹⁶ ABL 13Kap.

⁹⁷ Rodhe sid. 77.

⁹⁸ ABL 13:12.

⁹⁹ ABL 13:13.

¹⁰⁰ RNL §36, 1st samt ABL 10:42, 1st.

¹⁰¹ KL 7:13, 3st.

¹⁰² KL 7:15, 1st p6.

gäller inte explicit gentemot företagsrekonstruktör, något som kan förefalla märkligt eftersom denne träder in i bolagsproblematiken vid en tidpunkt som många gånger föregår den som gäller konkursförvaltare. Dessutom innebär rekonstruktörens uppgift en ansträngning att bevara bolaget och dess institutioner, inte såsom fallet för konkursförvaltaren, att avveckla desamma.

Om man regelmässigt utgår från att revisionsfunktionen växlas i samband med rekonstruktion, något som regelverket förvisso ingalunda kräver, kan dock en samverkansskyldighet utläsas ur RNL 36§ 1st, om upplysningsplikt till ny revisor.

2.4.4 Lagstiftningen, samhällsperspektivet

De regelsystem som kan sägas spegla samhällets intresse av revisionen är uppbyggt kring ett antal skyddsintressen. Enligt särskilda regler om *upplysningsplikt* äger olika samhällsföreträdare tillgodogöra sig revisorns kunskaper om revisionsobjektet. Det är viktigt att notera att denna upplysningsplikt är tvingande och till viss del även straffsanktionerad då den inte sällan förväntas exekuerad mot bolagsledningens och även vissa ägarkategoriernas vilja. Lagstiftningen har olika profil och omfattar bl.a. frågor kring

- arbetsrätt (arbetstillfällen, vinstdelning, löneutrymme)
- skatterätt (besparingar & intäktsökningar)
- straffrätt (anmälningsskyldighet vid brottsmisstanke)

Det arbetsrättsliga, eller kanske snarast sysselsättningsorienterade, skyddet inleddes redan i och med propositionen till 1895 års lag. Då föreslogs att arbetarna, i strävan att motverka tilltagande sociala spänningar, skulle få en lagstadgad rätt till del i bolagens vinster samt, i syfte att stärka förtroendet för det av ledningen presenterade vinstdelningsunderlaget (d.v.s. redovisad resultat- och förmögenhetsställning), en möjlighet att utse ett särskilt ombud att delta i den årliga revisionen.¹⁰³ Detta tidiga initiativ kan direkt härledas till dagens regler om styrelserepresentation för anställda¹⁰⁴ samt, till viss del, även möjligheten om att tillsätta *lekmannarevisor*.¹⁰⁵

Rättsfiguren lekmannarevisor är ett explicit uttryck för ett renodlat, samhällsorienterat revisorsorgan. Lekmannarevisorn utgör, i praktiken, ett organ syftande till ökad insyn och kontroll i den numera i stor omfattning bolagiserade kommunala verksamheten. I och med att 10kap ABL anpassades till EG:s revisorsdirektiv försvann möjligheten att till bolagsrevisor utse annan än kvalificerad revisor, något som förefaller ha varit vanligt förekommande i svensk allmännyttig bolagsverksamhet.¹⁰⁶

---

¹⁰³ Prop. 1895:6 sid. 121.

¹⁰⁴ Lag (1987:1245) om styrelserepresentation för privatanställda.

¹⁰⁵ ABL 11:1.

¹⁰⁶ Moberg sid. 211.

Det är nog ingen överdrivet vågad gissning att dessa kontrollpositioner, istället för till ekonomiskt och bolagsrättsligt välorienterade yrkesutövare, historiskt varit vikta för funktionärer med politiskt korrekt hemvist.

Notera att en lekmannarevisor inte ersätter Bolagsrevisorn samt att uppgiftsbeskrivningen inte ens omfattar uttalande i räkenskaps- och redovisningsmässiga frågor. Kontrollen skall istället avse en ren förvaltningsrevision med avseende på verksamhetens syften och ändamål. Lekmannarevisorn skall, i den kommunala sfären, kontrollera i vilken utsträckning kommunala ändamål förekommande i bolagsordningen tillgodoses på ett genom bolagets verksamhetsramar effektivt sätt.¹⁰⁷

Även LFR kan sägas vara influerad av intresset för samhällsomsorg. Lagen har som mål att skapa förutsättningar för sanering av livsdugliga företag och minska antalet konkurser.¹⁰⁸ Enligt lagstiftaren är företagsrekonstruktion ett förfarande som syftar till att ge näringsidkare som har betalningssvårigheter ett rådrum under vilket han kan vidta åtgärder för att förbättra sin rörelses resultat och möjligheter att förhandla med sina borgenärer om ett ackord.¹⁰⁹

Ett av huvudmotiven till LFR är statens intressen i att minska sina kostnader för lönegaranti som utgår i enlighet med särskild lag till anställda i konkursdrabbade företag.¹¹⁰ Staten har vidare ett direkt intresse att minska bortfallet av skatteintäkter, något som vanligen blir fallet om en verksamhet försättes i konkurs. Även kostnaderna för tingsrätternas administration av konkurser samt förvaltarkostnader har varit mycket betydande.

Hänsyn till förlorade arbetstillfällen hos i grunden livsdugliga företag har även spelat en viktig roll för lagstiftaren. Friställande av arbetskraft leder i normalfallet till såväl skattebortfall som direkta kostnader i form av understöd, omskolning och olika former av riktade bidrag.¹¹¹

Skatteintresset är en betydelsefull och konkret men samtidigt mycket komplex borgenärsproblematik, vida överskridande ramen för detta arbete. Kort och väsentligt för sammanhanget kan dock sägas att eftersom skattefordringar i mångt och mycket är av karaktären ofrivilliga åtaganden från fordringsägaren, staten eller kommunens sida, betydelsen av det arbete som utförs av Bolagsrevisorn får särskilt stor betydelse för partsintresset. Då inga förhandlingar eller andra avtalsliknande processer föregår ett tänkt eller faktiskt gäldenärsförhållande utgör de för bolagen tvingande och offentliggjorda informationspaketen enda kanal att till borgenären indikera behovet av preventiva åtgärder. Av vikt är också den betydande och latent motpartssituation som föreligger i relationen mellan skatteintresset och i

---

¹⁰⁷ A.a. sid. 213.

¹⁰⁸ Persson-Tuula sid. 14.

¹⁰⁹ Prop. 1995/96:5 sid. 56.

¹¹⁰ Lönegarantilag (1992:497).

¹¹¹ Prop. 1995/96 sid. 169 ff.

princip samtliga övriga bolagsintressenter, då med andelsägare och ledning i en möjligen exklusiv klass för sig.

Bolagsrevisorn är sedan 1999 ålagd skyldighet att vidta åtgärder vid misstanke om brott. Aktivitetsplikten är mycket omfattande och har av detta skäl kritiserats starkt av flera remissinstanser däribland FAR och SRS.¹¹²

2.5 Revisionens kvalitativa aspekter

Tre kvalitativa begrepp är skapade i avsikten att styra inriktning och utfall beträffande Bolagsrevisorns arbete

- God *revisorssed* är yrkesutövarens främsta etiska regel. Att sådan skall iakttagas framgår dels explicit av lagstiftningen¹¹³ men även av för den kvalificerade yrkeskåren tillämpliga s.k. yrkesetiska regler, utfärdade av FAR.¹¹⁴ God *revisorssed* anger hur en revisor skall arbeta i meningen *hur han skall förhålla sig till sitt uppdrag*.
- God *revisions*sed är kvalitetsnormen avseende vad en revision skall omfatta samt inriktningen på densamma d.v.s. *vad* en revisor skall göra då han granskar bolagets ekonomiska information. Fr.o.m. 1 januari 2004 gäller i detta avseende och för svenskt vidkommande det ”paket” redovisningsstandarder, rekommendationer och uttalande, som går under benämningen RS. RS ersätter den tidigare gällande standardsamlingen Revisionsprocessen, utarbetad och utgiven av FAR. RS, som har internationella förtecken, bygger på IFAC:s standarder ISA i revisionsfrågor och utgör i princip dessa i grunden amerikanska regler i en svensk översättning. Motivet till förändringen är bl.a. den i takt med den tilltagande internationaliseringen inom näringslivet, allt ogörligare processen att anpassa det svenska normverket för applicering i en internationell tillämpningsmiljö. Det är helt enkelt mera ändamålsenligt att översätta än att anpassa. Dock kvarstår en del specifikt svenska problem och för behandling av dessa utkommer FAR även fortsättningsvis med en uppsättning standarder och uttalanden. Hittills har ett femtiotal publicerats. Enligt Moberg skall god *revisorssed* anses vara det mera vidsträckta av de båda begreppen¹¹⁵ och därmed (får man förmoda) också innefatta det andra.
- God *redovisningssed*, slutligen, uttrycker ett kvalitetskrav med avseende på bolagets ekonomiska information. I enlighet med detta sätt skall bolaget löpande redovisa utfallet av verksamheten, något

---

¹¹² Moberg sid. 201.

¹¹³ Revisorslagen 19§.

¹¹⁴ ”En ledamot får inte främja orätt och skall även i övrigt iakttaga god yrkessed”. (Regel nr. 1 ur det senast utfärdade regelverket, ikraft fr.o.m. 1-7-2003).

¹¹⁵ Moberg sid. 39.

som revisorn skall kontrollera, och på samma kvalitativa nivå skall bolagsledningen slutgiltigt presentera materialet för bolagsstämman vilket revisorn, genom sin påteckning av revisionshandlingarna också skall gå i god för.

Det är sammanfattningsvis för en revisor således *god revisorssed* att iaktta *god revisionssed* vilket bl.a. innebär att tillse att bolaget i sin externa redovisning tillämpar *god redovisningssed*.

Enligt RL är det numera Revisorsnämnden som svarar för de båda förstnämnda kriteriernas upprätthållande och ändamålsenliga utveckling.¹¹⁶ Tidigare låg ansvaret för denna tidsorienterade kvalitetsuppföljning på Kommerskollegium.

Beträffande innebörden av begreppet god revisionssed skriver Moberg, med hänсыftning till RS samt Fars svenska kompletteringar (min kursivering):

”Dessa standarder, rekommendationer och uttalanden torde normalt anses ge besked om vad som *är* god revisionssed.”¹¹⁷

Detta förefaller överensstämma med lagstiftarens intentioner. I förarbetena beskrivs utvecklingsmomentet av begreppet såsom ett flöde av rekommendationer utfärdade av revisorsorganisationerna. Kontrollmomentet skall bestå i uttalanden och tillsynsärenden av Revisorsnämnden beträffande enskilda fall. Revisorsnämnden får, genom att man av lagstiftaren tilldelats rollen att tillse sedvaneutvecklingens ”lämplighet” ett slags tolkningsföreträdare. I sista hand skall det dock vara domstolarna som avgör innebörden av begreppet god revisionssed.¹¹⁸

2.6 Revisionsbolag

Fr.o.m. 1975 års lag kan revisionsplikten uppfyllas med hjälp av en juridisk person, ett s.k. registrerat revisionsbolag.¹¹⁹

Enligt äldre rätt kunde endast en fysisk person utses eller förordnas till revisor varför kvalificeringsgrunderna i 1944 års lag fastslogs till epitet gällande en *enskild individ*. Denna skulle vara myndig, bosatt i Sverige, svensk medborgare samt i besittning av kunskap och erfarenhet beträffande bokföring och ekonomi. Han skulle vidare vara fri från vissa slag av anknytningsmässiga belastningar vilka kunde föranleda farhågor om jäv.¹²⁰ Fr.o.m. 1975 års lag är det istället den juridiska personens kvalificeringsnivå som är avgörande för lämplighetsbedömningen. Revisionsbolaget anses

---

¹¹⁶ RL 3§.

¹¹⁷ Moberg sid. 113.

¹¹⁸ Prop. 2000/01:146 s 88.

¹¹⁹ ABL 10:18, 1 st.

¹²⁰ Lag (1944:705) om aktiebolag, 107§ 1mom, 3st.

enligt den moderna rätten vara auktoriserat för uppgiften om den uppfyller de krav som anges i §§13-19RL.

Enligt äldre rätt, enligt vilken revisorn oomtvistat var en ägarerepresentant, betraktades revisorns roll utifrån ett sysslomannaperspektiv. I den äldre rätten kunde den ansvarige revisorn förvisso anlita biträde men det var likafullt han och ingen annan som var den ansvarige med avseende på granskningsuppdraget. Bolagsstämman hade dessutom rätt att genom förbehåll avhålla revisorn från att anlita biträde.¹²¹

Det härledningsorienterade ansvarsmomentet för revisorsbiträde har behållits i den moderna skrivningen och förefaller överleva även inom konstellationen revisionsbolag. Beträffande synen på den kvalificerade uppdragstagaren har, vid revision genom revisionsbolag dock lösningen måst bli en annan. 1975 års lag och dit hörande utredningar har sökt efterlikna det personligt ansvarsrelaterade momentet i 1944 års lag genom att man, vid revisionsverksamhet i registrerat revisionsbolag ålagt bolaget (som ju inom ramen för granskningsuppdraget utgör avtalspart d.v.s. uppdragstagare till revisionsklienten) att utse en fysisk person såsom *huvudansvarig* för respektive revisionsuppdrag. Problemet är dock att det ju inte är denna person som utgör uppdragstagare i civilrättslig mening – det är istället bolaget.

Likafullt är det kring denne person frågorna om lämplighet och oberoende kommit kretsas. Ett problem är dock att arbetsrättsliga regler och allmän sedvana kring anställningsförhållande inte medger att en sådan ansvarighet består längre än själva anställningsförhållandet. Det står m.a.o. den anställde revisorn fritt att gå när han så behagar medan ansvaret lämnas kvar i bolaget. Inte heller skadeståndsansvaret förefaller stå sig annat en beträffande kvalificerat culpöst förfarande. Principalansvaret torde överföra en betydande del till uppdragstagaren – revisionsbolaget.

Enligt Hellners definition beträffande kvalificerade uppdragsavtal utgör revisionsuppdraget ett typexempel på det som kallas *personliga uppdrag*. Detta är en arbetsform som p.g.a. uppdragets karaktär förutsätter ett inte obetydligt moment av förtroende för uppdragstagaren. Dessa skall därför skiljas från s.k. *företagsuppdrag* där uppdraget, enligt samme författare, ”saknar utpräglad förtroendekaraktär”.¹²²

I motiven till 1975 års lag uttrycker departementschefen sitt gillande angående förslaget om att revisionsbolags skall kunna utses till revisor i bolag. En företrädare för en sådan, menar han, kan anses ha bättre förutsättningar än en enskild dylik att uppträda självständigt och med auktoritet gentemot bolagsledningen.¹²³ Enligt uttalandet från den socialdemokratiska justitieministern är det således bolagsledningen som är i

---

¹²¹ Lag (1944:705) om aktiebolag, 111§ 1mom, 8st.

¹²² Se vidare kapitel 6.3 nedan.

¹²³ Prop. 1975:103 s 241.

behov av en auktoritär motkraft – vem som skall utgöra motkraftens huvudman framgår däremot inte lika tydligt.

3 Latenta intressekonflikter inom aktiebolaget

3.1 Allmänt

I ett aktiebolag svarar som huvudregel andelsägaren inte för bolagets skulder. Investeraren riskerar, med vissa förbehåll, enbart den egna insatsen. Detta innebär bl.a. att konsekvenser, i första hand sådana som är av negativ karaktär, av vissa ledningsbeslut i en del situationer aldrig fullt ut når andelsägaren. I större och framför allt marknadsnoterade aktiebolag är ledningen helt eller delvis separerad från ägandet. Många måttligt lyckade ledningsbeslut kan därför tas utan att dessa får genomslag i form av direkta ekonomiska konsekvenser för den ifrågavarande beslutsfattaren. Andelsägare och borgenärer kan m.a.o. drabbas av stora förluster och då utan att ha haft någon egentlig möjlighet att påverka det beslut som föranlett dessa, knappast heller någon reell utsikt till ersättning i efterhand.¹²⁴

Incitamentsstrukturen för verksamhet bedriven i aktiebolagsform skiljer sig således påtagligt från en motsvarande verksamhet vilken organiserats på annat sätt, något som f.ö. också är helt i linje med de grundläggande avsikterna bakom samtliga moderna aktiebolagsregleringar och således även den nu gällande svenska aktiebolagslagen. En ”restprodukt” är ett antal grundläggande och tillsynes ofrånkomliga spänningar mellan aktiebolagets grundläggande komponenter d.v.s. i gränsområdena kring dess ägare-, borgenärs- och ledningskrets. Problematiken har utretts och sammanfattats på ett ytterst kärnfullt sätt i volymen ”*Aktiebolagens Grundproblem*” av Claes Bergström och Per Samuelsson.¹²⁵

De konfliktytor som kan friläggas med hjälp av tesen om Aktiebolagens Grundproblem, har en gemensam nämnare i formen av en komplicerad *lojalitetsproblematik*. De nämnda grundkomponenterna är kopplade till varandra avtalsvägen varigenom frågor om lojalitetsplikt i avtalsförhållande aktualiseras.

Lojalitetsplikten är intressant för mitt arbete utifrån två aspekter. Dels därför att den explicit berör bolagsledningen i dennes relation till sin uppdragsgivare d.v.s. den ledning som Bolagsrevisorn i sin egenskap av kontrollorgan är satt att granska. Dels eftersom den också berör revisorn själv.

---

¹²⁴ Skadeståndsansvar för bolagsledningen föreligger förvisso men utfall förutsätter styrkt culpa i en kostsam och långt ifrån förutsebar rättsprocess samt, i sista hand, betalningsförmåga hos den tilltänkte skadevållaren. En för kärandeparten måttligt tillfredsställande förlikning är ingen ovanlig avslutning (se ex. Skandia-affären)

¹²⁵ Bergström, Claes – Samuelsson, Per ”*Aktiebolagens Grundproblem*”, Nordstedts, Stockholm 1997 (första upplagan).

3.2 Rättsekonomi, bakgrund

Som en naturlig konsekvens av börskraschen på Wall Street 1929 och den därav följande och för världsekonomin så förödande amerikanska depressionen¹²⁶ kom debatten om aktiebolaget såsom rättslig och ekonomisk företeelse att avsevärt intensifieras. Detta bl.a. i så mening att ekonomiska, rättsliga och politiska inlägg av en rad erkända men likafullt ljumt bemötta forskare kom att få en helt annan uppmärksamhet än vad som dittills varit fallet. I fokus för intresset stod det genomsnittliga amerikanska storföretaget och i vågskålen andelsägarna och samhällsintresset kontra bolagsledning såsom maktcentra.

I enlighet med amerikansk tradition fördes debatten inte i första hand utifrån sociala, fördelningspolitiska eller rättsmoraliska utgångspunkter utan snarast i termer om ekonomisk effektivitet. De teorier som presenterades utgick från den redan då etablerade tesen om samhällets intresse av en kontinuerlig ekonomisk tillväxt. Den för det överordnade samhällsintresset ”riktiga” lösningen till ett rättsligt problem ansågs därför vara den lösning vilken medförde förutsättningen för det bästa sammanräknade ekonomiska utfallet. Den enkla kalkylen tog fasta på i vilken utsträckning en tänkt vinnare av en rättstvist eller lagstiftningsfråga teoretiskt sett skulle kunna kompensera den förlorande parten.¹²⁷ Om det samlade överskottet till följd av en rättsåtgärd i någon mån översteg den kalkylerade förlusten av densamma kunde åtgärden anses som önskvärd och därmed rättsenlig. Synsättet kom senare att anammas även av europeiska forskare som begreppet *rättsekonomi*, en idag etablerad forskningsrutin också vid svenska universitet.

Vid analysen av ett juridiskt problem är den generella rättsliga relevansen av ekonomiska argument förvisso inte glasklar och långt ifrån allmänt accepterad. Dock framförs, för den bolagsrättsliga sfären, en enligt min mening hållbar argumentation av Bergström & Samuelsson. Enligt deras åsikt kan en faktisk relevans härledas ur aktiebolagslagens regler och motiv, framförallt genom ABL 12:1 och den däri utläsbara presumtionen beträffande *bolagsbildningens ändamål*. Då detta, i brist på motsägande formuleringar i bolagsordningen, skall anses vara *att bereda ägarna vinst* måste även ekonomiska argument och effektivitetsavväganden få färga förståelsen av sammanhangen och, härigenom, även integreras i rättskälleunderlaget.¹²⁸

---

¹²⁶ För svensk räkning kanske tydligast manifesterad genom den s.k. Kreuger-kraschen 1932.

¹²⁷ Det s.k. Kaldor-Hickskriteriet.

¹²⁸ Bergström & Samuelsson sid. 18.

3.3 Rättsekonomi, milstolpar

1932 utkom ”*The Modern Corporation and Privat Property*” av A.A. Berle och G.C. Means, vari synen på det traditionella och av amerikansk rätt omhuldade äganderättsbegreppet sattes ifråga i varje fall i en aktiebolagsrättslig kontext. Huvudpoängen i författarnas argumentation, vilken alltså förefaller äga relevans, är att äganderätten, som till sin karaktär bär de grundläggande kännetecknen *risktagande* och *kontroll*, inte kan tillämpas inom ramen för ett affärsprojekt om detta bedrivs i ett aktiebolag med spritt ägande. Eftersom aktiebolaget kännetecknas av just möjligheten, rent av en önskan, att skilja dessa båda kriterier åt kan inte den av *common law*-kulturen okränkbara äganderätten åberopas och tillämpas på ett adekvat och sedvanligt sätt utan oönskade resultat i rättstillämpningen.

Nordamerikanska industriföretag hade redan tidigt en betydande ägarspridning och skiljde sig därigenom påtagligt från sina motsvarigheter i Europa. Detta var också möjligen en av förklaringarna till att den för världsekonomin så katastrofala nedgången inleddes och tog fart just här. Berle & Means, som var verksamma under samma tidsperiod som den brittiske ekonomen och forskaren John M. Keynes (och f.ö. dennes svenske ”åsiktsbröder” Myrdal & Olin¹²⁹), sökte förklaringar till den svåra ekonomiska krisen genom att bl.a. studera bolagens struktur och funktionssätt. Man kom fram till att ägandebegreppet inte gick att applicera traditionsenligt på ett modernt börsnoterat företag.

Genom att aktieägarnas traditionella inflytande minskades i takt med en tilltagande ägarspridning kom successivt ett slags ”herrelösa företag” att uppstå, i sin tur ledande till en maktsfär kontrollerad av en i det närmaste riskbefriad kader företagsledare. Berle & Means slutsats var att den traditionella synen på det moderna aktiebolaget, eller snarast aktieägandet, var otidsenligt eller i vart fall ofullständig och att frågan borde ställas huruvida detta alls gick att inkorporera i grundsynen om det konstitutionella skydd om äganderätt som *common law*-kulturen baseras på. Den rättsekonomiska kopplingen i arbetet anknöt till frågan huruvida effektivitetsförluster kunde befaras just p.g.a. det spridda ägandet och det särskilda *övervakningsbehov* som härigenom skapades

Deras arbete kom sedermera att utgöra en av huvudkällorna till den av bl.a. Jensen & Meckling vidareutvecklade ”kontrakts-teorin” till vilken jag även refererat ovan.¹³⁰

---

¹²⁹ Gunnar Myrdal lanserade tillsammans med Bertil Olin den s.k. ”Stockholmsskolan” en nationalekonomisk doktrin som till sin huvudingrediens förordade statlig intervention i det samhällsekonomiska skeendet för att, genom investeringar i bl.a. infrastruktur, dämpa konjunktursvackor och, genom bl.a. räntehöjningar, hejda överhettning. Man förekom (faktiskt) härigenom sin brittiske kollega med teorin om s.k. kontracyklisk finanspolitik som denne presenterade i sin sedermera världsberömda ”*General Theory of Employment, Interest and Money*”(1936). Gunnar Myrdal fick 1974 nobelpriset i ekonomi.

¹³⁰ Inledning, kap. 1.1.

1937 publicerade Ronald Coase i en artikel huvudteserna i sin teori om *transaktionskostnader*. Enligt dennes synsätt var inte sällan huvudargumentet för att organisera ekonomisk verksamhet i hierarkiskt uppbyggda företag istället för i marknadsorienterade köp-sälj-modeller, att det förstnämnda upplevdes såsom mindre kostsamt än det sistnämnda. Coase poäng var, och är alltså, att den generellt och objektivt fastsällbara ”prisskillnaden” är förrädisk i så mening att transaktioner som sker inom företaget ingalunda är kostnadsfria. Dessa är däremot betydligt svårare att fastställa och, möjligen relevant för just detta arbete, *särskilt svåra att observera* och uppskatta för individer med begränsad insyn i den ifrågakvarande verksamheten. Företagsledningen kommer, enligt Coase då presenterade synsätt, i takt med att hierarkiska lösningar väljes istället för marknadsmässiga, att avskärma företaget från den kontroll som prismekanismerna skapar och – härigenom – öka sin egen makt över företagets resurser. Detta kommer, rimligen, att ske till priset av en motsvarande och minskad makt för ägarna.

I mitten av 70-talet presenterade Jensen & Meckling sin utveckling av den s.k. *principal-agentteorin*.

3.4 Principal-Agentteorin

3.4.1 Allmänt

Principal-Agentteorin är i princip tillämplig på alla former av avtalsbaserade uppdragsförhållanden där den ene parten, uppdragstagaren, mot någon form av ersättning utför arbetet för motparten, uppdragsgivarens, räkning. Teorin är definierad och utvecklad av bl.a. Posner.¹³¹

I Jensen & Mecklings analys delas det moderna företaget upp i ett antal klart urskiljbara intressegrupper såsom företagsledning, leverantörer, anställda, kreditgivare samt två huvudgrupper av aktieägare, stora respektive små. Enligt denna teori är ett modernt aktiebolag ingenting annat än ett nätverk av avtalsmässiga förhållanden mellan de olika bolagsaktörerna, aktörer som inte sällan styrs av motstridiga intressen. Detta leder till särskilda problem s.k. *agentproblem* vilka i sin tur genererar vissa tillkommande avtalskostnader, s.k. *agentkostnader*. Slutsatsen är dock att *alla* former för ekonomisk samverkan medför agentkostnader oavsett om verksamheten sker inom hierarkier i ett företag eller på en öppen marknad.

Bergström & Samuelsson benämner relationen mellan uppdragsgivare och uppdragstagare för ”*principal-agentförhållande*”. Man menar att ett sådant bäst definieras såsom ett kontrakt, fiktivt eller verkligt, mellan parterna varigenom uppdragstagaren åtagit sig att utföra en arbetsuppgift för sin

---

¹³¹ Posner, Richard A. *Economics analysis of law* (1998).

uppdragsgivares räkning. Typiskt för en PA-relation är att parterna, såväl inför uppdragsavtalet som under kontraktets genomförande, har olika information rörande verksamheten. Agenten kommer succesivt att få ett övertag i detta hänseende och nämnda agentkostnader genereras därför till stor del genom svårigheterna för uppdragsgivaren att övervaka sin agent och verksamheten i bolaget.¹³²

Inom ramen för problematiken kring revisorsfunktionen i moderna aktiebolag och därför relevanta för detta arbete har jag identifierat två från varandra fristående men, som det förefaller, samverkande PA-relationer:

- Först det ”klassiska” PA-problemet, det som föreligger mellan bolagsledning och ägarkollektiv. Här är parterna tämligen givna med bolagsledning som agentpart och ägarsidan, i inskränkt eller utvidgad mening¹³³, principal. Det motstående intressen som här kan konstateras förefaller helt stämma överens med den vedertagna PA-teorin. Att också lagstiftaren tagit fasta på problemet går att utläsa inte minst genom förekomsten av en rad skyddsregler i ABL.¹³⁴
- Dock går det att identifiera ett PA-problem också i den relation som föreligger mellan en revisor och dennes uppdragsgivare. I revisionsuppdraget är Bolagsrevisorn given för agentrollen men att fastställa dennes principal är inte fullt lika enkelt. Bolagsstämman torde vara den ”identitet” som reflexmässigt ligger närmast till hands men ett fullständigt svar kräver, skall det visa sig, en hel del mera av utredaren. Utfallet av denna identifikation avgör i sin tur och enligt min mening också de vidare konsekvenserna av detta ”andra” PA-problem.¹³⁵ I rollen som Rådgivare intar revisorn en tydlig position som agent och i denna relation är det näst intill undantagslöst bolagsledningen som är den uppdragsgivande parten. Principalen kan således växla beroende på i vilken roll revisorn avser att agera. Som särskilt intressanta för min problemställning ter sig dessa principalväxlingar då de vanligen äger rum inom ramen för *ett och samma revisionsuppdrag* och då berör händelser som, åtminstone utifrån uppdragstagarens horisont, utspelar sig inom ett och samma klientföretag – fast då med olika uppdragsgivare. Detta är anmärkningsvärt eftersom en Bolagsrevisor de facto är avsedd att utgöra det kanske viktigaste säkerhetsinstrumentet för huvuddelen av de av lagstiftaren identifierade och reglerade intressebetsinställningarna i den förstnämnda PA-relationen.

Precis som i den klassiska PA-teorin är det för dessa båda motsättningar frågan om tillgång till kvalificerad *information* som är den avgörande och på samma sätt utgör också här *tidsfaktorn* en komplicerande omständighet.

---

¹³² Bergström - Samuelsson sid. 22.

¹³³ Om synen på ägarfrågan, se kapitel 4 nedan.

¹³⁴ Ex. ABL 8:20 om jäv för styrelseledamot, 8:28 om jäv för VD, 8:34 1st om otillbörlig förvaltningsåtgärd som skulle kunna tänkas gynna viss person på bolaget/ägarnas bekostnad.

¹³⁵ Betr. den komplicerade frågan om revisorns uppdragsgivare se kapitel 5 nedan.

Informationsproblemet brukar, enligt klassiskt rättsekonomisk definition, ta sig uttryck i form av s.k. *adverse selection* respektive *moral hazard*

3.4.2 Adverse Selection

Problemmodellen ”adverse selection” användes ofta som förklaringsunderlag i den försäkringsrättsliga miljön. Den utgår från förhållanden och oklarheter rådande inför kontraktets ingående, d.v.s. *innan* försäkringsavtalet trätt i kraft. Individer med stor sannolikhet för skada anses enligt denna teori vara mera benägna att teckna försäkring än andra. Då försäkringspremierna anpassats för en genomsnittlig skadevolym kommer, på sikt, premierna att bli oskäligt dyra för en måttligt skadedrabbad individ.¹³⁶

I den försäkringsrättsliga kontexten kan en frekvent skadedrabbad, p.g.a. sitt informationsövertag om den egna skaderisken, anses benägen att profitera på försäkringsgivaren eller, i realiteten, övriga försäkringstagares skyddsbehov.¹³⁷

I det bolagsrättsliga sammanhanget utgör parter, relationer och presumtiva motsättningar under ett traditionellt emissionsförfarande ett utmärkt underlag för att beskriva ett adverse selection-problem. Detta, i synnerhet om såväl allmänhet som bolagsledning erbjudits teckningsrätter. Att adverse selection-problematiken existerar kan anses generellt bekräftat också av lagstiftaren, i första hand genom ABL 1:4 vari framgår att enbart publika bolag för sin kapitalförsörjning äger vända sig till allmänheten, något som medför att enskilda bolag får söka sin finansiering via andra vägar. Även ABL 4:18 tillägnas adverse selectionproblemet genom den tvingande regeln om krav på emissionsprospekt vid dylika kapitalförsörjningsförfaranden. Till sammanhanget bör även fogas en betydande skillnad som i realiteten föreligger mellan enskilda och publika bolag. Detta, genom det högre kravet vilket, p.g.a. lagens utformning, regelmässigt kommit att åvila det sistnämnda beträffande revisorns kvalificeringsgrad.¹³⁸ Ett legalt erkännande av adverse selectionproblemet kan även intolkas i några av de ovan nämnda jävsregler som återfinns i det associationsrättsliga regelverket.

Den tydligaste kopplingen hittar man dock i några specialregler som tillskapats just utifrån insikten om problemets konsekvenser. För den explicit aktiebolagsrättsliga kontexten utgör såväl den s.k. ”Lex

---

¹³⁶ Bergström - Samuelsson sid. 23.

¹³⁷ Cooter - Ulen sid. 51.

¹³⁸ ABL kap 10, §§12,13. Notera att det är fyra faktorer som avgör frågan: tillgångarnas nettovärde, antalet anställda, ev. börsnotering samt frågan om koncern – således inte den formella frågan huruvida bolaget är publikt eller inte. Dock torde i princip *samtliga* existerande publika bolag uppfylla något av dessa för tillämpligheten relevanta alternativa rekvisit.

Leolagen”¹³⁹ som ”Insiderlagen” synnerligen goda exempel. Dessa båda rättsakter bär en tydlig informationsorienterad prägel.

Såsom ett någorlunda färskt exempel fast hittills utan synbara konsekvenser för lagstiftning eller rättstillämpning, kan vidare nämnas turerna kring börsintroduktionen av Telia-aktien. Försäljningen föregicks av ett massivt ”informationspaket” där säljaren, staten, tillgrep alla tillbuds stående mediala redskap – inkluderande statsråd och departementspersonal. Skillnaden mellan teckningskurs och börskurs antyder (alltjämt) att det pris den måttligt informerade allmänheten erlagt är av sådan dignitet att den knappast kan förklaras såsom enbart en effekt av marknadsvariationer.

För närvarande förs en debatt på hög politisk nivå angående behovet av särskilda regelverk syftande till att begränsa styrelsens exklusiva rätt i vissa förvaltningsfrågor. Det frågor som åsyftas kretsar kring den för styrelsen innevarande och hittills oinskränkta rätten att fatta beslut angående utformningen av i första hand vissa strategiska delar i ersättningspaketen till de högre befattningshavarna inom bolagsledningen, de s.k. ”incitamentsprogrammen”. Det är inom ramen för dessa som flera av de hårt kritiserade bonus-, pensions- och avgångsvederlagsfrågorna handlägges. Om man betänker att en inte obetydlig del av dagens aktiva styrelseproffs också är, eller nyligen har varit, verksamma inom bolagsledningarna – direkt i de av den aktuella styrelsen ledda bolagen alternativt i anhängiga koncernbolag – är det inte svårt att se sammanhanget som ett problem av adverse selection-karaktär. Huruvida de föreslagna lösningarna, att lyfta över vissa beslutsrätter till stämman, också är rättsekonomiskt förankrade är en annan sak. Att råda bot på effekterna av informationsasymmetrin i relationen styrelse kontra stämma förefaller kräva mera än så.

Bolagsrevisorns roll i adverse-selectionfrågan ligger förmodligen främst i värdet av dennes *bekräftelser och kommentarer* vad avser innehållet i historiska balansräkningar. Det är genom kontroller av dessa dokument som det är, i varje fall teoretiskt, möjligt att dra vissa slutsatser om vad en viss bolagsledning vid en kritisk tidpunkt kan antas ha känt till och inte känt till beträffande värde och värdeutveckling på kritiska tillgångar eller skulder. Revisorn agerande skulle härigenom få betydelse för ett tänkt utredningsmoment som äger rum i efterhand (”se tillbaka”).

Man kan emellertid konstatera att revisionsrapporten har betydelse också i ett framåtblickande perspektiv. Detta, då de ifrågavarande dokumenten utgör stommen till varje form av emissionsunderlag och därför av avgörande betydelse för investeringsbeslutet (”se framåt”).

---

¹³⁹ Se Inledningen sid. 5. Lagen tillkommen såsom barriär mot illojala beteenden vid riktade emissioner börsbolag. I läkemedelsbolaget Leo hade teckningsrätter till särskilt förmånligt pris utfärdats för vissa personer i chefsbefattning, något som ansågs strida mot likhetsprincipen och principen om företrädesrätt vid nyemission för befintliga aktieägare.

3.4.3 Moral Hazard

Modellen ”moral hazard” utgår från förutsättningen att ett avtal mellan principal och agent redan föreligger. Problemet för uppdragsgivaren i detta läge är att han inte i detalj kan bedöma huruvida uppdragstagaren löpande fattar de för honom mest ändamålsenliga besluten. Det handlar således om bristande övervakningsmöjligheter *under kontraktets löptid*. I takt med agentens insikter om relevanta detaljer kring verksamheten tilltar, växer också hans informationsövertag gentemot principalen kring dessa frågor.¹⁴⁰

Moral-hazardmodellen är synnerligen relevant för bolagsrätten och de övervakningsproblem som uppstår i maktdelegeringens kölvatten. Ägarna utser en styrelse vilken i sin tur utser en verkställande direktör och, som Bergström - Samuelsson beskriver problemets kärna :

”Ägarna kan inte i detalj övervaka dessa bolagsorgan, och det finns en osäkerhet huruvida förvaltningen tillgodoser ägarnas intressen i samma utsträckning som om dessa själv skött förvaltningen.”¹⁴¹

Ett synnerligen aktuellt och generande tillämpligt exempel på just moral-hazard är Skandia-affären. Här använde, som bekant, ett antal illojala chefer andelsägarnas medel för att bekosta bl.a. lyxrenovering av de egna bostäderna. Andelsägarna, i första hand pensionssparare, var i sin tur informationsmässigt möjligen än mera underlägsna sin agent än vad som teoretiskt gäller för den genomsnittlige aktieägaren. Detta, eftersom dom var just pensionssparare, d.v.s aktieägare genom ”ombud” och härigenom utan reell möjlighet till information och inflytande via traditionell bolagsstämma.

Vid grova fall av moral hazard, såsom i fallet Skandia, står inte bara skadeståndsrätten utan även straffrätten till de drabbades förfogande. I första hand s.k. specialstraffrätt enligt reglerna i ABL kap19 men även den allmänna straffrätten exempelvis BrB 10:5 och reglerna om trolöshet mot huvudman.¹⁴²

3.4.4 Agentkostnader

Enligt rättsekonomisk teori är följderna av informationsproblemet inte möjligt att helt och hållet reglera bort, vare sig lagstiftnings- eller avtalsvägen. Det gäller därför att istället att söka identifiera och minska problemets ekonomiska konsekvenser.

---

¹⁴⁰ Bergström - Samuelsson sid. 25.

¹⁴¹ A.a. sid 25.

¹⁴² I princip är hela 10:e kapitlet i BrB tillägnat brottslighet av moral hazardkaraktär eftersom trolöshetsbrotten förutsätter ett befintligt principal-agentförhållande. Utifrån motsvarande logik skulle i varje fall delar av 9:kapitlet BrB sägas vara vikt för adverse-selectionmodeller.

Om såväl uppdragsgivare som uppdragstagare är nyttomaximerande finns det goda skäl att anta att agenten inte alltid handlar i principalens intresse.¹⁴³ Han kan på rimliga grunder t.o.m. anses ha motiv att behålla eller rentav öka sitt informationsövertag eftersom detta stärker hans ställning i partsrelationen.

Principalen kan, i syfte att öka sin kontroll över agentens dispositioner, söka detaljreglera uppdragsavtalet. Problemet är dock att det inte går att förutse alla tänkbara situationer och handlingsalternativ. Även om detta skulle vara möjligt skulle sådana kontrakt bli orimligt dyra att konstruera och förhandla fram. Att söka närma sig en fullkomlig kontraktsmässig lösning skulle t.o.m. kunna visa sig kontraproduktivt eftersom det uppdragsgivaren efterfrågar inte är ett mekaniskt agerande utan en viss kompetens, vidare, att denna används maximalt och dynamiskt i hans eller hennes intresse. För att sådan kompetens bäst skall komma till sin rätt krävs istället ett betydande handlingsutrymme för uppdragstagaren.¹⁴⁴

För parterna återstår att söka fastställa och, förhoppningsvis, minimera sina intressekonflikter. Rättsekonomien hanterar detta genom att identifiera kostnader som respektive part anses bära med sig in i relationen. I en värld av ofullständiga avtal kan uppdragsgivaren agera genom såväl *incitament* som *övervakning*. Båda dessa kommer att innebära en belastning för uppdragsgivaren, att väga mot den ökade säkerhet han härigenom erhåller. Uppdragstagaren kan bidra med, och i vissa fall påtagligen tjäna på, att ställa ut olika typer av *lojalitetsgarantier* till sin motpart. Detta innebär en form av belastning för honom kallat ”bonding costs”¹⁴⁵, något som skall vägas mot att han härigenom kan erhålla ett förmånligare avtal.

Agentkostnader definieras såsom summan av uppdragsgivarens samtliga kostnader för övervakning och uppdragstagarens alla kostnader för lojalitetsutfästelser.¹⁴⁶

3.4.5 Freerider-problemet

Den rättsekonomiska logiken bygger på en föreställning om det sunda i att den som betalar för produktion eller upprätthållande av en viss funktion också äger tillgodogöra sig funktionens nyttovärde. Om så förblir fallet kommer nyttjaren att också framledes förhålla sig trogen systemet och även fortsättningsvis betala sin del av produktionskostnaden. Detta skall, enligt teorin, leda till en fortsatt tryggad finansiering av kvalitativt fullvärdiga nyttigheter i kvantitativt tillräckliga volymer. Befarade bristsituationer skall

---

¹⁴³ Bergström - Samuelsson sid. 26.

¹⁴⁴ A.a. sid. 27.

¹⁴⁵ Bonding costs kan utgöras av t.ex. konkurrensklausuler i anställningskontrakt, något som försvårar för agenten att söka ny uppdragsgivare.

¹⁴⁶ Bergström - Samuelsson sid. 28.

således kunna undvikas och förväntade kvalitetsförsämringar vändas till sin motsats. Summan, en större och godare kaka att dela på.

Om däremot andra nyttjare, vilka inte bidrar med betalning, får samma möjlighet som finansiärerna att faktiskt nyttja funktionen kommer betalningsmoralen bland de sistnämnda att succesivt urholkas. Till sist kommer *ingen* att vilja betala för sin konsumtion. Det som på sikt inträder utgör frukterna av det man kallat ett *freerider-problem*. Dessa anses främst ta sig uttryck i form av olika typer av produktionsstörningar av såväl kvalitativt som kvantitativt slag.¹⁴⁷

Frågan om *rätt betalare för en viss nytthet* äger aktualitet också på min problemställning och då i den komplicerade konstellationen Uppdragsgivare, Rådgivare & Bolagsrevisor. En variant på något som påminner om ett freerider-problem kan utläsas vid en översiktlig analys av mekanismer vilka på goda grunder kan antas påverka parternas vägval inför ett förestående rådgivningsuppdrag. Förutom adekvat yrkeskompetens och erfoderlig fackkunskap förutsätts den utvalda Rådgivaren uppbära vissa rent unika kvalitéer, avgörande vid

- Bolagsledningens val av viss fysisk person för uppdraget. Utfallet härvid styrs i hög grad av insikten om den utvalda tjänsteproducentens dokumenterade kunskaper om just det aktuella bolaget.
- Utomstående parter, ex. kreditgivande banks, val att fästa tillit till innehållet i viss utsaga. Detta val styrs i betydande grad av mottagarens insikt om att avgivaren (till vardags) uppbär posten som Bolagsrevisor i det ifrågavarande bolaget.¹⁴⁸
- Den prissättning som appliceras på rådgivningstjänsten. Att denna tillämpas och accepteras är i hög grad betingat av uppdragstagarens insikter om strategiska preferenser på uppdragsgivarsidan. Den främsta må vara insikten om att det som diskuteras och föreslås också äger ”genomförandekapacitet” i så mening att företagna åtgärder inte kan förväntas mötas av hinder i det senare granskningsskedet.

Samtliga av i ovan refererade kvalitetsmått, av direkt avgörande betydelse för beslut och ståndpunkter i samband med tillkomsten av ett specifikt rådgivningsuppdrag, har Rådgivaren genererat i rollen som Bolagsrevisor, utsedd av bolagsstämman och finansierad av aktieägarna. I många fall, sannolikt flertalet, är utfallet av rådgivningstjänsten till gagn också för ägarekrets och borgenärer. I de mera intressanta fallen, de som den här uppsatsen i första hand är avsedd att avhandla, är så däremot inte fallet. Ett

---

¹⁴⁷ Cooter - Ulen sid. 107.

¹⁴⁸ Intressant exempel återfinns i NJA 1996 s 224 och i HD:s motivering, vari kan utläsas en underförstådd förklaring till varför bankledningen fäst tillit till hans utsaga, nämligen att det var ”...i hans egenskap av revisor som bolaget anlitat honom att biträda vid bolagsrekonstruktionen.”

gott exempel på spänningar till ägarkretsen utgör synen på ett optimalt vinstbegrepp. Bolagsledningars belöningsssystem är ofta kopplade till just vinstbegreppsfrågor. Ett exempel på borgenärsnära spänningar är olika skatterelaterade spørsmål varvid det kort kan sägas att optimal skatt för bolaget knappast sammanfaller med optimum för statsverket.

3.5 Lojalitetsproblemet

3.5.1 Allmänt

Rättsekonomisk analys utgår, såsom en grundläggande förutsättning, från tanken om ett samhälle bestående av egensinniga, s.k. ”rationellt handlande” individer d.v.s. samma utgångspunkter som gäller för bl.a. mikroekonomisk teori inom nationalekonomi.

I en sådan miljö kommer varje individuellt beslut att färgas av överväganden om egennytta, varigenom vissa till synes ofrånkomliga lojalitetsproblem ständigt aktualiseras. Lojalitetsmomentet har en särskild plats inom aktiebolagsrätten i så mening att en *lojalitetsplikt*, enligt samstämmig doktrin, förefaller utgöra en slags grundnorm för flera av de inblandade parterna. Bolagsorganen intar härvid en primärposition. Den lojalitetsplikten som går att definiera är dock av mycket olika slag bolagsorganen emellan. Dessutom är det inte helt problemfritt att avgränsa lojalitetspliktens subjekt, ”bolaget” alternativt ”ägarna”, från varandra.

En klart definierad lojalitetsplikt anses enligt doktrinen gälla för bolagsledningen, i första hand gentemot bolaget men också gentemot ägarna.¹⁴⁹ Bolaget/ägarna är f.ö. företeelser som i vissa framställningar presenteras på ett sett som får dem att framstå såsom varandras synonymmer. I vilken utsträckning detta kan anses korrekt återkommer vi till nedan. Lojalitetsplikten för bolagsledningen härleder författarna främst ur det mera allmängiltiga *vinstmaximeringskriteriet* såsom varande bolagets syfte, samt med hjälp av en historiskt tydlig utländsk rättspraxis¹⁵⁰. Att, också enligt svensk praxis, en uttalad lojalitetsplikt generellt föreligger för bolagsledningen och då gentemot just bolaget är i alla händelser klarlagt genom uttalanden i ett antal AD-domar.¹⁵¹ Det bör poängteras att dessa uttalanden tagit sikte på en lojalitetskoppling som går betydligt utöver den allmänna arbetsrättsliga lojalitetsplikten samt att den aktualiserades vid frågeställningar om tänkbar skadeståndsskyldighet gentemot bolaget.

Även för Bolagsrevisorn aktualiseras en fråga om lojalitetskopplingar, detta ofrånkomligen eftersom definitionen av revisorn verksamhet cirkulerar kring ett uppdragstagarbegrepp. Frågan om en ”revisorns lojalitetsplikt” är

¹⁴⁹ Dotevall sid. 124, Bergström - Samuelsson sid. 30, Taxell I sid. 18.

¹⁵⁰ *Dodge v. Ford Motor Co.* 170 NW 684 (1919).

¹⁵¹ AD 1997 nr3, AD1998 nr101, AD 2004 nr90.

dock av betydligt mera komplicerad natur än vad som är fallet för motsvarande hos ledningen. Detta, inte minst då det över tiden förelegat olika uppfattningar om skyddsobjektets identitet d.v.s. i vems intresse revisionsarbetet utförs och, därmed således, för vems räkning de tvingande reglerna om revision egentligen skall anses föreligga.

Det är utifrån en tolkning härav som slutsatser möjligen kan dras i det som skulle kunna kallas huvudmannafrågorna, från vilka man i sin tur kan bestämma eventuella föremål för revisorns lojaliteter. Kort sagt således *i vems intresse agerar Bolagsrevisorn* ? Det finns i detta hänseende två redovisade uppfattningar vilka skiljer sig avsevärt - en historisk och en modern.

Är det då relevant att i lojalitetsdiskussionen jämföra bolagsledningens situation och ställning med revisorns ? Min uppfattning är att så är fallet. Då såväl bolagsledning som revisor utgör bolagsorgan borde man rimligen kunna fastställa ett antal förutsättningar av karaktären minsta gemensamma nämnare, vilka i sin tur kan utgöra utgångspunkter för den fortsatta diskussionen. En mycket tydlig sådan är att samtliga tre bolagsorgan återfinnes inom ramen för en och samma lagverk, aktiebolagslagen, och härigenom således torde omfattas av samma fundamentala syfte och motiv.

Det är också angeläget att klarlägga eventuella skiljelinjer mellan de båda begreppen *ägare* och *bolaget*. Att sådana finns d.v.s. att ägarkollektiv och bolag *icke utgör synonyma begrepp* i en aktiebolagsrättslig kontext framstår som tämligen tydlig då man betraktar doktrinära resonemang som berör bolagsledningens skyldigheter vid såväl tänkta som verkliga s.k. fientliga övertagsförsök.¹⁵² Konstruktioner av bl.a. s.k. ”poison pills” tillvaratar intresset för ägarkollektivet i försäljningsögonblicket och då om högsta möjliga försäljningspremie medan däremot bolaget, följdriktigt och inkluderande VD, byter ägare.

3.5.2 Den historiska uppfattningen

Enligt äldre rätt var revisorns roll att fungera som ägarekollektivets granskningsman gentemot bolagsledningen. Det historiska, ägarorienterade uppdragsmotivet kom därför logiskt att återspeglas i de tidiga aktiebolagsregleringarna.

Den första aktiebolagslagen, 1848 års förordning, innehöll dock ingen explicit regel om revision. Den första uttryckliga lagstiftningen i ämnet tillkom istället inom ramen för 1886 års lag om bankaktiebolag vilken föreskrev årlig granskning genom av bolagsstämman utsedda revisorer. Enligt denna reglering begränsades de valda revisorernas mandattid till två år. En intressant detalj häri, signalerande nivån beträffande lagstiftarens

---

¹⁵² Bergström - Samuelsson sid. 117 ff.

förtroende för de valda funktionärerna, var att statsmakten tillförsäkrades insyn i verksamheten genom att en statlig representant anmodades att delta i revisionen ("...*en af Konungens Befallningshafvande förordnad person*").¹⁵³

I 1895 års aktiebolagslag underställes, uttryckligen, revisorn samma lydndsregler gentemot *bolaget* som gäller för den exekutiva ledningen, styrelsen.¹⁵⁴ En hård knytning förefaller det. Det är således bolaget – inte stämman – som enligt denna skrivning utgör huvudman för revisorsfunktionen under arbetets gång. Däremot är det, precis som i nyare skrivelser, *stämman* som såväl utser som entledigar revisor.¹⁵⁵ Jag drar härav slutsatsen att äldre rätt inte avser skilja mellan begreppen stämma och bolag samt att en tydlig partsteori kan utläsas.

3.5.3 Den moderna uppfattningen

Enligt en modern uppfattning, skall en revisor vara opartisk, objektiv och självständig. Att betrakta revisorn endast som aktieägarnas företrädare skall enligt Moberg, med hänvisning till Taxell, numera anses som ensidigt och felaktigt. Revisorns rättsliga ställning skall istället beskrivas på följande sätt:

”Revisorn är en av aktiebolagets förtroendemän, som skall utföra sina åligganden med den värdnad och omsorg, som kännetecknar en syssloman”¹⁵⁶

Enligt Taxell är det dessutom fel att ställa frågan ”vems eller vilka gruppers företrädare är revisorerna?”. Man bör vidare, enligt författaren, överhuvud taget inte utveckla eller tillämpa någon representationsteori.¹⁵⁷ Det korrekta sägs istället vara att försöka klarlägga *vilka gruppers intressen* revisorn har att beakta samt hur han skall förhålla sig till förekommande intressekonflikter.¹⁵⁸ Det finns således ”intressen” som skall beaktas.

Rodhe bekräftar den äldre ordningen och kommenterar den därpå följande rättsutvecklingen på följande vis (min kursivering):

”En äldre uppfattning såg i revisorn uteslutande ett *ombud* med vars hjälp bolagsstämman kontrollerade att styrelsen fullgjort sitt uppdrag. Numera går tendensen mycket bestämt i den riktningen, att revisorerna skall ha en gentemot styrelsen och aktieägarmajoriteten *självständig ställning*.”¹⁵⁹

---

¹⁵³ Lag 1886 angående bankaktiebolag, 29§.

¹⁵⁴ Lag 1895 Nr65 om aktiebolag §50 3st.

¹⁵⁵ Lag 1895 Nr65 om aktiebolag §18 3st , §50 2st.

¹⁵⁶ Moberg sid. 47.

¹⁵⁷ Notera att dessa båda påståenden framkastas utan någon som helst motivering.

¹⁵⁸ Taxell sid. 127.

¹⁵⁹ Rodhe s. 168.

Det bör i sammanhanget dock påpekas att Rodhe, som utan att antyda skepsis mot det innevarande synsättet, genom sin formulering likväl betonar att revisorn förvisso skall vara självständig men att självständigheten skall gälla gentemot styrelsen och *ägarmajoriteten* d.v.s. inte gentemot stämman som helhet – vilken i egenskap av bolagsorganorgan utsett honom. Det är viktigt att komma ihåg att ägarmajoritetens vägval inte med nödvändighet är det samma som stämmans beslut. Vissa typer av beslut kräver för giltighet som bekant större majoritet än ägarmajoriteten, medan andra lika giltiga beslut, betydligt mindre än denna. Likafullt, möjligen olyckligt, kan ägarmajoriteten dock styra valet av obligatorisk Bolagsrevisor.

Kedner noterar problemet med den mångfald intressen Bolagsrevisorn enligt modern rättssyn anses underordnad. Det kan ifrågasättas, menar han, om det går att tjäna så många intressen utan att råka i lojalitetskonflikt. Kedner ser dock rättsreglerna som ett praktiskt verktyg (min kursivering):

”Lagen ger i själva verket anvisningar om hur eventuella lojalitetskonflikter skall lösas. Den *begränsar revisorns plikter mot andra än aktieägarna* till en tillsyn att de bestämmelser i ABL och bolagsordningen som skall skydda övriga intressenter blir respekterade.”¹⁶⁰

Lojalitetsplikt existerar således, generellt gentemot vissa parter (ägarna) begränsat gentemot andra. Om en av de viktigare förutsättningarna för den moderne revisorns arbete och trovärdighet, skriver Kedner:

”...att han har en självständig ställning i förhållande *till dem han skall kontrollera...*”¹⁶¹

Självständigheten är enligt denna skrivning således inte obegränsad och generell utan hänvisad ett särskilt subjekt: bolagsledningen.

Sammanfattningsvis kan sägas att det går, om man vill, att utan större ansträngning utläsa en ägarorienterad partsteori också i flera av de modernare utredningarna.

Den moderna tolkningen förefaller dessutom förutsätta synen om en åtskillnad mellan begreppen bolag/ ägare, något som kan utläsas genom tolkningen av vinstparagrafen.

3.5.4 Lojalitetsplikten för bolagsledningen

Den lojalitetsplikt som åvilar bolagsledningen anses härledd ur det nyttokriterium som kan utläsas ur den s.k. ”vinstparagrafen” d.v.s. ABL 12:1, 3:e stycket:

---

¹⁶⁰ Kedner sid. 102.

¹⁶¹ A.a. sid. 102.

Om bolagets verksamhet helt eller delvis skall ha annat syfte än att bereda vinst åt aktieägarna, skall bolagsordningen innehålla bestämmelse om användning av vinst och behållna tillgångar vid bolagets likvidation.

Lagrummet får anses, enligt såväl rättspraxis¹⁶² som samstämmig doktrin¹⁶³, konstituera en presumtion för att varje aktiebolags syfte – i brist på förtydliganden om motsatsen i bolagsordningen – skall anses var *att bereda ägarna vinst*. Enligt Karnovs formulering är vinstsyftet *dispositivt* och anges ingen avvikelse gäller att verksamheten i bolaget skall bedrivas i syfte att maximera vinsten. Vinstsyftet kommer härigenom att utgöra bolagets fundamentala ändamål. Då ledningens förvaltningsskyldighet beträffande bolagets angelägenheter är lagstadgad blir följden för denna en skyldighet att lojalt verka för ändamålet.¹⁶⁴

Lojalitetsplikten kan sägas utgöra den yttre ram inom vilken bolagsledningen är satt att verka. Bolagsledningen, som i detta sammanhang anses utgöras av styrelse och, i förekommande fall VD¹⁶⁵, har fått sitt uppdrag av stämman och stämman anses härigenom konstituera bolaget.¹⁶⁶ Lojalitetsplikten d.v.s. skyldigheten att verka i bolagets intresse kan sägas utgöra en slags ”restregel” att tillgripa vid bedömningen av ett besluts lämplighet för den händelse ingen annan avvägningsmöjlighet finns tillgänglig. Den kan också – utifrån bolagsledningens perspektiv - fungera som underlag för att motivera viss förvaltningsåtgärd som annars, i efterhand, ev. skulle kunna vara svår att försvara.

I de flesta länder är aktieägarnas rösträtt kompletterad med olika mer eller mindre specifika krav på att ledningen konsekvent skall agera i aktieägarnas intresse. I svensk rätt däremot, saknas en allmän juridisk lära som konkretiserar lojalitetsplikten i bolagsrättsliga sammanhang. Begreppet lojalitet är dessutom mycket komplext redan vid beaktande av den språkliga innebörden. Ett lojalt handlande anses det vara som uppfyller *rättsliga* och *moraliska förpliktelser* gentemot andra samt innebär ett *avhållande från svek*. Rättsfiguren lojalitetsplikt inom ramen för ett aktiebolag har sammanfattningsvis enligt svensk rätt en mindre klar innebörd.¹⁶⁷

Rättsfiguren *syssloman* såsom synonym för bolagsledningen, i kollektiv mening eller med åsyftande om enskild ledamot, förekommer flitigt då det svenska aktiebolagsrättsliga lojalitetsproblemet analyseras. En huvudman anlitar en kvalificerad uppdragstagare, en syssloman, för att utföra uppdraget. Sysslomannen skall agera uteslutande i huvudmannens intresse, som dennes alter ego, i alla de affärsförhållande som han är inblandad i för

---

¹⁶² Konkret ställningstagande saknas men resonering uttalanden såsom ”...*centrala principer om affärsmässighet...vinstpåbud*” (NJA 1985 s 742) samt i HovR:s överklagade dom ”...*i strid med vinstsyftet*” (NJA 2000 s 404).

¹⁶³ Rodhe sid. 241, Kedner sid. 252.

¹⁶⁴ Om förvaltningsskyldigheten ABL 12:3 (styrelsen), ABL 12:25(VD).

¹⁶⁵ Taxell sid. 17.

¹⁶⁶ Stämman anses således inte, trots sin yttersta makt i förvaltningsfrågan, utgöra del av bolagsledningen, och givetvis inte heller revisorn.

¹⁶⁷ Bergström - Samuelsson sid. 30 & 110.

huvudmannens räkning. All avkastning från affärerna skall enligt denna syn tillfalla huvudmannen. Lojalitetsplikten utgör således, tillsammans med nyttokriteriet, kärnan i uppdragsförhållandet och *bolaget* anses, enligt Bergström - Samuelsson utifrån bolagsledningens horisont och i den aktiebolagsrättsliga kontexten, utgöra den självklara uppdragsgivaren.¹⁶⁸

3.5.5 Lojalitetsplikten för revisorn

Kan man då tala om en lojalitetsplikt också för revisorn? En Bolagsrevisor anses enligt doktrin utgöra uppdragstagare av mera kvalificerat slag med sysslomannabegreppet som, om inte analogi så i varje fall metafor.¹⁶⁹ En sådan positionering torde utesluta en helt förbindelselös ställning och det torde likaledes härigenom vara okontroversiellt att tillstå att en lojalitetsplikt för revisorer, *om uppdragstagardefinitionen är korrekt*, i realiteten existerar.¹⁷⁰

Ett betydande problem är däremot att subjektet för revisorns lojalitetsplikt varierar, inte bara med det uppdrag han för tillfället genomför utan också att variationen dessutom sker *mellan* de parter som förekommer i ett och samma revisionsuppdrag d.v.s. bolag, ägarekrets och förvaltning.

Revisorn kan i sin egenskap av *bolagsorgan*, till viss del kan sägas omfattas av en lojalitetsplikt i sin relation till bolaget. Han är i alla händelser i sin relation till stämman underkastad samma lojalitetsplikt som övriga bolagsorgan men även andra lojalitetsrelationer kan aktualiseras. Därutöver har revisorn lojalitetsband till vissa externa parter såsom borgenärsgrupper (t.ex. statsmakten) eller exempelvis konkursförvaltare.

Dessutom tillstöter den komplikation som är ofrånkomlig då Bolagsrevisorn, genom att tillträda som konsult med ett uppdrag att biträda bolagsledningen, skapar en helt ny och konkurrerande lojalitetsbindning.

3.6 Rättssystemets roll ur ett rättsekonomiskt perspektiv – sammanfattning

3.6.1 Rättsekonomi & revision

Vi återvänder till rättsekonomisk teori och *uppdragsavtalet*: Oavsett parternas avsikter att så långt möjligt och avtalsvägen söka lösa sina motsättningar kommer det, vid uppdragsförhållande, alltid att finnas ett visst

¹⁶⁸ Bergström - Samuelsson sid. 110 ff.

¹⁶⁹ Moberg sid. 46ff, Hellner sid. 202, m.fl.

¹⁷⁰ För komplikationer kring uppdragstagarbegreppet, se kapitel 5.3 nedan.

utrymme kvar där uppdragstagarens agerande inte står i överensstämmelse med huvudmannens intresse. Det finns helt enkelt inte kostnadseffektiva medel att beräkna och kalkylera för allting. Lagstiftningen har därför en viktig, utfyllande roll att spela och parternas benägenhet till att utnyttja dessa ”avtalslösa” situationer på ett opportunt sätt kommer att påverkas starkt av lagstiftningens karaktär.¹⁷¹

Den tvingande regeln i ABL 10:1 får i detta sammanhang sägas ha utfyllande funktion. Detta, för den tänkta händelse parterna inte själva skulle finna det ekonomiskt motiverat att på frivillig väg avtala om Bolagsrevisor. Det bör dock noteras att det, för den aktiebolagsrättsliga sfären, finns en rad parter som har en oklar relation till bolaget i så mening att dom varken kan identifiera sin relation¹⁷² eller i realiteten påverka den avtalsvägen¹⁷³ och för dessa kan regeln närmast beskrivas såsom en skyddsregel. En teknisk funktion, Bolagsrevisor, tillkommer i det enskilda bolaget således genom lagstiftarens försorg oavsett parternas avtalsvilja eller avtalsförmåga i frågan. Genom det löpande, lagstadgade revisionsarbetet genereras en omfattande mängd kvalificerad information, *kunskaper om bolaget*, över vilken revisorn själv har den bästa överblicken och kontrollen.

I en aktiebolagsrättslig kontext utgör *kostnaden för revision* en explicit definierad och fastställbar agentkostnad. Detta, eftersom den, tydligt och konkret, belastar ägaren.¹⁷⁴ Andelsägaren har dock inte, till skillnad från vad som är fallet beträffande andra typer av säkerhetsgenererande arrangemang, möjlighet att fritt välja huruvida han önskar belasta sin potentiella vinstandel med en revisionskostnad eller inte. Den är ålagd honom enligt tvingande lag. Det är utifrån detta perspektiv rimligt att förvänta sig att också nyttan av övervakningsåtgärderna exklusivt tillägnas andelsägaren.

Det bör i sammanhanget dock påpekas att det tvingande påbudet om revision icke allenast är av karaktären vederlagsfri belastning för andelsägaren. Denne har, som bekant, i kraft av bolagsman erhållit en rad förmåner av statsmakten varibland det begränsade ansvaret för bolagets skulder kan anses utgöra huvudmoment. För dessa förmåner betalar andelsägaren, skäligen, viss tribut gentemot samhället genom att avstå från vinst och istället bekosta revisionen.

I en teoretisk modell över ett förestående uppdragsavtal med avseende på rådgivning föreligger en valsituation för den (i bolagsledningen) som utser uppdragstagaren ifråga. Valet står mellan en tänkt utomstående konsult och den person som i valögonblicket besitter posten som Bolagsrevisor i bolaget. Det *kvalitativa övertag* en Bolagsrevisor p.g.a. sina kunskaper om det ifrågavarande bolaget härvid alltid besitter relativt varje tänkbar

---

¹⁷¹ Bergström - Samuelsson sid. 28.

¹⁷² Ex. arbetstagare i bolag införskaffade genom fusioner och liknade.

¹⁷³ Typexempel är statsmakten i egenskap av ofrivillig (skatte)borgenär.

¹⁷⁴ Detta, i form av en kostnadspost i resultaträkningen tillika en redovisningsmässig minskning av bolagets EK sammantaget innebärande en förmögenhetsförlust för varje enskild andelsägare.

alternativ kandidat till uppdraget, har han genererat genom lagstiftarens försorg och på andelsägarnas bekostnad. Om den efterföljande rådgivningen också skall komma att vara i andelsägarnas intresse förutsättes – möjligen förutom revisorns lojalitet¹⁷⁵ - att ingen relevant intressekonflikt föreligger mellan dessa och den uppdragsgivande bolagsledning.

3.6.2 Rättsekonomi, aktiebolag & redovisning

Aktiebolaget rymmer, så som nämnts ovan, flertalet av de problembilder som rättsekonomi inbegriper och behandlar. Det är ingen överdrift att påstå att just aktiebolagsrättslig problematik i många fall utgör förutsättning för en rättsekonomisk analys. Rättsekonomi och aktiebolagsrätt förefaller således innehållsmässigt kompatibla, inte minst vad beträffar analytisk tillämpning och förståelse kring principal-agentteorin. För en vidare förståelse av de problem och frågeställningar jag skissat kring revision förutsätter dock att även begreppsområdet *extern redovisning* integreras i resonemanget.

Ett stort problem i sammanhanget utgörs av den ständigt tilltagande komplexitet som moderna redovisningshandlingar rymmer. Här ställer inte bara informationsasymmetrin till problem. De generella *kunskapsklyftorna* mellan ledande funktionärer i marknadsnoterade bolag och den breda aktieägarallmänheten är dessutom minst sagt påtagliga. En enskild aktieägare med normalbegåvning och genomsnittlig utbildning har knappast kunskapsmässiga förutsättningar att tillgodogöra sig kontentan av de avancerade framställningarna i en modern, databehandlad kvartalsrapport. För detta krävs förvisso expertkunskaper. I första hand måste dock handlingarnas sanningshalt och verklighetsanknytning någorlunda säkerställas varför Mobergs ”trovärdighetspostulat” från kap 2 ovan aktualiseras.

Den svårhanterliga redovisningsproblematiken har följt aktiebolaget allt sedan tillkomsten av dess föregångare under den svenska stormaktstiden.

---

¹⁷⁵ Notera diskrepansen till begreppet ”oberoende”.

3.7 Aktiebolagets konfliktytor

3.7.1 Allmänt

De första svenska aktiebolagen¹⁷⁶ kom till genom en slags koncessionsförfarande. Genom stadsfästelse av bolagsordningen uppnåddes sammanslutningen status som juridisk person och andelsägarna erhöll härigenom personlig ansvarsfrihet. Nödvändigheten av statlig medverkan hade sitt ursprung i romersk rätt och utgick från synen att ingen association kan hävda rättspersonlighet om inte sådan beviljats från överheten.¹⁷⁷ Ordningen kom att kodifieras genom 1848 års aktiebolagsförordning. Den nya associationsformen skiljde sig på ett avgörande sätt från tidigare etablerade former för ekonomisk samverkan beträffande två punkter:

Möjligheterna till

- begränsat personlig ansvar¹⁷⁸ samt
- fritt överlåtbara andelar¹⁷⁹

Dessa båda egenheter, f.ö. fortfarande utgörande utgångspunkt för en betydande del av de rättsliga problem av karaktären intressekonflikt som omger aktiebolaget och dess intressenter, avsågs skapa en modern och tidsenlig plattform för ekonomisk vinstsyftande samverkan. Det begränsade personliga ansvaret sågs som ett tydligt avsteg från den annars etablerade synen inom obligationsrätten om personligt ansvar för varje ingången förbindelse.¹⁸⁰ Den alternativa formen för ekonomisk samverkan, *handelsbolaget*, föreskrev - då såväl som nu - ett obegränsat och solidariskt ansvar för bolagsmännen avseende bolagets åtaganden.

Med hjälp av den rättsekonomiska infallsvinkeln kan vi för det moderna aktiebolaget identifiera *fyra* grundläggande, informationsrelaterade problem. Tre av dessa är av moral hazardmodell och berör spänningar mellan ägare & ledning, ägare & borgenärer samt majoritets & minoritetsägare.

Det fjärde, som är av adverse selectionslaget, berör spänningar mellan befintliga ägare (stiftare) och nytillkomna investerare.¹⁸¹

---

¹⁷⁶ Sprungna ur de s.k. "handelskompanierna" med rötter i Gustav II Adolfs administrationsapparat.

¹⁷⁷ Bergström - Samuelsson sid. 45.

¹⁷⁸ Motsvaras av ABL 1:1 i dagens regelverk.

¹⁷⁹ Motsvaras av ABL 3:2.

¹⁸⁰ Ett synsätt som ju lever kvar inom den allmänna fordringsrätten. (Se 1:1 Lag (1936:81) om skuldebrev.)

¹⁸¹ Notera således att jag beträffande det fjärde problemet avviker från den modell som Bergström - Samuelsson tillämpar vilken omfattar enbart de tre första.

3.7.2 Ägare-investerare

Det sistnämnda problemet har sitt ursprung i de historiskt dokumenterade investerarbe­drägerierna kända redan under 1800-talet. Beteendet upplevde något av en renässans under det som allmänt kom att kallas ”det glada 20-talet”. Det handlade kort och gott om att genom överdrivna förespeglingar om framtida vinstmöjligheter förmå en mindre vetande men icke desto mindre vinsthungrande allmänhet att satsa pengar i från början om inte dödsdömda så i varje fall klart i överkant riskbenägna affärsprojekt. Detta förfarande, som med visst fog skulle kunna kallas ”Kreuger-modellen”¹⁸² fick dock ett präktigt eftermäle genom skrivningarna i 1944 års aktiebolagslag. Denna, tillkommen just p.g.a. insikten om det förfarande maktpolitiska och samhällsekonomiska effekterna av mellankrigstidens ekonomiska politik, tog till stora delar sikte på att stävja denna form av missbruk. Regleringarna har i efterhand kritiserats, inte minst i förarbetena till 1975 års lag, för att dom ansetts såsom alltför restriktiva och rent av tillväxtfientliga. Påtagliga förändringar i regelverket tillkom därför i den nya och nu gällande aktiebolagslagen.

Det tål att, såsom grund för eftertanke, påpekas att farorna för detta slags agerande ingalunda övervunnits. Det ger inte minst den ovan refererade Telia-affären besked om. Det förefaller således som om denna åldrade företeelse rymmer en alarmerande grad av vitalitet och att den härigenom bär förmåga att ständigt återkomma, om än i nya skepnader. Senare former utgöres av en till synes ousinlig rad metoder för s.k. *kreativ redovisning*,¹⁸³ d.v.s. modeller för diverse mera eller mindre seriösa sätt att presentera en s.k. ”maximalt korrekt” resultat- och förmögenhetsställning. Allra färskast i detta hänseende, (förvisso med reservation för vad som i skrivande stund skapas) och för svenskt vidkommande känd inom ramen för den inte helt obekanta och ovan refererade Skandia-affären, är en balanspost kallad *embedded value* till vilken jag återkommer nedan.

Syftet med beteendet är, precis som tidigare, att gentemot omvärlden, få ”verkligheten” att se något bättre ut än vad den under iakttagande av etablerade redovisningsmässiga principer (såsom försiktighetsprincipen eller realisationsprincipen) bör anses vara. Det är viktigt att slå fast att beteendet i sig inte förutsätter ett explicit bedrägligt syfte. En god portion optimism, yrkesmässig skicklighet i lansering, affärsmässig driftighet samt en tillitsfull omgivning räcker långt. Det sistnämnda, *tilliten*, förefaller dock förutsätta att omgivningen saknar anledning att betvivla riktighet och adekvans i den ur bolaget emanerande ekonomiska informationen.

---

¹⁸² Min benämning, motiverad genom de affärsmetoder som praktiserades av den svenske affärsmannen Ivar Kreuger under uppbyggnaden av dennas affärsimperium i mitten av 20-talet. Store belopp införskaffades mot aktieteckning och skuldebrev (s.k. debentures) i vad som sedermera skulle visa sig vara substanslösa rättigheter till att med monopol bedriva tändsticksverksamhet i ett flertal länder i främst tredje världen. Den utblottade Kreuger begick självmord i Paris 1932 och bolaget, Kreuger & Toll, försattes sedermera i konkurs.

¹⁸³ Artsberg, Kristina sid. 424.

3.7.3 Ägare - ledning

Om ägarna väljer att bedriva verksamhet i aktiebolagsform föreskriver aktiebolagslagen en delegering av i princip all operativ beslutsmakt till en styrelse. Genom denna avhändes ägarna möjligheten att på basis av sin äganderätt löpande följa verksamheten, delta i organisationen och ingå i den verkställande förvaltningen. De beslut som fortsättningsvis kräver deras medverkan eller samtycke är få och rör sällan verksamhetens inriktning. Ett handlingsutrymme skapas härigenom för bolagsledningen, ett utrymme denna dock förväntas användas lojalt *i bolagets intresse*.¹⁸⁴ För ägarna uppkommer härvid ett problem: att *kontrollera* att så också blir fallet.

Olika krafter har under mycket lång tid försökt att komma tillrätta med kontrollproblemet genom att på olika sätt angripa den intressekonflikt som enligt agentteorin kan förväntas mellan ägare och ledning i ett marknadsnoterat aktiebolag. Lagstiftare och rättstillämpning har tacklat problemet genom att ålägga bolagsledningen att i sitt beslutsfattande låta sig styras av bolagets allmänna vinstintresse. Denna skyldighet ges i svensk doktrin beteckningen *vårds-* alternativt *lojalitetsplikt*.¹⁸⁵

Rättsekonomisk analys från tankegångar om rationella val. För den enskilde ledamoten i en bolagsstyrelse (alternativt verkställande direktören), ingår lojalitetskonflikten att balansera ett egenintresse mot bolagsintresset. Innebörden av det uppdrag styrelsen åtar sig framgår ur 8 kap ABL och kärnfrågan ur 8:3 första stycket:

Styrelsen svarar för bolagets organisation och förvaltningen av bolagets angelägenheter.

Om den valda styrelsen innehar aktier i bolaget svarar styrelsemedlemmarnas rationella egenintresse mot övriga aktieägares. En bolagets angelägenhet blir härigenom deras egen. Det är dock fullt tänkbart att den valda ledningen helt saknar ägarintresse varför dess medlemmar inte bär några som helst ägarrelaterade konsekvenser av de beslut de själva fattar. Om ledningen har avvikande preferenser relativt aktieägarna kommer dessa preferenser att konkurrera med de i bolagets intresse optimala målsättningarna. I takt med att möjligheterna till övervakning minskar ökar handlingsutrymmet för ledningen.¹⁸⁶

Intressekonflikten kan, utifrån aktiebolagets synvinkel, illustreras av Bergström - Samuelsson, utifrån tre tänkbara motsatsförhållanden:¹⁸⁷

1. Ledningen kan utnyttja bolagets egendom för *egna syften*.
2. Ledningen kan ha en *annan riskattityd* än aktieägarna.

---

¹⁸⁴ Bergström - Samuelsson sid. 79.

¹⁸⁵ Se kap 3.5.4. ovan.

¹⁸⁶ Bergström - Samuelsson sid. 80.

¹⁸⁷ A.a. sid. 81.

3. Ledningens *planeringshorisont* kan avvika från aktieägarnas.

Alternativ ett tar sikte på bolagets kostnader, en företeelse som aktieägarna och bolagsledningen inte alltid har samma syn på. En enskild person i ledningen har, enligt rättsekonomiskt betraktelsesätt, en kostnadsattityd som varierar med aktieinnehavet. Om en vd äger 100% av företaget är hans kostnader för konsumtion inom detta också 100%, skatteeffekter borträknade. Denna konsumtion är effektiv eftersom den maximerar ägarens nytta.

Om vd:s ägarandel av någon anledning skulle minska, ex. till 30%, samtidigt som hans konsumtionsnivå ligger fast fördelas, precis som tidigare, konsumtion på hela bolaget d.v.s. nu i huvudsak på de övriga aktieägarna..

Hans egna kostnader ("alternativkostnader")¹⁸⁸ för konsumtionen har sjunkit i proportion med andelsinnehavet. En vd med ett sjunkande aktieinnehav skulle härigenom kunna sägas ha ett tilltagande incitament att konsumera för eget bruk inom ramen för bolagets budget. Slutsatsen blir att ju mindre andel av vinsten vd har rätt till desto mer kommer han att konsumera i företaget.¹⁸⁹

Problemet med avvikande riskattityd utgår från det faktum att ägarna, till skillnad från ledningen, inom ramen för sin portfölj kan diversifiera bort den företagsspecifika risken. En genomsnittlig vd anses härigenom mindre riskbenägen än en genomsnittlig aktieägare och de projekt den senare gärna skulle se genomförda blir p.g.a. den förstnämndas riskaversion aldrig genomförda.¹⁹⁰

Bolagsledningens tidshorisont är inte sällan kortare än aktieägarnas och ledningens strävan kan, om den går ut på att maximera kortsiktiga vinster, resultera i att långsiktiga men lönsamma projekt bortprioriteras. Orsakerna till sådant s.k. "kortsiktigt beteende" anses främst ligga i marknadens oförmåga att korrekt värdera bolaget. En kort horisont hos marknaden genererar kortsiktigt beteende från verkställande direktören och ovarsamt konstruerade belöningssystem kan öka problemet ytterligare.¹⁹¹

Marknaden har angripit kontrollproblemet genom att med hjälp av olika målstyrningsmodeller söka motverka eller minimera intressekonflikten mellan ägare och ledning. En viktig beståndsdel i dessa utgör de ovan nämnda belöningssystemen, incitamentsprogrammen.

---

¹⁸⁸ Med *alternativkostnad* menas en tänkt kostnad (i det här fallet i form av alternativ konsumtion som vd måste avstå) för att möjliggöra konsumtion av ytterligare en enhet av viss önskad nytthet, exempelvis en resa, en bil, en bostad etc. (Eklund sid. 36 ff.)

¹⁸⁹ Bergström - Samuelsson sid. 81 ff.

¹⁹⁰ A.a. sid. 84.

¹⁹¹ A.a. sid. 85.

3.7.4 Majoritet - minoritet

Svenskt näringsliv kännetecknas av att företag med noterade aktier har ett koncentrerat ägande och att s.k. kontrollposter snarast är regel än undantag. Förekomsten av *kontrollägare* förväntas enligt rättsekonomisk teori minska agentproblemet. Istället accentueras dock motsättningar mellan ägarmajoritet och ägarminoritet. Genom majoritetskonstellationer kan beslut komma att fattas i ägarmajoritetens, men *inte* nödvändigtvis i bolagets intresse. Om besluten skadar bolaget är de vanligtvis också till skada för minoriteten d.v.s. för övriga aktieägare.¹⁹²

Risken att majoriteten missbrukar sin ställning har ansetts beaktansvärd och lagstiftaren, som insett problemet för minoriteten, har ingripit med olika former av skyddsregler. Dessa tar i första hand sikte på beslutsprocessen och stämmans beslutskompetens.¹⁹³ Såsom ultimativt medel står regeln om tvångslikvidation vid maktmissbruk.¹⁹⁴ Skyddsreglerna har dock en tydlig avigsida: de kan missbrukas av minoriteten.

Konkret och i många avseenden kan intressekonflikten mellan minoritet och kontrollägare sägas likna den som föreligger mellan ägare och ledning. Samma slags motsättningar kan förutses beträffande synen på bolagets kostnader och den riskexponering som kan antas optimal för en placerare är inte sällan alltför vågad för en mindre risktolerant kontrollägare. En tydlig skillnad ligger dock i att den senare, i kraft av sitt innehav, bär en betydande del av förmögenhetskonsekvenserna av de beslut stämman fattar. Unikt och komplicerande för svensk del är det faktum att en svensk kontrollägare ofta har än betydligt större röst- än kapitalandel.¹⁹⁵

3.7.5 Ägare - borgenärer

Spänningen mellan bolagets ägare och dess borgenärer har sin grund i situationer i samband med kreditgivning. Konfliktförutsättningarna är väl dokumenterade i doktrin och givetvis även återspeglade i ett antal olika regelverk. Den regleringsmodell lagstiftaren valt inom ramen för ABL kallas allmänt *regler om borgenärsskydd*.

Det kanske mest karaktäristiska draget hos aktiebolaget är friheten från personligt ansvar beträffande skulder och andra åtaganden. Borgenärerna är i detta avseende hänvisade till bolagets tillgångar. I syfte att säkerställa borgenärernas rätt innehåller ABL ett omfattande regelsystem till skydd för bolagets eget kapital.

---

¹⁹² Bergström - Samuelsson sid. 146 ff.

¹⁹³ Ex. ABL 9kap 30-33§§, 37§, 10kap 9§, 12kap 3§, 2st.

¹⁹⁴ ABL 13:20.

¹⁹⁵ Bergström - Samuelsson sid. 149.

Borgenärernas främsta säkerhet ligger i att ett visst minimikapital binds i bolaget och således inte återföres till bolagsmännen i form av återbetalningar, lån eller otillåtna vinstuttag. Säkerhetsmomentet kretsar dels kring grundläggande principer för ägaruttag. Samtliga sådana måste ske enligt bestämmelser för vinstutdelning varigenom alla uttag, oaktat form, anses som vinstutdelning. Verkställd utdelning måste dessutom rymmas inom ramen för bolagets fria EK varigenom överuttag medför återbetalningsskyldighet.¹⁹⁶

Ytterligare ett skyddsmoment ligger i principerna om låneförbud. Enligt denna får ett antal personer i ledande ställning, med tillhörande anhörigkatalog, inte låna pengar av det ifrågavarande bolaget.¹⁹⁷

Ett tredje borgenärsskyddsmoment ligger i reglerna om tvångslikvidation. Genom dessa föreligger en straff- och skadeståndssanktionerad skyldighet för styrelsen att i ett visst ekonomiskt läge vidta ett antal åtgärder i syfte att avbryta en för borgenärskollektivet förmodad skadebringande, förlusttyngd verksamhet.¹⁹⁸

Borgenärsskyddsreglerna i ABL är tvingande, men skyddet anses enligt doktrinen också vara till gagn för bolaget själv och härigenom i förlängningen även för aktieägarna.¹⁹⁹ Lagstiftningen ger på så sätt en antydan om praktiska likheter mellan borgenärs- och andelsägarkollektiven.

Den rättseconomiska aspekten på borgenärsskyddsproblemet ligger i de skillnader med avseende på information som råder mellan företrädare för bolaget och en innevarande eller tilltänkt borgenär. Bergström – Samuelsson talar om två problem: *över-* resp. *underinvesteringsproblemet*.²⁰⁰

---

¹⁹⁶ ABL 12kap, 1-5 §§.

¹⁹⁷ ABL 12:7.

¹⁹⁸ ABL 13kap.

¹⁹⁹ Rodhe sid. 21.

²⁰⁰ Bergström – Samuelsson sid. 190 ff.

4 Ägarproblematiken

4.1 Allmänt

Enligt äldre rätt utgjorde Bolagsrevisorn ett utpräglad ägarorgan, genom de offentliga momenten i granskningsuppdraget förvisso också ansedd såsom ägnad att tjäna ett visst mått av borgenärsintresse. Genom den moderna rättsteorin tränger istället en tydligt utläsbar strävan att om möjligt avskärma Bolagsrevisorn från en alltför intim ägareanknytning. Som motiv framträder den tydliga föreställningen om ett syfte att revisorn, genom en oberoende position, bättre skall kunna tjäna intresset för de intressentgrupper som återfinnes utanför den direkta ägarkretsen. Förutom kreditborgenärer nämnes bland dessa bolagets leverantörer, olika kategorier av anställda och, ur olika aspekter och perspektiv, samhällsintresset.

Frågan är om detta betraktelsesätt är det mest ändamålsenliga för det uttalade syftet. Frågan är också om den från början inte helt tydliga avgränsning mellan huvudman och revisionsklient²⁰¹ härigenom grumlats ytterligare varigenom utrymme för nya problem uppkommit. Jag tänker här på den inledningsvis beskrivet svaga gränstragningen och härav följande, i praktiskt hänseende, svårhanterliga rågången mellan *granskning* och *rådgivning*.

4.2 Ägande – en placeringsform i förändring

Enligt logiken ur den äldre rätten var bolagets ägare revisorns huvudman. Ägare definierades enligt den tidens synsätt såsom varje individ vilken genom ett ekonomiskt tillskott i utbyte mot ett andelsbevis försett bolaget med ett kapitaltillskott. Andelsbeviset kom härefter att representera en viss andel i bolagets samlade förmögenheten. Till ägare räknades såväl bolagets stiftare som rena investerare. Det gjordes således ingen skillnad på aktiva eller passiva ägargrupper och båda dessa kategorier ansågs lika berättigade till professionell hjälp att bevaka bolagsledningens förvaltning.

I dagens situation ser ägarbilden betydligt mera komplicerad ut. Bolagsstiftare i traditionell mening är numera en sällsynt företeelse. De flesta nytillkomna verksamheter startas genom att initiativtagarna, vilka oftast finns inom redan etablerade verksamheter, köper redan färdigbildade aktiebolag, d.v.s. tomma s.k. lagerbolag av modell ”grundstenen” till vilka den nya verksamhetens kapitalstock därefter överföres. Den här formen av introduktion kräver dock inte sällan tillskottskapital vilket vanligen tillföres

---

²⁰¹ Detta problem definieras och utreds vidare i kapitel 6 nedan.

med hjälp av nyemissioner. Härigenom blir den gamla ”grundarproblematiken”²⁰² åter aktuell i varje fall i viss mening.

En betydande del av dagens aktiestock ägs idag av fondbolag d.v.s. portföljbolag som i sin tur ägs av andelsägare, vanligen småsparare. De egentliga ägarna, småsparare och pensionssparare etc. har mycket liten insyn i dessa förvaltningsbolag och, givetvis, ingen rösträtt i de av portföljbolagen ägda börsföretagen.

En komplicerande faktor beträffande definitionen av ägande utgöres av de, förhållandevis nya, placeringsformer vilka medger en flytande gräns mellan ägande och kreditgivning. Placeraren inleder i dessa fall sin relation med bolaget i egenskap av ränteberättigad kreditgivare men kan, under vissa förutbestämda förutsättningar och i ett senare skede, konvertera fordringsrätten till en andelsrätt.

En ”ren” borgenär, exempelvis en borgenärsbank, räknas enligt associationsrätten inte såsom ägare, trots att han i vissa situationer och gentemot bolaget givits rättigheter som de facto tränger undan de egentliga ägarna.²⁰³

Frågan är om dagens syn om en oberoende revisor också innebär att ett ägande inte längre skall anses ha någon betydelse för bolagsintressentens relationen till revisorn. Innehavet medför i varje fall inte en absolut rättighet till att komma i åtnjutande av Bolagsrevisorernas kunskaper angående revisionsobjektet, men knappast heller en absolut förutsättning för detsamma. Det kan t.o.m. tänkas att själva andelsinnehavet medför att en motpartssituation uppkommer, d.v.s. då en konflikt mellan ägaren och bolaget, och att revisorn då i någon mening skall anses företräda bolaget.²⁰⁴ Ägare av något slag förefaller i alla händelser vid varje bolagsintern konfliktsituation hamna på i varje fall ena sidan av förhandlingsbordet – ibland båda. Frågan är om det möjligen kan vara så att det hela tiden handlar om just ägarorienterade intressekonflikter fast då *mellan olika slag* av ägare.

4.3 Andelsintressent – ett alternativt begrepp ?

Inom företagsekonomisk, nationalekonomisk och juridisk litteratur används ett samlande begrepp för de företeelser som av en eller annan anledning har ett egensinnigt motiv att bevaka i den juridiska enheten, aktiebolaget. Man talar om bolagets *intressenter*, och till dessa kan i dess vidare mening räknas snart sagt hela samhället.²⁰⁵

---

²⁰² Se kapitel 3.7.2. ovan samt 4.6. nedan.

²⁰³ I obeståndssituationerna, se 4.6.3 nedan.

²⁰⁴ För vidare diskussion kring dessa komplicerade relationer, se kap 3.1 nedan.

²⁰⁵ Hansson m.fl. sid. 11.

Det finns dock en klart urskiljbar grupp av bolagsintressenter som i en viss bestämd mening och på ett tydlig sätt avskiljer sig från övriga. Gemensamt för dessa aktörer är att var och en av dem har ett *stående anspråk på en viss andel i bolagets förmögenhetsmassa*. Jag konstaterar att denna klart avskiljbara grupp rättsinnehavare påvisar stora likheter med den krets av bolagsintressenter vilken företrädare för den moderna tolkningen av Bolagsrevisorns rättstillhörighet säger sig vilja främja. Ett främjande som då det tillämpas, äger rum på de traditionella andelsägarnas bekostnad.

Det förefaller som om rättssystemet, med eller utan avsikt, lyckats introducerat en helt ny och tämligen mystisk part i revisionskontexten. Hon finns i alla händelser där och jag väljer att kalla denna ”skuggfigur” för en ”*andelsintressent*”.

Andelsintressenter har ett generellt gällande rättsligt kännetecken, *anspråket*. Man utgör däremot, sinsemellan och utifrån det perspektiv Bolagsrevisorn enligt gällande regelverk har att iakttä, helt väsensskilda företeelser. Detta, i så mening att de gentemot Bolagsrevisorn kan göra gällande helt olika uppsättningar av rättigheter och krav. Det kan gälla relativt triviala frågor som rätten till vissa former av upplysningar²⁰⁶ eller rent fundamentala som frågan om Bolagsrevisorns framtida ställning.²⁰⁷

4.4 Ägandet som rättsligt fenomen

Beskrivningen av aktieägandet såsom rättsligt fenomen kan ta sig olika uttryck. Enligt det i U.S.A. konstitutionellt skyddade begreppet ”äganderätt” (propertyright)²⁰⁸ utgör aktieägandet ett synonym med ägandet av företaget som sådant. Äganderättsmodellen har därför, på rent principiella grunder och rättsutvecklingen till trots, bibehållit en stark förankring avspeglad i det praktiska rättslivet inom common law-kulturerna.

Bergström & Samuelsson menar, när man beskriver aktiebolagets specifika karaktär, att det även beträffande svensk aktiebolagsrätt är adekvat att tala om en traditionellt baserad äganderättsfilosofi²⁰⁹, något som följdriktigt kommit att avspegla sig i den praktiska lagstiftningen.²¹⁰ Också enligt svensk, förvisso traditionell, modell är företaget i aktiebolagsform således ett objekt som kan ägas.

Enligt ett alternativt synsätt, *kontraktsteorin* företrätt av Posner, Jensen & Meckling m.fl., utgör inte själva ägandet det mest relevanta momentet i betraktelsen av aktiebolaget såsom ett rättsligt/ekonomiskt fenomen. Enligt

---

²⁰⁶ Se nedan kapitel 7, ”upplysningsskyldighet”.

²⁰⁷ Ex. ABL 10:21, om former för revisorns förtida avgång.

²⁰⁸ Definierat av ex. Berle-Means sid. 78.

²⁰⁹ Bergström - Samuelsson sid. 38.

²¹⁰ Exempelvis genom fri överlåtbarhet av bolagets andelar (ABL 3:2). Ägande utgör som bekant förutsättning för sakrättsligt skyddad överlåtelse.

kontraktsteoretikerna, till vilka Bergström & Samuelsson f.ö. också räknar sig, beskrivs aktiebolaget istället som en ”avtalad sammanfogning” av olika insatser i form av arbete, tjänster och kapital, allt syftande till produktion av varor och tjänster. Aktiebolaget är summan av sina kontrakt.

Jag har, inom ramen för min egen analys, svårt att se någon avgörande konflikt mellan dessa båda synsätt eftersom jag menar att båda har sina pedagogiska poänger. Båda förefaller också att ”behöva varandra” på så sätt att ingendera kan existera det andra förutan. De avtal som enligt kontraktsteorin skall utgöra företagets kärnkomponenter torde knappast kunna konstrueras utan ett äganderättsligt definierbart förmögenhetsmoment åtminstone hos den ena av de båda kontrahenterna. Tjänsteleverantören (den anställde) lär ju ha ett krav på ekonomisk ersättning, kapitalleverantören förutsätter ränta osv. Även då en rent unik och icke utbytbar prestation skall utföras inom bolagets ram kommer motprestationen i princip alltid att utgöras av det mest fungibla av alla varor : pengar. En fordran kan, rent teoretiskt, alltid överlåtas och därmed ägas. Samtidigt kommer knappast någon, bolagsaktörerna emellan, ny äganderätt till stånd utan förekomsten av ett avtal, d.v.s. ett kontrakt av något slag.

4.5 Aktieavtalet

I samband med att aktier tecknas inom ramen för en bolagsbildning ingås avtal med verkningar såväl bolagsmännen emellan som mellan den enskilde andelsägaren och bolaget. Detta s.k. *aktieavtal* utgör i realiteten summan av två avtal varav det ena utgör en ovillkorlig förutsättning för det andra.

Det första avtalet utgår från den *stiftelseurkund* som bolagsbildarna enligt reglerna i ABL 2kap, gemensamt har att komma fram till, och innebär i princip ett avtal bolagsmännen emellan om att bolag med visst syfte under vissa förutsättningar skall bildas. I stiftelseurkunden regleras vissa frågor som kan sägas beröra stiftarnas relationer till bolaget men också dess relationer till varandra. Ur stiftelseurkunden skall enligt ABL2:3 , 1 st. också framgå ett förslag till *bolagsordning*.

Bolagsordningen utgör underlaget för avtal nummer två, det egentliga aktieavtalet, en slags avtal till vilket man som medkontrahent kan välja att ansluta sig eller att avstå. Det är således inget förhandlat avtal utan ett s.k. anslutningsavtal²¹¹ d.v.s. ett avtal av *take it ore leave it*-karaktär.

Genom aktieavtalet följer ett antal rättigheter och skyldigheter. Bland rättigheterna följer bl.a. rätten till utdelning, rätten att rösta på stämma samt rätten till viss andel i överskott vid bolagets upplösning. Bland skyldigheterna följer en förbindelse att betala in tillskottskapitalet samt bl.a. att, framledes, avstå vissa för andra egendomsrättsliga sammanhang

---

²¹¹ Bernitz sid. 13.

fundamentala rättigheter som den att fritt disponera över egendom, d.v.s. den egendom som genom aktieavtalet tillskjutits bolaget. Andelsägaren äger således, efter avtalets ingående och tillskottskapitalets inbetalande, inte återta sitt kapital och inte heller på egen hand bestämma hur detta skall förvaltas. Enda sättet för andelsägaren att återfå sin insats i någorlunda samlad form är genom överlåtelse av andelen som helhet, något som f.ö. också medför en förlust av själva andelsrätten.

Genom aktieavtalet överlåter andelsägaren sin reella dispositionsrätt över förmögenheten på något som närmast kan kallas en legal ställföreträdare: stämman. Stämman äger fortsättningsvis, under förutsättning att alla de formalregler som finns för röstningsförfarande och majoritetsprinciper iakttas, med bindande verkan för andelsägaren gentemot tredje man, fatta beslut med avseende på frågor som rör dennes egendom i form av bolagsandelar. Den ”enda” rätt som återstår för ägaren är aktierätten.

Aktierätten formaliseras genom ett andelsbevis, aktiebrevet, vilket i sin tur är ett innehavarpapper av orderkaraktär. Detta är avsett för, och kan därför med bibehållen rättskraft gentemot bolaget, fritt överlåtas till envar med reservation för begränsningar i aktieavtalet d.v.s. stipulerat i bolagsordningen.²¹² Vem som helst som innehar aktiebrevet äger åberopa de rättigheter som följer av detta – men inga andra. Även om själva aktiebrevets formella betydelse i praktiken har minskats, då bl.a. genom regler om dataregister i avstämningsbolag, är aktiens principiella betydelse fortfarande densamma. Det är denna som är bärare av aktierätten. En ny ägare/innehavare har således inte bättre men inte heller sämre rätt än den som följer av handlingen ifråga. Den nya ägaren erhåller därför en till aktierätten *begränsad rätt* i den förmögenhet som kan sägas representerad genom ett innehav av aktier.

Stämman övertar i och med aktieavtalet, för all framtid, en rad rättigheter över ett visst stycke egendom, rättigheter som i alla andra förmögenhetsrättsliga sammanhang hade varit exklusivt föregivet egendomens ägare eller dennes succesorer.

4.6 Ägardefinitioner

4.6.1 Allmänt

Det finns tre huvudformer för den civilrättsligt definierbara rättsställning vilken enligt konventionell bolagsrätt också kan sägas utgöra definition för ägare av bolag:

---

²¹² ABL 3:2.

1. Ägare = den ägare som i egenskap av ensamägare såväl äger som *driver* bolaget. Med drift kan här avses såväl egen fysisk drift som drift genom ombud. Det avgörande är att i denna rättsställning förenas kontrollmomenten kapital och röster.
2. Ägare/*grundare* = den ägare som grundat bolaget men sålt andelar, rent av majoriteten till andra men som likafullt, genom någon form av kontrollpost, *kontrollerar* bolaget och dess verksamhet. I denna ägarmodell är kapitalstocken utspridd och härigenom utom omedelbar kontroll för den ursprunglige ägaren. Rösterna däremot kan dock fortfarande kontrolleras exempelvis genom någon form av avtal.
3. Ägare av andelar = *placerare*, vilka utan anspråk på vare sig kontroll eller driftsansvar äger bolaget, helt eller delvis. Placeringar kan i sin tur indelas i två undergrupper:
  - Direkta placeringar, d.v.s. ägande av aktier i bolag.
  - Indirekta placeringar, d.v.s. ägande genom innehav av andelar i kapitalplaceringsbolag vilket i sin tur äger aktier och andra värdepapper.

Det finns dock en fjärde tänkbar form, enligt vedertagen rättssyn knappast definierad som en bolagsägare men likafullt representerande ett ägande i bolag och härav av klart intresse för sammanhanget. Den rättsfigur jag avser delar yttre konturer med den i kapitel 4.3 beskrivna andelsintressenten, de inre hämtar den vid exakt den punkt som utgör yttre gräns för det bolagsrättsliga ägarbegreppet. Enligt min mening är även denne rättsfigur kvalificerad för ett bolagsrättsligt avvägt ägandebegrepp: den till bolaget rättsligen knutne *fordringsägaren*.²¹³

4.6.2 Andelsägaren

En traditionell bolagsägare, andelsägaren, manifesterar sin rätt genom innehavet av en eller flera aktier i bolaget. Aktierätten i sin tur, hämtar sitt ekonomiska värde för innehavaren utifrån två aspekter:

- En rätt till andel i bolagets överskott (utdelningsrätten)
- En rätt till andel i beslutsprocessen (rösträtten)

Man skulle kunna säga att den första utgör en omedelbar förmögenhetsform, den andra en medelbar sådan. Utdelningsrättens ekonomiska värdeinnehåll materialiseras antingen i form av periodvis återkommande direkta vinstutdelningar eller genom det diskonteringsförfarande som, offentligen åskådliggjort genom variationer i andelsbevisets marknadsvärde, realiserar vid överlåtelse tillfället.

Rösträttens ekonomiska värde ligger i första hand i de dispositionsmöjligheter ett kontrollmoment medför. En stark ägare, i

²¹³ Begreppet "fordringsägare" ur Prop. 1975:103, sid. 75.

synnerhet en kontrollägare, kan genom åtgärder inom ramen för stämmans behörighet, förmå den exekutiva ledningen att vidta olika förvaltningsåtgärder vilka i sin tur kan ha stort ekonomisk värde för ägaren själv. En sådan åtgärd kan gå ut på att påverka bolagets val av affärspartners. En svag ägare har av naturliga skäl små eller obefintliga möjligheter att agera på egen hand men har å andra sidan möjlighet att, i samma syfte och med förhoppning om motsvarande resultat, samverka med andra minoritetsägare.

4.6.3 Fordringsägaren

En fordringsägare (en borgenär), manifesterar sin rätt genom någon form av fordringsbevis. Fordringsbeviset i sin tur hämtar sitt ekonomiska värde för innehavaren genom att det, på ett sätt som påminner om aktierätten, representerar en av rättssystemet sanktionerad rätt till betalning från utställaren, gäldenären. I det sammanhang som nu avhandlas utgör gäldenären synonym med bolaget. I den för aktiebolag relevanta fordringsrättsliga kontexten kan en fordran uppkomma på ett antal olika sätt, under mera eller mindre frivilliga former:

- Kreditskulder innebärande skuldebrev, vanligen överlåtbara och i normalfallet också gällande i innehavares hand. Begränsad eller obefintlig invändningsrätt.
- Löneskulder innebärande lönefordran, icke överlåtbar till envar men väl till statsverket i samband med regressrätt för utbetalad lönegaranti.
- Skulder till statsverket, ”Skatteskulder”, i form av preliminärskatt för anställda, arbetsgivare- och egenavgifter samt moms. Ej överlåtbara men väl kvittningsbara mot tillgodohavanden hos samme motpart.

Fordringsrätten uppvisar således en rad likheter med aktierätten, förvisso också skillnader. På vissa punkter är fordringsrätten svagare exempelvis beträffande den mycket viktiga, generella rösträtten. På andra punkter kan den sägas vara starkare än aktierätten. Den förutsätter för sin exekutiva betalningsrätt ingenting förutom sin rena existens medan aktierätten förutsätter vissa vinst- och balansräkningsmått.²¹⁴ Även beträffande röstmomentet bör påpekas att fordringsrätten i vissa situationer de facto tränger undan aktierätten. Jag avser härmed *insolvenssituationerna* då andelsägarna i realiteten sätts på undantag. En intressant situation också denna av ”utjämnande” karaktär är den *kvittningsrätt* vid nyemission som, med vissa soliditetsförbehåll, kan föreligga för en borgenär. En renodlad fordringsrätt omvandlas, i och med emissionsförfarandet till en aktierätt inkluderande rösträttsmomentet.²¹⁵

²¹⁴ ABL 12:1-4, om vinstutdelning och fonderingskrav.

²¹⁵ ABL 4:11.

Den kanske mest intressanta och med aktierätten jämförbara fordringsrättsformen gentemot aktiebolag är den som föreligger inom ramen för olika *derivatinstrument*.²¹⁶ Principiellt kan sägas att fordringsägaren här inleder sin relation med bolaget i form av något som skulle kunna kallas ett ordinärt ”borgenärsåtagande”. Det fordringsbevis borgenären erhåller, ett räntebärande papper, är därefter vanligen överlåtbart på precis samma sätt som en aktie. Den är dessutom, enligt vissa i förväg bestämda villkor, omvandlingsbar på så sätt att den vid konverteringstillfället övergår till viss typ av aktierätt. En traditionell borgenär blir på så sätt, utan ytterligare ekonomiskt åtagande, utdelnings- och röstberättigad ägare i bolaget. Den ovillkorliga ränte- och fordringsrätten går å andra sidan förlorad.

4.6.4 Fordringsrätter, grundläggande principer

En fordran utgör en äganderätt d.v.s. ett stycke egendom då den kan inordnas bland värdeobjekt som tillkommer en enskild.²¹⁷ Utmärkande för en äganderätt är vidare den allmänna förfogande rätten över äganderätts subjekt, inkluderande rätten att överlåta detsamma. Enligt vedertagen fordringsrättslig huvudprincip går en fordran alltid att överlåta genom s.k. cession.²¹⁸

Det är, enligt Mellqvist-Persson, många gånger t.o.m. så att överlåtelse rätten i sig utgör en förutsättning för värdet på fordringsrätten. Detta, på så sätt att ett tilltäckt rättsförhållande, medförande en fordringsrätt, i vissa fall inte alls skulle komma till stånd om inte också en överlåtelse rätt existerade. När varor säljs på kredit överlåtes inom vissa branscher näst intill rutinmässigt säljarens rätt till betalning på en i förväg bestämd kreditgivare. Det finns emellertid, enligt samma författare, också exempel på fordringar där cession ej är tillåten eller där rätten på annat sätt begränsad.²¹⁹

Rättslig reglering av fordringar, dess uppkomst överlåtelse samt upphörande återfinns i skuldebrevslagen²²⁰ vari det framkommer att vissa slag av skuldebrev, de löpande, är mera lämpade för omsättning än andra.

Det är i sammanhanget värt att notera att det övervägande flertalet fordringar förekommande mellan aktiebolag och banker utgöres av just detta för omsättningen så välanpassade slag.

En fordran är i princip alltid mätbar ekonomiskt och därmed bestämbar till sin omfattning, något som gör den praktiskt lämplig för omsättning.

---

²¹⁶ Artsberg sid. 275.

²¹⁷ Malmström - Agell sid. 54.

²¹⁸ Mellqvist-Persson, Fordran och skuld sid. 57.

²¹⁹ A.a. sid. 57 not 115.

²²⁰ Lag (1936:81) om skuldebrev.

4.7 Ägarfrågan sammanfattning

Ägar- och fordringsrelationer till bolaget innebär såsom uppvisat ett antal intressanta paralleller. Gemensamt för båda kategorierna är att det värde dessa representerar och det anspråk dess innehavare kan rikta mot bolaget i realiteten motsvarar en *viss andel i bolagets eget kapital (EK)*, d.v.s. den skuld som bolaget häftar gentemot sina finansörer.

Det är förvisso viktigt att i dessa sammanhang skilja på det som i redovisningssammanhang benämns främmande respektive eget kapital. För den hjälpligt redovisningskunnige är det dock uppenbart att, då dessa poster samsas om samma utrymme på balansräkningens passivsida, en ökning av det främmande kapitalet (borgenärsandelen) och allt annat lika, innebär en motsvarande minskning av det egna (ägarandelen). En tillräcklig stor förändring i denna riktning och en obeståndssituation inträder. Det är f.ö. oftast i dessa situationer en konfrontation mellan ägare och borgenär, möjligen innebärande maktförskjutning, aktualiseras. Varje, av ekonomiska skäl motiverad förflyttning i denna riktning innebär också, i realiteten, att den genom rättssystemets försorg fastställda och bevarade olikheten mellan fordrings- och aktierätt försvagas.

Kvar finns den gemensamma nämnaren, anmärkningsvärt parallell med det avgränsande kännetecknet hos den ovan beskrivna andelsintressenten: En rättställning med den ekonomiska innebörden om *ett stående anspråk i bolagets EK*.

5 Oberoendefrågan

5.1 Allmänt

Moderna och expansiva företag förutsätter kontinuerlig tillgång till investerings- och kreditkapital, nyttigheter som omsätts på en konkurrensutsatt kapitalmarknad. För en framgångsrik kommunikation med presumtiva motparter förutsätts här, för varje aktör och med avseende på de egna prestationerna, en tillgång till relevant dokumentation av såväl historisk som framtidsorienterad karaktär. Med företagsekonomiskt perspektiv och språkbruk utgörs denna dokumentation i första hand av företagets *externa redovisning*, då i form av olika slags bokslutshandlingar samt diverse prognosrelaterat material. Grundläggande för informationens värde i en verklig eller hypotetisk förhandlingssituation är givetvis dess allmänna anseende och trovärdighet.

Fundamentalt för att fastställa trovärdighetsgraden i ett dokument är givetvis insikten om avgivarens avsikter och eventuella partstillhörigheter. En bolagsledningen, den part som ansvarar för aktiebolagets årsredovisning, kan på goda grunder förväntas presentera det bokslut som i största möjliga utsträckning motsvarar dess egna preferenser. I ett välorganiserat företag med en incitamentstyrd ledning svarar, i varje fall enligt teorin, bolagsledningens preferenser mot bolagets och därmed också i huvudsak mot ägarmajoritetens önskemål.²²¹ Det är således med måttlig risk för att fara med överdrifter som jag hävdar att ett årsbokslut i realiteten utgör en partsinlaga.

Detta förhållande är givetvis välkänt också för lagstiftaren varför ett gediget regelverk numera styr redovisningens utförande och innehåll i såväl kvantitativ som kvalitativ mening. Det är av detta skäl inget större bekymmer för statsmakten att med hjälp av materiella regler formulera direktiv för vilka slag av värden som skall redovisas och hur dessa värden skall beräknas. Det stora problemet gäller istället förmågan att styra utfallet till ett *trovärdigt innehåll*. Det är av detta skäl som varje enligt lag avgiven årsredovisning i aktiebolag först skall granskas och undertecknas av en Bolagsrevisor.²²²

Syftet med granskningen skulle dock med stor sannolikhet förfelas om det skulle visa sig – och komma till allmän kännedom – att Bolagsrevisorn i en eller annan mening befanns vara i maskopi med bolagsledningen eller vissa andra kring bolagsintresset knutna krafter. Av detta skäl har revisorsrollen

---

²²¹ Utrymmet för avvikelser beträffande dessa hypoteser är, utan att närmare gå in på sakfrågorna, givetvis minst sagt rikligt.

²²² Moberg sid. 79 & 92.

redan i de tidigare regelverken omgetts av jävsbestämmelser med inriktning på att motverka kopplingar till själva bolaget eller dess styrelse.²²³

I svensk rätt har önskemålet om trovärdig revision därefter och av olika skäl kommit utvecklats till en teori om en näst intill fullständigt fristående, en *oberoende revisor*. Motiven - som jag inte ämnar gå närmare in på - har varit av varierat rättspolitiskt slag. I det bolagsrättsliga regelverket finns därav numera omfattande jävsregler exkluderande inte bara bolag och styrelse från Bolagsrevisornas ekonomiska "bekanskapskrets". För att komma ifråga är det inte heller längre acceptabelt med kopplingar till människor som uppstår vissa praktiska göromål inom klientföretaget eller att själv äga aktier i bolaget.²²⁴ De mest fundamentala formuleringarna om oberoende återfinns dock i det redovisningsrättsliga regelverket och då i form av regler om revisors opartiskhet och självständighet i RL.²²⁵

Problemet är bara att Bolagsrevisorn, i den aktiebolagsrättsliga fåran, i egenskap av bolagsorgan är en i högsta grad bolagsnära kraft, utsedd av bolagsstämman d.v.s. det högsta representantskapet för ägarkollektivet.

5.2 Oberoendet enligt äldre rätt

I 1944 års lag²²⁶ fanns en spärregel syftande till att förekomma beslut i aktiebolag då fara för jäv kunde anses föreligga. I dess 86§ framställs ett uttryckligt förbud för styrelse eller vd att handlägga frågor som berör dem själva d.v.s. beträffande "avtal mellan honom och bolaget". Gränsen för detta intresse fastställdes genom lagrummets andra mening där man talar om "väsentligt intresse, som kan vara stridande mot bolagets". Det räckte således med att det fanns en risk (kan vara) för att jäv skulle kunna komma att föreligga. Det är viktigt att komma ihåg att 1944 års lag, en reaktion på 30-talets stora finanskriser med Kreugerkraschen som epicentrum, skrevs och utformades i en utpräglad investerar- och borgenärsorienterad anda

Den äldre lagen innehåller, av samma skäl får man förmoda, också en uttrycklig reglering om Bolagsrevisornas relation till ledningen i det granskade bolaget. Till revisor fick enligt lagrummet, inte utses befattningshavare i bolaget eller den som...:

"...eljest intager en underordnad eller *beroende ställning* till styrelseledamot eller verkställande direktör..."²²⁷

---

²²³ 1910 års lag 72§, 3st "...ej...i bolagets eller styrelseledamots tjänst".

²²⁴ ABL 10:16.

²²⁵ RL 20, 21, 22, 23 §§.

²²⁶ Lag (1944:705) om Aktiebolag

²²⁷ 1944 års lag 107§, 1 mom. 3:e stycket.

Det är således, med viss förskjutning i förhållande till vad som stadgades i 1910 års lag, i relationen till *bolagsledningen* som revisorn skall förhålla sig på ett visst vis. Även närstående relationer till denna beaktades i lagen.

5.3 Oberoendet enligt ABL (1975:1385)

Aktiebolagslagen tar för sitt förhållningssätt till ett oberoendekriterium avstamp i en relationskatalog om sex punkter vilken återfinns i 10Kap, 16§. Rättssubjekt med viss relation till revisionsklienten är p.g.a. relationen diskvalificerad för funktionen som revisor i bolaget.

16§ Den får inte vara revisor som

- äger aktier i bolaget eller annat bolag i samma koncern.

Med detta menas en ägarsituation innebärande att Bolagsrevisorn har ett direkt eller indirekt ägarintresse i revisionsklienten.

- är ledamot av styrelsen eller verkställande direktör i bolaget eller dess dotterföretag eller biträder vid bolagets bokföring eller medelsförvaltning eller bolagets kontroll däröver.

Syftet med denna skrivning är att diskvalificera, inte bara medlemmarna av bolagets ledning från revisorssysslän utan även sådana medarbetare som har en direkt funktion i framtagande och bearbetande av bolagets löpande ekonomiska rapporter.

- är anställd hos eller på annat sätt har en underordnad eller beroende ställning till bolaget eller någon som avses under 2.

Man avser härmed även avskära övriga delar av bolagsledningens kontrollfär från revisorsfunktionen.

- är verksam i samma företag som den som yrkesmässigt biträder bolaget vid grundbokföring eller medelsförvaltning eller bolagets kontroll däröver.

De kandidater som härvid avses är externa aktörer, genom konsultavtal direkt involverade i redovisningsarbetet och vanligen, i praktiken, anställda vid redovisnings- eller revisionsbyråer. Det är de sistnämnda som utgör den mera "kritiska" skaran.

- är gift eller sambo med eller är syskon eller släkting i rätt upp- eller nedstigande led till en person som avses under 2 eller är besvägrad med en sådan person i rätt upp- eller nedstigande led eller så att den ene är gift med den andres syskon, eller
- står i låneskuld till bolaget eller ett annat bolag i samma koncern eller har en förpliktelse som ett sådant bolag har ställt säkerhet för.

I paragrafens andra och sista stycke kan utläsas att lagstiftaren, förutom närståendefrågan även observerat koncernproblematiken. En aktör som diskvalificerats för revisorsfunktionen i ett visst bolag kan inte återkomma i sammanhanget genom att åta sig motsvarande uppdrag i ett till bolaget anhängigt dotterföretag.

Den som enligt första stycket inte är behörig att vara revisor i ett moderbolag får inte vara revisor i dess dotterbolag.

5.4 Oberoendet enligt Revisorslagen (2001:883)

Bolagsrevisorn bär enligt RL själv det övergripande ansvaret för att han, i sin dagliga gärning, upprätthåller den oberoende ställning som lagen ålägger honom att inta. Dock använder inte lagstiftaren ordet ”oberoende” i lagtexten eftersom man under utredningsarbetet kom fram till att detta uttryck inte bara skulle kunna vara något missvisande utan t.o.m. i egentlig mening oriktigt. Som man uttryckte saken kunde något absolut oberoende helt enkelt ”*inte finnas i mänskliga sammanhang*”.²²⁸ Man valde därför att istället tala om opartiskhet, självständighet samt objektivitet²²⁹ (vilket till sin, enligt vedertaget språkbruk och sammanvägda innebörd torde förhålla sig mildt sagt närliggande ordet oberoende).

5.4.1 Förtroenderubbande sidoverksamhet

25§ En revisor får inte utöva annan verksamhet än revisionsverksamhet eller verksamhet som har ett naturligt samband därmed, om

1. utövandet är av sådan art eller omfattning att det kan rubba förtroendet för revisorns opartiskhet eller självständighet, eller
2. utövandet på annat sätt är oförenligt med den ställning som följer av behörigheten att utföra lagstadgad revision.

I paragrafen omnämns två nyckelbegrepp : ”*revisionsverksamhet*” samt ”*naturligt samband*”. Det förstnämnda begreppet avser den verksamhet som enligt ABL:s tvingande regler skall utföras av den genom stämman utsedda Bolagsrevisorn. Ett ”naturligt samband” med sådan verksamhet har .....

5.5 Oberoendets tillkomst och upprätthållande

5.5.1 Allmänt

Rent praktiskt skall distansen till granskningsobjektet, förutom det uttryckliga förbudet i 25§ RL mot vissa slag av sidoverksamheter, upprätthållas genom en allmän inställning, skapad till och upprätthållen under själva arbetet samt en slags självanalys vilken syftar till att löpande kontrollera utfallet härav. Denna kontrollmodell beskrivs detaljerad i lagtexten²³⁰ och återges nedan. I ett föregående skeda får dock

---

²²⁸ SOU 1999:43 s 141.

²²⁹ RL 20§.

²³⁰ RL 21§.

Bolagsrevisorn en mera generell instruktion omfattande tre steg. Först en anmaning beträffande ett allmänt förhållningssätt till yrkesgärningen :

19§ En revisor skall iaktta *god revisorssed*.

I andra stycket följer en instruktion om att också tillse de rent organisatoriska frågorna varför Bolagsrevisorn också göres ansvarig för eventuellt biträde och personal.²³¹

Bolagsrevisorn får därefter en mera detaljerad beskrivning på sin anmodade inställning, opartisk, självständig samt objektiv²³² d.v.s. det som i mera generella sammanhang brukar tolkas såsom den egentliga oberoendedefinitionen. Till sist anmodas revisorn att, såväl initiiellt som löpande, pröva att målsättningen såväl nås som upprätthålles. Det sistnämnda förfarandet, prövningen, benämns i doktrinen ”analysmodellen.”²³³

I förarbetena talas om två slag av oberoende, det oberoende som skall ha ett slags faktiskt innehåll d.v.s. vara påvisbart (i efterhand får man förmoda) av personer väl förtrogna med arbetsuppgifterna som sådana samt ev. även med det enskilda fallet. Denna slags oberoende väljer jag att kalla det *subjektiva oberoendet*. Den andra typen av oberoende som omnämns i förarbetena beskrivs såsom en företeelse av betydelse för hur Bolagsrevisorns gärning uppfattas i presens och av en, som jag uppfattar det, betydligt bredare publik. Den är av förtroendeingivande karaktär och jag väljer därför att nedan kalla den det *objektiva oberoendet*.

5.5.2 Det subjektiva intresset, faktiskt oberoende

20§ En revisor skall i revisionsverksamheten utföra sina uppdrag med *opartiskhet* och *självständighet* samt vara *objektiv* i sina ställningstaganden. Revisionsverksamheten skall *organiseras* så att revisorns opartiskhet, självständighet och objektivitet säkerställs.

RL 20§, som man skulle kunna kalla en portalregel är av normativt slag. Dess första stycke anger på ett handlingsdirigerande sätt hur Bolagsrevisorn skall förhålla sig till sitt uppdrag, d.v.s. att han i sin revisionsverksamhet skall utföra uppdragen :

- med opartiskhet och självständighet, samt
- vara objektiv i sina ställningstaganden.

Lagstiftaren tar, genom paragraftexten, sikte på de faktiska förhållanden som enligt en insatt aktör kan sägas vara för handen vid det aktuella uppdraget. Detta, innefattande också sådant som inte nödvändigtvis till sin helhet är känt eller ens synbart för allmänheten. I förarbetena talas om

²³¹ RL 19, 2men. samt RL20§, 2men.

²³² RL 20§, 1men.

²³³ Moberg sid. 93 ff.

”independence in fact” d.v.s. faktiska och därmed på något sätt mätbara eller i varje fall uppskattningsvis påvisbara subjektiva moment inräknade.

Bolagsrevisorn skall enligt lagtexten, för sin del dock, här iakttä störst möjliga objektivitet när han fattar sina beslut²³⁴, d.v.s. dennes ställningstaganden skall inte vara påverkad av ovidkommande faktorer. Också detta, vad som är ovidkommande eller inte, skall enligt detta moment avgöras enligt subjektiva utgångspunkter.

Lagstiftaren har dock inte bortsett från värdet av de allmänt objektiva momenten – förtroende kan med visst fog sägas vara en företeelse av påtagligt objektivt slag - och han återkommer till vården av dessa i efterföljande lagrum.

RL 20§, andra meningen anger, såsom en utveckling till innebörden i föregående paragrafs andra mening, att Bolagsrevisorn också har ansvar för de rent organisatoriska aspekterna på uppdragsförhållandet.

Revisionsverksamheten skall organiseras så att revisorns opartiskhet, självständighet och objektivitet ”säkerställs”. Detta innebär, rent principiellt, att Bolagsrevisorn inte kan ursäkta en viss, mindre lyckad åtgärd eller situation med att någon annan person i organisationen är ansvarig för denna företeelse. Han har att tillse att såväl han själv som eventuella medarbetare på uppdraget inte faller inom den för jävsförhållandet avgörande gränslinjen.

Om så likväl skulle bli fallet, och oaktat vem som rent personligen är ansvarig för detta förhållande, har Bolagsrevisorn en *aktivitetsplikt*, i sista hand den att avsäga sig uppdraget.

5.5.3 Det objektiva intresset, synbart oberoende

21§. ”En revisor skall för varje uppdrag i revisionsverksamheten *pröva* om det finns omständigheter som kan rubba förtroendet för hans eller hennes opartiskhet eller självständighet. Revisorn skall avböja eller avsäga sig ett sådant uppdrag.”

Genom skrivningen i RL 21§ illustreras lagstiftarens medvetenhet om nödvändigheten av också ett objektivt moment. Eftersom huvudsyftet med utfallet av den genom tvingande lag styrda granskningen av aktiebolag är att säkra ett allmänt förtroende för de räkenskaper och förvaltningsarbete som granskats, räcker det inte med att granskningen per faktum håller hög kvalitet. Detta faktum måste dessutom, om inte absolut förstås så i varje fall i huvudsak uppfattas såsom högst sannolikt för flertalet presumtiva observatörer m.a.o. betydligt flera än de bäst invigda.²³⁵

---

²³⁴ Prop. 2000/01:146 s 57.

²³⁵ Synsättet kan jämföras med den inom processrätten angelägna hållningen att domen inte bara skall vara rättvis enligt det formella systemet och lagens bokstav. Den skall också synas såsom varande rättvis även för den bredare allmänheten.

Den form av oberoende som stipuleras genom skrivningen av den föregående paragrafen, det ”faktiska” oberoendet, ansågs av utredarna därför inte vara tillräcklig för att säkra förtroendet för revisorn. Också ett synbarhetsmoment föreslogs (independence in appearance) varigenom det för den utomstående, i detta sammanhang exempelvis en investerare eller borgenär, på ett förtroendeingivande sätt skulle framgå att Bolagsrevisorn under utövandet av sin gärning stod opåverkad av ex. intressen inom bolaget. Bestämmelsen kom att utformas så att man ålade revisorn själv att kontrollera och tillse att detta moment var tillfylles, en underöknings- och aktivitetsplikt således. Revisorn skall enligt bestämmelsen, vilken kommit att utformas som en presumtionsregel, enligt ett visst tillvägagångssätt, först ”pröva om det finns omständigheter som kan rubba förtroendet för hans eller hennes opartiskhet eller självständighet”.

Skulle detta visa sig vara fallet är han, enligt andra meningens, skyldig att avböja ett inte påbörjat uppdrag alternativt att avsäga sig ett pågående. Detta, eftersom den förtroenderubbade omständighetens förevarande presumeras innebära jäv. Presumtionen kan dock brytas under vissa förutsättningar. Proceduren genomföres under det moment utredaren valt att kalla ”analysmodellen”.

5.5.4 Analysmodellen

Analysmodellen praktiseras genom en stegvis process och åskådliggöres på ett tydligt sätt i Mobergs bok.²³⁶ Jag väljer dock en något annorlunda uppställningsform, enligt följande :

1. Bolagsrevisorn skall analysera huruvida det finns någon (objektiv) omständighet som kan rubba förtroendet för revisorns opartiskhet och självständighet i revisorns uppdrag som utgör revisionsverksamhet. Om så skulle vara fallet måste revisorn antingen
2. frångå uppdraget, eller
3. bryta presumtionen.

Det senare kan ske på två sätt²³⁷, således alternativa rekvisit. Dels :

- genom att *påvisa omständigheter* i det aktuella och enskilda fallet vilka förväntas föranleda att det ej längre finns fog att ifrågasätta revisorns opartiskhet eller självständighet.

Det åligger här således Bolagsrevisorn att styrka att den presumerande omständigheten inte var av det slag som den objektive betraktaren tog den för. Skulle inte detta vara möjligt men att, trots detta, Bolagsrevisorn önskar

---

²³⁶ Moberg sid. 93 ff.

²³⁷ RL 21§, sista stycket.

kvarstå eller fullfölja sitt uppdrag kan han göra detta med orubbat förtroende förutsatt att han kan :

- vidta en eller flera *motåtgärder* varigenom det inte längre finns anledning att ifrågasätta revisorns opartiskhet eller självständighet.

Analysmodellen skall tillämpas *inför varje uppdrag* av karaktären revisionsverksamhet och på ett stort antal personer som i en eller annan mening har anknytning till Bolagsrevisorns yrkesutövande. Följande intressen och sammanhang anses som relevanta och därför reglerade:

5.5.4.1 Egenintresset

Har, enligt lagtextens formulering²³⁸, Bolagsrevisorn eller någon annan i samma revisionsgrupp ett direkt eller indirekt *ekonomiskt intresse i revisionsklientens verksamhet* anses förtroenderubbande omständighet föreligga²³⁹.

Sådant intresse kan, enligt Mobergs rimliga konklusion, föreligga om Bolagsrevisorn har en affärsmässig relation till revisionsklienten utöver granskningsuppdraget²⁴⁰.

Att ett direkt affärsförhållande, såsom att Bolagsrevisorn exempelvis skulle medverka till revisionsklientens affärsverksamhet och därvid erhålla någon form av ekonomisk ersättning, inte torde föranleda något tolkningsproblem förefaller nog klart för envar. Dock är det intressant att konstatera att såväl Moberg som utredarna förefaller överens om att det man kallar ”inkomster som kan anses som betydande i förhållande till Bolagsrevisorn eller revisionsbyråns totala inkomster” *också* skall anses medföra presumtionsverkan. Detta, om inkomsterna är sådana som härör från s.k. ”fristående rådgivning” till revisionsklienten. Det räcker således att Bolagsrevisorn, för sitt dagliga uppehälle, har en *betydande nytta* av de inkomster rådgivningsverksamheten inbringar sett relativt till revisionsinkomsterna.

5.5.4.2 Självgranskning

Nästa omständighet, innebärande presumtionsverkan och som omnämnes explicit i lagtexten, är att Bolagsrevisorn, under utövande av fristående rådgivning till revisionsklienten ”*lämnat råd i en fråga som till någon del omfattas av revisionsuppdraget*”²⁴¹, s.k. självgranskning.

Det förefaller därmed som om lagstiftaren funnit det mindre lyckat att en person som, genom ställningstagande till (det lämpliga i) en viss disposition och därmed *medverkat till* att denna kommit till stånd, sedermera i ett

---

²³⁸ RL 19§ 1st, p1a.

²³⁹ Prop. 2000/01:146 s 61.

²⁴⁰ Moberg sid. 95.

²⁴¹ RL21§, 1st, p1b.

revisionsuppdrag, skall granska huruvida den ifrågavarande dispositionen är något man skulle kunna kalla ”av sedvanemässigt anständigt” slag.

Detta till trots och, enligt Moberg, utan att sätta Bolagsrevisorns opartiskhet ifråga kan denne likafullt och i samband med revisionsuppdraget komma att göra vissa ställningstaganden vars riktighet han själv sedermera kommer att pröva i en efterföljande revision.²⁴² Med detta menas (förmodar jag) att en viss del av den rådgivning som förekommer och som följaktligen också kommer att bli granskad i samband med revision är av sådant slag att det anses ligga *inom* revisionsuppdraget.

Man kan sammanfattningsvis konstatera att lagstiftaren funnit det oönskat att samme person skall stå för såväl utformning som kontroll av diverse redovisningsmässiga lösningar, detta i så hög grad att man formulerat en speciell regel kring detta. Mindre klart förefaller det å andra sidan vara, kring hur man ansett gränsdragningsfrågan skall lösas beträffande vad som kan anses falla inom respektive utom uppdraget.

5.5.4.3 Partsställning

Sådan ställning råder då Bolagsrevisorn uppträder till stöd för eller emot klientföretagets ståndpunkt i en rättslig eller ekonomisk angelägenhet. Typexempel är biträde gentemot myndigheten vid skatteprocess eller gentemot motpart inför förestående företagsförvärv.

5.5.4.4 Vänskap

Den tredje i lagtexten uttryckligen presumtionsskapande omständigheten är förevarelsen av vänskap. Så som lagtexten uttrycker saken är det ”nära personliga relationer” som utgör det komprometterande momentet. Dock nämns ingenting i själva lagtexten om vad en ”nära”, en ”personlig”, eller en ”relation” anses vara.

Eftersom all affärsverksamhet innebär personliga relationer av mera eller mindre nära art är det inte helt lätt att sätta en klar gräns ens till de mera ”klara” fallen, d.v.s. de fall där man, såsom illustrerat ovan, rör sig i kretsar av rena affärskonstruktioner. I anställnings- eller anställningsliknande uppdragsförhållande torde relationsaspekterna vara av en än mera personlig art. Det förefaller därför vanskligt att, för en gränsdragningsfråga av detta slag, ha en regel avsedd att tolkas och tillämpas av aktörerna själva.

5.5.4.5 Hot

Precis så som är fallet inom avtalsrätten, finns det vissa relationsaspekter som anses som fullständigt oacceptabla för rättsrelationens laga tillkomst eller fortbestånd. De är här fråga om det som inom avtalsrätten benämns såsom grova ogiltighetsgrunder d.v.s. hot, innebärande trängande fara. RL går ett steg längre och det räcker därför att hoten är avsedda att, såsom

---

²⁴² Moberg sid. 96.

Moberg uttrycker det, *väcka obehag*.²⁴³ Normalt ifrågasättande av Bolagsrevisorns arbete torde dock, enligt författaren, inte innebära hot i denna mening. Man får således, som intressent eller anställd inom bolagets administration, tycka till och även uttrycka sig om man anser att Bolagsrevisorn inte sköter sitt jobb, utan att denne för den skuld med rimliga motiv, skall kunna anse sig ha anledning att p.g.a. hot lämna uppdraget i förtid.

5.5.4.6 Annat förhållande (generalklausulen)

Efter vad som framgår av förarbetena har lagstiftaren under utredningens gång konstaterat att alla tänkbara, förtroenderubbande situationer helt enkelt inte går att förutse.²⁴⁴ Man har därför avrundat lagtexten med hjälp av en väl tilltagen generalklausul²⁴⁵

”...annat förhållande av sådan art att det kan rubba förtroendet...”.

Vid första anblicken förefaller begreppet *annat förhållande* kunna avse ett konstaterande av det faktum att ett hopkok av de explicit uppräknade faktorerna enligt ovan skulle vara för handen, i en eller annan kombination. Detta intryck bekräftas av Moberg, garderat dock med en hänvisning till rättsutvecklingen av det som benämns ”god revisorssed”. Således inte direkt klagörande för den undrande. Revisorsnämnden, som ju ansvarar för utvecklingen av detta begrepp, får på detta sätt ett avgörande inflytande över vad som skall anses såsom varande en förtroenderubbande omständighet för den egna yrkeskåren. En generalklausul inom generalklausulen således.

5.5.4.7 Brytande av presumtion

För den händelse att presumtion för en förtroenderubbande situation enligt något av de ovan uppräknade kriterierna kan anses föreligga, har Bolagsrevisorn likafullt lagfäst rätt att gå vidare i sitt revisionsuppdrag förutsatt att han förmår bryta presumtionen. Detta kan han, enligt lagtexten göra på två sätt²⁴⁶. Han kan i första hand påvisa vissa, specifika omständigheter av vad man skulle kunna kalla *neutraliserande* slag. Han kan i andra hand vidta vissa *läkande* åtgärder.

5.5.4.8 Presumtionsbrytande omständigheter

Dessa neutraliseringsmoment skall, i just det aktuella fallet, vara av sådan karaktär att de medför att Bolagsrevisorns opartiskhet och självständighet inte längre kan komma att påverkas av den presumtionsskapande situationen. De omständigheter som skall vägas in är, enligt propositionen, inte bara alla sådana omständigheter som är kända för tredje man utan även sådana som är *okända* för denne, exempelvis ekonomiska mellanhavanden

---

²⁴³ A.a. sid. 97.

²⁴⁴ Prop. 2000/01:146 s 63.

²⁴⁵ RL 21§, 1st, p2.

²⁴⁶ RL 21§, 2st.

mellan Bolagsrevisorn och revisionsklienten. När man därefter skall avgöra huruvida presumptionen skall anses bruten eller inte skall en ”kunnig och omdömesgill person”, genom ett hypotetiskt test, ta slutlig ställning i frågan²⁴⁷.

Mobergs formulering är att det inte längre skall finnas ”anledning att anta att dessa (de presumptionsskapande omständigheterna) kommer att påverka Bolagsrevisorn”²⁴⁸

Eftersom den presumptionsskapande momenten har en objektiv status förefaller det rimligt att förvänta sig att de presumtionsbrytande dito skall vara *av samma slag*. Det skulle m.a.o. vara den objektive, till synes okunnige om faktiska förhållanden, betraktaren som ”inte längre skall ha anledning att anta” ett eller annat. Så är det tydligenvis inte utan även *osynliga moment* skall ingå i bedömningen. Hur en *kunnig och omdömesgill person* närmare skall definieras framgår inte av vare sig lagtext, förarbeten eller doktrin.

Några exempel på omständigheter av ovan nämnt slag och som är omnämnda i förarbetena²⁴⁹ är :

1. Annan person än R i revisionsgruppen äger aktier i revisionsklienten men det står alldeles klart att varken R eller någon annan som deltar i revisionsuppdraget har någon faktisk anknytning till denne person. (vad som menas med faktisk anknytning framgår inte)
2. Ordinära affärstransaktioner förekommer mellan R eller någon annan person i revisionsgruppen och revisionsklienten. Dessa transaktioner föregår dock på ”normala” och marknadsmässiga villkor d.v.s. som för övriga kunder.
3. R har tidigare varit anställd hos revisionsklienten men denna ligger några år tillbaka i tiden eller har ej avsett befattning som har anknytning till det som revisionsuppdraget avser.
4. Någon annan i revisionsgruppen än R har nära personliga relationer med någon i revisionsklientens ledning men denna person har ej någon faktisk möjlighet att påverka revisionens utförande. (hur, är oklart såhär långt.....)

5.5.4.9 Presumtionsbrytande motåtgärder

I andra hand kan Bolagsrevisorn, enligt samma lagrum, likväl komma vidare i sin gärning med regelverkets välsignelse i behåll förutsatt att han kan påvisa att vissa presumtionsbrytande åtgärder antingen redan har vidtagits eller att de åtminstone *har planerats*. Dessa motåtgärder skall, enligt Moberg, ”säkerställa” förtroendet för R:s opartiskhet och självständighet.²⁵⁰ De ovan uppräknade och presumptionsskapande situationerna benämns i propositionen såsom ”hot”. De läkande åtgärderna måste vara av sådan karaktär att dessa hot kan reduceras till en nivå då det

---

²⁴⁷ Prop. 2000/01:146 s 104.

²⁴⁸ Moberg sid. 98.

²⁴⁹ Prop. 2000/01:146 s 64.

²⁵⁰ Moberg sid. 98.

ej längre finns anledning att ifrågasätta Bolagsrevisorns opartiskhet eller självständighet. Det blir således åter fråga om en svår gränslinje, fastställandet av en nivå, och det är hittills klart hur detta skall gå till och av vem det skall utföras.

För motåtgärder i det enskilda fallet är, enligt Moberg, följande omständigheter av betydelse²⁵¹ :

- Vilket hot föreligger ?
- Styrkan på hotet.
- Kopplingen mellan hotsituationerna och Bolagsrevisorns granskning.
- Motåtgärdernas effektivitet.
- Huruvida revisionsklienten är ett litet eller stort företag.

Motåtgärderna kan vara av generell eller individuell natur.

5.5.4.9.1 Generella motåtgärder

Denna slags åtgärder tar sikte på sådant som har betydelse för i princip varje revisionsuppdrag och handlar i första hand om sådant som har med revisionsföretagets organisation att göra. Av betydelse är därför, enligt Moberg, såväl verksamhetens storlek som dess arbetsrutiner.

Revisorsamfundet har i sin vägledning²⁵² angett förslag till hur en revisionsbyrå kan organisera sitt arbete i detta syfte, d.v.s. att det skall finnas inbyggda spärrsystem syftande till att motverka att komprometterande situationer kan uppkomma och tillåtas fortleva inom organisationens ram. Moberg har återgett delar av innehållet i vägledningen i sin bok och angett följande exempel²⁵³:

- Skriftligt dokumenterade rutiner för hantering av oberoendefrågor.
- Checklistor och hjälpmedel för att identifiera, åtgärda och dokumentera hot mot opartiskhet och självständighet samt motåtgärder för att reducera hoten.
- Återkommande utbildning och erfarenhetsbyte i oberoendefrågor.
- Rutiner så att medarbetare konsulterar ansvarig revisor eller annan revisor i oberoendefrågor.
- Rutin att konsultera revisor vid annan byrå eller branschorganisation i svårare oberoendefrågor.
- Byråintern kvalitetssäkringssystem.
- Organiserat samarbete med andra byråer för konsultation och/eller kvalitetskontroll, t.ex. nätverk för enmansbyråer.
- Organisatorisk uppdelning så att rådgivnings- och revisionsuppdrag inte handläggs av samma personal.
- Branschorganisationernas kvalitetskontroll.

Revisionsbyråer som lyckats mindre bra med att lösa de organisatoriska frågorna får, för upprätthållandet av sin förtroendesituation, räkna med större krav på s.k. individuella motåtgärder.

---

²⁵¹ A.a. sid. 99.

²⁵² Revisorsamfundets vägledning.

²⁵³ Moberg sid. 100.

5.5.4.9.2 Individuella motåtgärder.

Individuella motåtgärder är åtgärder av mera skraddarsydd karaktär och anpassade till vissa specifika hotbilder där de generella åtgärderna inte räckt till. De syftar till att bryta presumtionen i det enskilda fallet. Man får härvid skilja på byråinterna och byråexterna samt rent informativa åtgärder. Ett exempel på det sistnämnda kan vara

- Att R i ett granskningsutlåtande redogör särskilt för ett visst ställningstagande och skälen till detta i relation till sin opartiskhet eller självständighet i det ifrågasatta fallet.

Moberg räknar upp följande exempel på interna motåtgärder,

- Revisorns egen genomgång av uppdraget med hjälp av checklistor och andra hjälpmedel.
- R:s uppföljning om rutiner faktiskt tillämpas och de generella motåtgärderna därmed är effektiva.
- Medarbetare konsulterar ansvarig R i uppdraget.
- Ansvarig R:s kontroll av medarbetares arbete och oberoende.
- Ansvarig R konsulterar annan kollega inom revisorsgruppen.
- Kompletterande granskning utförd av annan än medarbetare inom revisionsteamet.
- Kontroll av ansvarig R:s granskning och bedömning i hela eller delar av uppdraget från kollega inom revisorsgruppen.
- Byråintern kvalitetssäkring som omfattar det aktuella uppdraget.

Kontrollen för att revisionsarbete löpande och i realiteten *inte* bedrivs i verksamhetsformer och under omständigheter som innebär att jävs- och beroendeförhållanden kan skapas och upprätthållas förefaller helt och hållet falla på Bolagsrevisorns egen lott.

Som framgår av vägledningen ovan är dokumentation, checklistor och utbildning av avgörande betydelse för resultatet. Lösningen, att inom samma organisation dela revisions- och rådgivningsverksamhet mellan olika personer, kan synas andas probleminsikt och god ambition. Dock anser jag man kan ifrågasätta dess ändamålsenlighet om det i normalfallet förhåller sig så att den ene personen av de två inte bara ansvarar för sin egen del av arbetet utan dessutom, organisatoriskt sett, också är den andres överordnade. Detta torde inte vara ovanligt. F.ö. är det tydligt att den enda kontroll som är föreslagen beträffande organisationsmodellernas ändamålsenlighet är sådan kontroll som företas av revisorerna själva eller, möjligen, av deras yrkeskolleger. Och något annat vore väl f.ö. otänkbart om inte annat så av praktiska, kompetens- och kunskapsrelaterade skäl.

Ett granskningsystem (revision) som i en explicit inbegripen regel (RL 21) förbjuder företeelsen självgranskning *upprätthålles* således, med kraft av andra regler inom samma regelverk, med hjälp av detta slags kontrollsystem.

6 Revisorn och rollerna

6.1 Allmänt

Ett aktiebolag måste enligt den tvingande regeln i ABL ha minst en revisor.²⁵⁴ Bolagsrevisorns lagfästa roll är att på stämmans uppdrag utföra granskning.²⁵⁵ Ett sådant uppdrag kan innehas av såväl en enskild fysisk, som en juridisk person d.v.s. ett s.k. ”registrerat revisionsbolag”²⁵⁶, i båda fallen förutsatt att den lagstadgade yrkeskompetensen finns tillgänglig.²⁵⁷ Ett revisionsbolag företräds i sin tur av en eller flera revisorer, varav en är utsedd såsom huvudansvarig för det enskilda revisionsuppdraget.²⁵⁸ Man kan härigenom dra slutsatsen att *alla* aktiebolag, utan möjlighet att avstå, regelbundet konfronteras med minst en Bolagsrevisor på granskningsuppdrag.

En revisor kan, gentemot sin klient, verka utifrån två huvudsakliga yrkesroller d.v.s. förutom i rollen som granskare också, i rollen som rådgivande konsult. Det finns ingen regel som tvingar revisionsklienten att, då konsultationsbehov uppkommer, välja samma person också till denna roll.²⁵⁹ Detta är däremot mycket vanlig, rent av vedertaget, och orsakerna är av i första hand praktisk natur²⁶⁰.

Eftersom många av de problem som i förlängningen kan föranstalta en viss förändringsåtgärd aktualiseras i samband med granskningsarbetet är det naturligt för Bolagsrevisorn att inleda en diskussion i frågan. På detta sätt kommer ofta denne person att i en eller annan mening initiera konsultationsbehovet. Det är därför rimligt att dra slutsatsen att revisionsuppdrag, generellt sett, bär förutsättningar att generera rådgivningsuppdrag. Det går däremot knappast att konstatera det omvända.

Det finns en tydlig och lagfäst definition beträffande den verksamhet som avses innefattad i den obligatoriska granskarrollen.²⁶¹ Härigenom kan, motsatsvis, all annan revisorsverksamhet anses falla under begreppet för den andra rollen d.v.s. den som avser fristående rådgivningsverksamhet.²⁶²

---

²⁵⁴ ABL 10:1.

²⁵⁵ ABL 10:3.

²⁵⁶ ABL 10:18, 1st samt RNL 19§.

²⁵⁷ Tre kompetenskategorier, inte helt lättöverskådliga, finns att tillgå: auktoriserade revisorer, godkända revisorer som avlagt revisorsexamen samt övriga godkända revisorer.

²⁵⁸ RL 17, 1st.

²⁵⁹ Det finns däremot regler i RL21 som verkar i omvänd riktning d.v.s. förbjuder ett alltför intimt samarbete. Dessa regler om s.k. ”självgrensning” är dock relativt otympliga att tillämpa och utomordentligt svåra att kontrollera. Se vidare kap 5.5.4.2. ovan.

²⁶⁰ Betr. praktisk motivering, se kap 3.6.1. sista stycket.

²⁶¹ RL 2§, p7.

²⁶² Kapitel 2.3 ovan.

Gränserna mellan de båda yrkesrollerna är i realiteten dock mycket oklara. Vid vissa tillfällen och i vissa sammanhang sammanfaller rollerna helt och hållet, i andra fall är dom fullständigt åtskilda. I de riktigt svårbedömda fallen finns inga klara gränser alls att utgå ifrån. I dessa fall är det följdriktigt inte heller helt lätt, i varje fall inte för en extern betraktare, att konstatera i vilken roll en yrkesutövande revisor för ögonblicket agerar. Detta är ett problem som ställs på sin spets vid varje tillfälle då förevarelsen av en revisor åberopas i samband med en nära förestående rättshandling. Revisorns ställningstagande har visat sig betydelsefullt oavsett huruvida detta kommit till uttryck i formen av revisorns skriftliga utlåtanden, muntliga utsagor eller endast såtillvida att själva befattningens existens och auktoritet gjorts gällande gentemot motpart eller tredje man.²⁶³ Enbart det faktum att en revisor alls existerat har, i den affärsmässiga kontexten, visat sig ha rent förödande effekt för omgivningens förmåga till väl avvägda beslut.

Den centrala frågan för denna uppsats kretsar kring den lojalitetsproblematik som uppkommer (eller rättare sagt *borde* uppkomma) då en revisor, verksam i granskarrollen, också befinner sig verksam som konsult för den bolagsledning han är satt att granska. Om lagstiftaren anser att ett lojalitetsproblem kan föreligga förefaller det rimligt att förvänta sig någon form av regelverk i motverkande riktning. Om lojalitetsproblemet förnekas eller inte ens observeras av rättssystemet är det – enbart - upp till den enskilde revisorn att sätta gränserna sitt engagemang och ramarna för sina partsrelationer.

Enligt rättsekonomisk analys är alla individer, utan undantag, rationella och nyttomaximerande marknadsaktörer och det finns, mig veterligen, ingen doktrinär inriktning som går ut på att i detta hänseende exkludera just samhällsgruppen revisorer.

6.2 Ansvar, sanktioner & kontroll

Varje yrkesroll förutsätter ett ramverk för önskvärda åtgärder och beteenden och för en kvalificerad uppdragstagare inom yrkesområdet är dessa gränser såväl kända som respekterade. Den generella metoden att med lagstiftningens hjälp ytterst motverka *oönskade* beteenden, exempelvis egenyttiga dispositioner, är att koppla olika sanktioner till förevarelsen av dessa. För revisorns räkning kan tre typer av sanktioner komma ifråga : straffrättsligt , skadeståndsrättsligt samt ett administrativt ansvar, det sistnämnda handlagt av Revisorsnämnden i form av *erinran*, *varning* eller, i svårare fall, *återkallelse av yrkesauktorisering*.²⁶⁴

---

²⁶³ Exempel på detta är NJA 1996 s 224 där revisorns ansvarsgrundande ”medverkan” i princip bestod i närvaro på ett eller ett par av gäldenärens möten med sin bank.

²⁶⁴ RL 32§.

Den överväldigande majoriteten av revisionsuppdrag förefaller skötas på ett oklanderligt sätt, i varje fall finns det ingen statistik som pekar i någon annan riktning. Likafullt sker det varje år ett antal övertramp, mera eller mindre klara, och i ett fåtal fall är felen så pass klandervärda att rättsliga åtgärder kommer i fråga. De sanktioner som kan vara aktuella för båda rollerna är främst skadeståndsansvaret, i granskarrollen enligt såväl ABL som SkL, i rådgivarrollen endast enligt SkL. För granskarrollen kan även straffrättsligt ansvar enl. BrB vara aktuellt, då främst enligt trolöshetsreglerna i 10:e kap.

Brottsbalken innehåller även en särskild förbudslag²⁶⁵ med avseende på kvalificerade yrkesgrupper²⁶⁶, och denna kan vara aktuell att tillgripa i förebyggande syfte vid svårare, eller snarast systematiserade, överträdelser. Talan mot godkänd eller auktoriserad revisor enligt denna lag kan föras först efter hörande av Revisorsnämnden.²⁶⁷

Det är dock mycket ovanligt att sanktioner tillgrips. Detta beror förmodligen främst på att allvarliga övertramp de facto är ovanliga men också p.g.a. att nivån för vad som skall anses klandervärdt är relativt högt satt. Huruvida den fastställda nivån är rimligt och korrekt saknar jag kompetens att bedöma. Jag vågar däremot konstatera att den, genom sitt relativa ”högläge”, skapar ett förhållandevis stort utrymme för de mera svårbedömda, de oklara fallen. Kännetecknande för dessa fall är att inga formella fel ansetts begångna i varje fall inte av revisorn, samtidigt som envar, med enbart förnuftets hjälp, kunnat dra helt andra slutsatser kring helheten.

Den förhållandevis stora gråzon som på detta sätt uppkommer är ingalunda unik för just yrkesgruppen revisorer – inte ens i aktiebolagskontexten. Denna gäller exempelvis också för bolagsledningen, vilken i likhet med revisorn ytterst kan ställas till ansvar i såväl straff- som skadeståndsrättslig mening. Bolagsledningens ”oreglerade område” kan dock kontrolleras tämligen väl genom olika former av incitamentssystem, grundligt utredda inte minst genom rättsekonomisk analys. Incitamentslösningen syftar till att undanröja intressemotsättningar parterna emellan bl.a. genom att bidra till att en gemensamt relevant målbild för verksamheten kommer till stånd. Problemet med revisorn är att dennes incitamentsbild, p.g.a. de mångfacetterade partsrelationerna är betydligt mera komplicerad än den som gäller för bolagsledningen.

Det som återstår i styrformer, då sanktioner inte är tillämpliga och då möjliga incitamentssystem inte fyller sitt syfte, är generella åskanden om lojalitet. För bolagsledningen har, såsom yttersta redskap och som komplement till andra styrformer, ett lojalitetsmoment kunnat kopplas till ett synnerligen konkret moment: ägarnas och härigenom bolagets intresse av vinst. Det möter således inga problem, i varje fall inte principiellt, att

---

²⁶⁵ Lag (1985:354) om förbud mot yrkesmässig rådgivning i vissa fall, mm.

²⁶⁶ Uttryckligen gentemot bl.a. advokater och revisorer.

²⁶⁷ Lag 1985:354, §4, 2st.

konstatera vad som är ett lojalt ledningsbeteende: Att agera på ett sätt som främjar vinstintresset.

För revisorn är lojalitetsfrågan betydligt mera svårdefinierad.

Rättssystemet har, genom skyddsreglernas konstruktion, uttalanden inom ramen för rättstillämpning och doktrinära ställningstaganden, i realiteten medgett att ett lojalitetsproblem föreligger i revisorns relation till revisionsobjektet.

Ett grundläggande problem för diskussionen har dock hela tiden varit att det förefaller oklart *vad det är för slags rättsfigur* revisorn egentligen gestaltar. Olika formuleringar har använts men den enda benämningen som genom alla komplicerade utläggningar synes utgöra någon slags minsta gemensam nämnare förefaller vara epitetet ”uppdragstagare”, ett begrepp som eventuellt rymmer men givetvis inte avgränsar rättsfiguren i tillräcklig mening.

Som klagörande redskap har därför olika analogier tillämpats och som, förefaller det vara, en sista utväg har en klassisk men knappast glasklar term kommit till tagna: *sysslomannaskap*. För att, i en ömtålig och svårkontrollerad partsrelation, upprätthålla och säkra ett lojalt och redligt beteende samt motverka driften i egenlystigt riktning, utgör sysslomannen en tacksam yrkesetisk ”slasktratt”.

För att kunna bekräfta förekomsten av en sysslomannarelation förutsätts dock, minst, att ett uppdragsförhållande kan konstateras.

6.3 Rättslig definition ”Uppdrag”

Den rättsliga relation som uppkommer i och med ett avtal om utförande av tjänst utanför ett anställningsförhållande ingås benämns vanligen ett *uppdragsförhållande*. Termen hämtar sin logik utifrån den avtals- och arbetsrättsliga litteraturen enligt vilken ett avtal, innehållande löfte om viss arbetsprestation för den ene kontrahenten mot en förpliktelse om vederlag härför beträffande den andre, istället för tjänsteavtal under vissa förutsättningar benämnes *uppdragsavtal*. Samtliga förutsättningar som härvid beaktas tar sikte på olika aspekter kring uppdragstagarens självständighet i förhållandet till sin uppdragsgivare. Denna distinktion går i huvudsak ut på att i frågor som berör ansvar för skatteuppbörd och liknande tydligt avskilja den självständiga entreprenören från den anställda tjänstemannen. De aktuella förutsättningarna förutsättes styrka att uppdragstagaren, till skillnad från tjänstemannen (arbetstagaren), *inte är underordnad* sin uppdragsgivare, *personligen oberoende* av denna samt att han arbetar i egenskap av *självständig företagare*.²⁶⁸

---

²⁶⁸ Bengtsson sid. 103.

En annan viktig distinktion i sammanhanget tar sikte på uppdragets föremål eftersom ett uppdragsförhållande kan avse såväl materiella som immateriella tjänster. Bestämningen i detta hänseende utgår från det förstnämnda och med anknytning av det *resultat* som avses att tillskapas d.v.s. i vilken utsträckning ett arbetsresultatet skall anses vara av materiell karaktär eller inte.²⁶⁹ Om så anses vara fallet är det också fråga om en materiell tjänst såsom exempelvis det litteraturen benämner ”arbete på annans egendom”.²⁷⁰

Uppdrag som enligt denna definitionsmetod *inte* kan anses knutna till fysiska föremål klassificeras härigenom negativt såsom avtal om *immateriella tjänster*. Som exempel på sådana omnämner Hellner uppdrag till advokater, revisorer, läkare och konsulter. Parterna i dessa förhållanden benämnes vanligen *uppdragsgivare* och *uppdragstagare*, för uppdragsgivaren kan även termen *huvudman* förekomma och för viss slag av uppdragstagare, termen *syssloman*.²⁷¹

Ytterligare en distinktion förekommer och då med sikte på en företeelse på uppdragstagarsidan. Man talar om *personliga uppdrag* respektive *företagsuppdrag*. Vid personliga uppdrag skall en utpekad person utföra uppdraget och typiska sådana uppdrag är enligt Hellner bl.a. de som riktas till advokater, revisorer eller ekonomiska konsulter. Förtroendet för uppdragstagaren anges här såsom en viktig faktor för klassificeringen. Vid företagsuppdrag däremot står inte någon särskild person i förgrunden och uppdraget saknar enligt författaren utpräglad förtroendekaraktär.²⁷² Det är i dessa förhållanden företaget som ensidigt bestämmer vilka befattningshavare som skall utföra uppdraget samtidigt som det också är företaget som står den slutgiltiga risken vid skada. Detta, enligt de skadeståndsrättsliga reglerna om principalansvar.²⁷³

6.4 Rättslig definition “Syssloman”

Begreppet *syssloman* är av äldre datum och vad som återstår av materiell definition återfinnes idag i Handelsbalkens 18:e kapitel. Begreppet rymmer en hel del oklarheter och några absolut avgränsade kriterier förefaller inte finnas. En av de mera klagörande författarna, Bertil Bengtson²⁷⁴, har i sin definition av *sysslomannaskap* dock stipulerat två tydliga kännetecken vilka han förefaller anse såsom önskvärda, då alternativt, nämligen att ett sådan uppdrag skall avse:

---

²⁶⁹ Enligt äldre systematik skilde man på materiellt och ickemateriellt s.k. ”arbetsbeting” varmed det sistnämnda åsyftade avtal om arbete syftande till att uppnå ett arbetsresultat av ickemateriellt slag.

²⁷⁰ För denna definition se Hellner II sid. 83 ff.

²⁷¹ Hellner II sid. 200.

²⁷² A.a. sid. 201 ff.

²⁷³ Hellner *Skadeståndsrätt*, sid. 96 & 149 ff.

²⁷⁴ Bengtsson, Bertil ”Särskilda avtalstyper”, Stockholm 1976.

- att företa rättshandling, eller
- att sköta ärende hos (gentemot) myndighet

Det är viktigt att konstatera att Bengtsson genom sin definition inte utesluter att andra grunder kan föreligga, utan inskränker sig till att säga att det han i sin redogörelse presenterar och avser är sysslomannaskap utifrån dessa båda förutsättningar, inget annat.²⁷⁵ Det skulle således vara fullt möjligt att konstatera sysslomannaskap även utan någon av de två ovan nämnda kriterierna för handen. En rimlig förklaring till Bengtssons som det förefaller öppna inställning är givetvis rättsfigurens vida karaktär samt, inte minst, dess relativt höga ålder. Det är fullständigt vedertaget att en generell rättsfigur får förnyat innehåll i takt med samhällsutvecklingen i övrigt. Det skulle därför vara fullständigt rimligt att en helt ny tillkommen alternativt delvis reformerad arbetsuppgift, ex. en sådan som gäller för dagens revisor för den händelse denne skulle kunna anses rymmas inom begreppets ramar, också kan anses uppfylla sysslomannaformen. Ett argument för det riktiga i ett dylikt flexibelt synsätt är det faktum att rättsfiguren syssloman över huvud taget överlevt.

Det är å andra sidan intressant att konstatera att yrkesrollen revisor *inte* omnämns i Bengtssons ”kandidatlista”, vilken bl.a. rymmer advokatverksamhet²⁷⁶, kommissionshandel, spedition, handelsagentur samt, med vissa förbehåll, mäklare.

Så vad är egentligen en syssloman? En intressant formulering angående begreppet och som må hända kan utgöra vägledning kan hämtas genom skrivningen i §8 ur 1848 års aktieförordning:

”Bolaget välje *sysslomän*, en eller flere, att utgöra bolagets styrelse för de företag, hvarom bolaget sig förenat, samt att å bolagets vägnar tala och swara.”

Enligt denna skrivning utgöres styrelsen således av valda sysslomän, ett klagörande som kan vara till god hjälp både vad gäller definitionen beträffande synen på bolagsledningen men även kring begreppet syssloman.

Synsättet är dock inte helt korrekt enligt den modernare litteraturen och enligt vissa författare är det t.o.m. kvalificerat inkorrekt. Häri betonas istället vikten av att vardera organ genom lagen givits självständiga uppgifter, att stämman utgör det enda organ där ägarna äger medverka samt att styrelsens givits vetorätt, d.v.s. överhöghet beträffande vissa frågor (min kursivering):

”En ostridig utgångspunkt är att styrelsen och styrelsemedlemmar på basen av sin självständiga ställning och sina uppgifter inte får bedömas som

²⁷⁵ Bengtsson sid. 149.

²⁷⁶ Obs dock enbart den advokatuppgift som innebär att företräda klient i domstol. Rådgivande verksamhet anser Bengtsson platsa under annan rubrik.

vanliga sysslomän (jfr GABL34§) vare sig för bolaget eller aktieägarna”.²⁷⁷

Det finns tydligen såväl vanliga som ”ovanliga” sysslomän, något som inte gör definitionsansträngningen enklare. Nå, formuleringen kan också tolkas såsom ett uttryck för att styrelsen de facto *är* att betrakta som sysslomän fast i en något inskränkt mening. Taxells motivering till ståndpunkten är hur som helst uttalanden i förarbetena angående vikten av åtskilda kompetensområden för bolagsorganen samt att en explicit regel i den äldre lagen innebärande uttalad lydnadsplikt för styrelsen gentemot stämman inte återfinns i den nya skrivningen. En annan anmärkningsvärd slutsats, motiverad med det förvisso oomtvistliga konstaterandet att en maktförskjutning till styrelsens fördel faktiskt skett och att denna ägt rum på stämmans bekostnad, är enligt författaren att styrelsen härigenom också skulle kunna anses vara ”bolagets högsta egentliga organ”.²⁷⁸

Detta synsätt kan ställas mot Rodhe som menar att det (fortfarande ?) är styrelsens skyldighet att rätta sig efter särskilda föreskrifter som meddelats den av stämman förutsatt att dessa instruktioner inte strider mot ABL eller bolagsordning. Rodhe motiverar genom hänvisning till ABL 8:34, 2st således en motsatsvis tolkning och kanske inte ett helt uttömmande underlag.²⁷⁹

Enligt Dotevall är den korrekta tolkningen av svensk gällande rätt den att bolagsstämman är det högsta och därmed också det överordnade organet. I enlighet med denna slutsats har stämman tilldelats, och allt sedan 1848 års lag också tillerkänts, en exklusiv kompetens innebärande en rätt att fatta beslut *i alla frågor* som berör bolaget samt dessutom en behörighet att lämna bindande direktiv bolagsledningen i alla typer av förvaltningsfrågor.²⁸⁰ Att så är fallet har även fastslagits i rättspraxis.²⁸¹ Denna beskrivning förefaller bejaka en sysslomannasyn beträffande bolagsledningens rättsposition, något som därför i likhet med skrivningen i 8§, 1948 års lag också kunde tjäna som vägledning för att definiera begreppet syssloman.²⁸²

Enligt Dotevall, som i sin framställning relaterar det svenska rätten utifrån en internationell jämförelse, är sysslomannabegreppet relevant beträffande styrelse och VD. Enligt amerikansk rätt innehar bolagsledningen en ställning som starkt påminner om det som kallas ”trustee” vilket i sin tur är

---

²⁷⁷ Taxell I, sid. 99.

²⁷⁸ Om Taxell med ”egentligt organ” menar ”egentligt ledande organ” (i operativ mening) borde det kanske vara mera korrekt att kalla detta för bolagets *enda* organ – det är ju det enda organ som i realiteten krävs för att operativt leda bolaget.

²⁷⁹ Rodhe sid. 164.

²⁸⁰ Dotevall sid. 30.

²⁸¹ NJA 1960 s 698.

²⁸² Enl. Nial har stämman befogenhet att behandla och fatta beslut *i alla* bolagets angelägenheter samt att ge bindande direktiv till styrelsen. (särsk. uttalande inför HD:s prövning NJA 1960 s 698).

en form av sysslomannaskap.²⁸³ I svensk rätt gäller att ledningen på liknande sätt har ”drag av” sysslomannaskap eftersom dessa har ett uppdrag att handla för annans räkning, en koppling till fullmaktsläran således, men att likheten likväl inte skall överdrivas.²⁸⁴

6.5 Partsrelationen: ett uppdragsförhållande(?)

Revisor anses enligt etablerad doktrin, att i båda yrkesrollerna agera utifrån ett uppdragsförhållande i en förtroendeposition. Den rådgivande revisorn anses i allmänhet agera utifrån synen om ett kvalificerat uppdrag varför sysslomannabegreppet skulle kunna bli tillämpligt.

Den granskande revisorns rättsliga position är mera diffus och det enda som förefaller kunnas sägas helt säkert är att det rör sig om ett *förtroendeuppdrag*. Handelsbalkens 18:e kapitel omnämns såsom relevant för båda uppdragen samtidigt som huvudmannafrågan, avgörande för nämnda lagrum, förefaller sväva i luften.

En ostridig förutsättning för varje uppdragsförhållande är att det finns en uppdragsgivare och en uppdragstagare. Vidare förutsättes, i synnerhet för ett förtroendeuppdrag, att det finns någon form av förtroenderelation mellan parterna.

”Den främsta plikten för en uppdragstagare är den odelade lojaliteten mot huvudmannen.”²⁸⁵

Uppdragsavtalet förutsätter således lojalitetsplikt i någon mening och det förefaller svårt - för att inte säga omöjligt - att i absolut frånvaro av sådan konstatera ett uppdragsförhållande likafullt föreligger.

6.6 Revisor i aktiebolag

6.6.1 Allmänt

Den *granskande* revisorn, Bolagsrevisorn, tillsätts av bolagets ägare. Revisor utses enligt ABL 10:8, och f.ö. allt sedan den första aktiebolagslagens tillkomst, av ägarna på bolagsstämman i det uttryckliga syftet att han, på stämmans uppdrag, skall granska bolagsledningen. Av ABL 10:3 framgår vidare att granskningen skall avse två huvudsakliga aspekter d.v.s. dels bolagets dokumentation med avseende på räkenskaper samt dels ledningens förvaltningsgärning. Räkenskapsmomentet benämns vanligen *redovisningsrevision* och granskningen av ledningens agerande, *förvaltningsrevision*.

---

²⁸³ Dotevall sid. 72.

²⁸⁴ A.a. sid. 128.

²⁸⁵ Dotevall sid. 72.

Den *rådgivande* revisorn tillsätts inte av bolagets ägare utan av någon representant för bolagets ledning. Hur rådgivaren får sitt uppdrag finns inte definierat i någon rättsakt utan sker oftast helt informellt. Inte heller själva rådgivningsuppdraget finns definierat i positivrättslig mening utan detta kan sägas innefatta allt slags arbete en aktiv revisor äger utföra förutsatt att detta inte faller under det numera positivrättsligt definierade begreppet ”revisionsverksamhet”.

Det går sammanfattningsvis att konstatera möjligheten till två yrkesroller för en aktiv revisor inom ramen för ett och samma revisionsobjekt, granskare & rådgivare, samt att denna möjlighet i realiteten ofta tas tillvara. Det går samtidigt att konstatera två eller möjligen flera uppdragsgivare för en och samma revisor och, häpnadsväckande nog, också detta inom ramen för ett och samma revisionsobjekt. Att olika företrädare för en juridisk person kan ha olika prioriteringar torde föga förvåna. Föreställningen, däremot, att en och samme revisor (vi talar nu om en och samme fysiske person) skall antas kunna tillgodose allt detta och då utan att någons intresse samtidigt förfelas, förefaller däremot knappast vara rimlig.

Detta förhållande aktualiserar den ovan resta frågeställningen om *i vems intresse* den ifrågavarande Bolagsrevisorn främst och primärt agerar.²⁸⁶

6.6.2 Redovisningsrevision

Redovisningsrevision²⁸⁷ avser granskning av ett flertal moment med avseende på bolagets räkenskaper. Uppdragets innehåll är mycket väldefinierat. Enligt ABL 10:3 samt RNL 5, 1st skall revisorn granska bolagets redovisning och bokföring.

Med *redovisning* avses den i enlighet med ÅRL formellt avgivna årsredovisningen, innehållande balansräkning, resultaträkning, noter, förvaltningsberättelse samt i vissa fall även en finansieringsanalys.²⁸⁸ För koncern²⁸⁹, något som regelmässigt föreligger vid större och framförallt börsnoterade företag, tillkommer ytterligare moment i form av kravet på en särskild s.k. koncernredovisning.²⁹⁰ Redovisningen skall vara upprättade enligt god redovisningssed.

Med *bokföring* avses den löpande handläggningen av alla de dokument som inkommer till företaget eller upprättas där såsom en följd av den bedrivna näringsverksamheten. Bokföringsarbetet skall följa tillämpliga regler i BFL

---

²⁸⁶ Se ovan kapitel 3.5.1.

²⁸⁷ FAR:s begrepp (Redovisning 1, sid.12). Taxell använder istället begreppet ”räkenskapsrevision” (Aktiebolagets organisation sid. 112).

²⁸⁸ ÅRL 2:1.

²⁸⁹ Definition av KC-begreppet: ÅRL 1:4.

²⁹⁰ ÅRL 7:1.

inkluderande generalklausulen vilken anger att också detta skall fullgöras på ett sätt som står i överensstämmelse med god redovisningssed.²⁹¹

Hur själva granskningsarbetet skall gå till finns detaljerat återgivet i ett antal tillämpliga s.k. Revisionsstandarder²⁹² (RS) varigenom begreppet god revisionsred får sitt materiella innehåll presenterat på ett närmast uttömmande sätt.²⁹³

Taxell betonar att bokslutet också omfattar verksamhetsberättelsen²⁹⁴. Enligt Taxell är det därför inte fråga om en ”begränsad räkenskapsrevision” utan revisionen omfattar *allt som framgår av verksamhetsberättelsen* d.v.s. sådant som upplysningarna däri kan ge anledning att titta närmare på. Räkenskapsrevisionen kommer därför att på ett naturligt sätt ansluta sig till och övergå i revision av förvaltningen.²⁹⁵

6.6.3 Förvaltningsrevision

Innebörden av begreppet förvaltningsrevision är inte lika tydligt fastlagt utan enligt vissa författare rent av ”mycket oklar”.²⁹⁶

Enligt ordalydelsen i såväl ABL som RNL skall revisorn granska ”styrelsens och verkställande direktörens förvaltning”. Vad som avses med begreppet förvaltning framgår inte här av lagtexten, inte heller vilka detaljer i denna det är som skall granskas. I ABL:s kap 8 förekommer begreppet förvaltning vid flera tillfällen bl.a. genom att styrelsen häri utpekas såsom ansvarig för *förvaltningen av bolagets angelägenheter*.²⁹⁷ Vidare, att den skall ombesörja bolagets organisation så att bl.a. *medelsförvaltningen* kan kontrolleras på betryggande sätt.²⁹⁸ Formuleringen ”bolagets angelägenheter” antyder en mycket vid ram att fyllas av företeelser av såväl faktiskt som presumtivt värde och intresse för bolaget, något som också bekräftas i doktrinen.

Begreppet ”medelsförvaltning” betyder kort och gott skötsel av bolagets egendom.²⁹⁹

Enligt svensk rätt finns det dock en förhållandevis välunderbyggd motivering åtföljd av en definition beträffande vad förvaltningsrevision, om än i något som förefaller vara inskränkt mening, skall anses gå ut på:

---

²⁹¹ BFL 4:2.

²⁹² Fr.o.m. 1-1-2004 ersätter RS i Sverige den tidigare gällande rekommendationssamlingen ”Revisionsprocessen”, konstruerad och publicerad genom FAR.

²⁹³ För begreppet god revisionsred se kap. 2.5 ovan om *Revisionens kvalitativa aspekter*.

²⁹⁴ Taxells definition ”verksamhetsberättelse” motsvaras av det svenska begreppet ”förvaltningsberättelse”.

²⁹⁵ Taxell *Aktiebolagets organisation* sid. 112.

²⁹⁶ A.a. sid. 113.

²⁹⁷ ABL 8:3, 1st.

²⁹⁸ ABL 8:3, 2st.

²⁹⁹ Taxell *Aktiebolagets organisation*, sid. 113.

Granskningen skall väsentligen gå ut på att upptäcka eller förebygga olagliga eller eljest oförsvarliga förvaltningsåtgärder.³⁰⁰

Innebörden i detta har sedermera lett till slutsatser vart granskningen skall syfta, något som idag finns återgivet genom RS 209, bestämmelse nr 13. Genom denna framgår att förvaltningsrevisionen främst syftar till att ge möjlighet att bedöma

- Om åtgärd eller försummelse av styrelseledamot och/eller verkställande direktör som kan föranleda ersättningskyldighet gentemot bolaget.
- Fullgörande av bokföringsskyldigheten.
- Andra överträdelse av aktiebolagslagen (t.ex. skatter och avgifter), tillämplig lag om årsredovisning och bolagsordningen.

Man kan härav lätt dra slutsatsen att förvaltningsrevisionen utgör ett smalt och klart avgränsat område och vars verkningar i form av åtgärder från Bolagsrevisorn enbart aktualiseras vid klart fastställda övertramp. Det är då värt att notera vissa ordval såsom ”främsta syfte”, ”möjlighet att bedöma” samt ”kan föranleda ersättningskyldighet”, formuleringar som ger tydlig signal i en helt annan riktning..

6.6.4 Bolagsrevision, summering

Bolagsstämman är aktiebolagets högsta beslutande organ. En av bolagsstämmans viktigaste uppgifter är att, såsom legal företrädare för aktieägarna, löpande bevaka bolagsledningens förvaltningsgärning. Till sin hjälp utser stämman en expert med rapporteringsskyldighet d.v.s. en Bolagsrevisor. I samband med årsbokslut skall stämman ta ställning till i vilken utsträckning bolagsledningen kan anses ha skött sina arbetsuppgifter. Detta sker i form av två beslut:

- Fastställande av bolagets redovisning (resultat & balansräkning)
- Beslut om beviljande av ansvarsfrihet för bolagsledningen

Såsom grundläggande materiellt underlag ligger revisors granskning, som riktmärke för beslut, revisors eget ställningstagande i frågan, något som i sin tur sker i formen av en rekommendation i revisionsberättelsen.

Man kan härav dra slutsatsen att, då revisorns egentliga uppgift är att biträda stämman i förvaltningsövervakningen, dennes samtliga kontrollaktiviteter i realiteten just utgör olika *led* i den övergripande förvaltningskontrollen. Redovisningsrevisionen kommer härigenom att framstå mindre som ett självständigt moment och mera såsom en nödvändig *förutsättning* för den enligt detta synsätt primära förvaltningsgranskningen.

Av de beskrivningar som finns tillgängliga i litteraturen är det lätt att istället uppfatta de båda granskningsmomenten som två helt skilda företeelser samt

---

³⁰⁰ SOU 1941:9, s 449.

räkenskapsmomentet såsom det mera centrala av de två. En, möjligen fördomsbehäftad, förklaring till den enligt min mening stående misstolkningen kan ligga i yrkesspecifika förhållanden som det att revisorer utbildas vid en ekonomisk och inte en juridisk institution varför mycken tid nyttjas till sifferlärande, mindre till principiella resonemang. Vidare kan det generella yrkesmässiga intresset hos de aktiva spela roll.

6.7 Granskningsuppdraget

6.7.1 Parterna i granskningskontexten.

Enligt ABL utses Bolagsrevisor av bolagsstämman. Den rättsliga relation som uppkommer utgör något som i vart fall ligger nära det som doktrinen kallar ett uppdragsförhållande. Bolagsrevisorn utgör häri den ena halvan d.v.s. den uppdragstagande parten. Motparten skall därför utgöras av en uppdragsgivare men vem detta egentligen är förefaller däremot vara en mera öppen fråga.

6.7.2 Uppdragsgivaren

6.7.2.1 Allmänt

För ett uppdragsförhållande måste det logiskt sett finnas en uppdragsgivare.

I revisionskontexten finns det rimliga skäl att betrakta *bolaget* som uppdragsgivare eftersom det ju är bolaget som betalar för tjänsten. Det finns samtidigt minst lika goda skäl att peka ut *ägarna*, i trängre mening. Det är ju dessa som tillsätter revisorn genom val på bolagsstämman. Ur logiken i detta konstaterande emanerar dessutom ett motiv att eventuellt betrakta själva *stämman* som uppdragsgivare. Det är ju denna som genom rättskraften sprungen ur sin specifika rättsfigur, äger att såväl tillsätta som avsätta revisorn oavsett vilka ägare som, i strikt fysisk mening, råkar vara representerad vid det kritiska tillfället. Man t.o.m. fullt sanningsenligt, om än något krystat, kunna kalla *styrelsen* för uppdragsgivare eftersom det är denna som, genom ordförandes underskrift, ingår uppdragsavtalet med bolagets revisor. Till sist går det faktiskt att hitta uppdragsgivare också bland *borgenärerna*. Revisorn har en lagstadgad skyldighet att, under vissa förutsättningar, rapportera till exempelvis skattemyndigheten. Detta torde utgöra ett synnerligen konkret och tydligt avgränsat uppdrag.

6.7.2.2 Alternativet bolaget

Bolaget utgöres, utifrån en rättsdogmatisk infallsvinkel, av den juridiska person vilken uppkommer i och med bolagsbildningen enligt reglerna i ABL. Denna rättsfigur bär på en del unika egenskaper bl.a. sådana som innebär att det kan äga egendom, inneha rättigheter, avtala om åtaganden samt ingå avtal om uppdrag med en utomstående uppdragstagare. Bolaget

har således såväl rättskapacitet som partshabilitet att utgöra uppdragsgivare och utövar dessa med hjälp av sina legala ställföreträdare d.v.s. av stämman, styrelse, vd eller annan av dessa organ befullmäktigat ombud. Slutsatsen av denna definition är att bolaget utgör en rättskapabel, fristående enhet som ägs av sina andelsägare vilka också utser den exekutiva ledningen.

Ur slutsatsen faller samtidigt den besvärande insikten att bolaget, i egenskap av rättssubjekt, också äger förmågan att ha motparter. Exempelvis ägarna, samma ägare som utser och entledigar sitt bolags revisor.

6.7.2.3 Alternativet ägarna

I förarbetena till äldre rätt kan man tydligt utläsa den betydelse ägarna ansågs ha inte bara för bolaget utan för samhället som helhet och varför dom därigenom ansågs skyddsvärda. Det var för ägarnas räkning revisor skulle utses. Begreppet bolagsägare rymmer dock en del problematik (se kap 2.3 ovan).

6.7.2.4 Alternativet stämman

Bolagsstämman är bolagets högsta beslutande organ och äger, med undantag för några i lag fastslagna moment, i princip oinskränkt förvaltnings- och beslutsmyndighet beträffande samtliga bolagets angelägenheter. I stämmans uppgifter ingår, per definition, att utse övriga bolagsorgan d.v.s. det verkställande organet styrelse samt det kontrollerande organet revisor. Stämmans extraordinära maktställning understrykes av att den också har makt att avsätta de funktioner man tillsatt.

6.7.2.5 Alternativet styrelsen

Styrelsen är bolagets verkställande organ, organisatoriskt och maktmässigt underordnat bolagsstämman. I stämmans primära uppgifter ingår icke desto mindre att, vid behov och för den löpande förvaltningen, tillsätta verkställande direktör men också att teckna avtal med bolagets revisor. Det är i praktiken styrelsens ordförande som, genom sin namnteckning och för bolagets räkning, ingår avtal med Bolagsrevisorn.

6.7.2.6 Alternativet borgenärerna

Till bolagets borgenärer räknas alla intressenter som kan härleda en fordran gentemot bolaget. Borgenärerna har ingen primär kontrollmakt över bolaget, inte heller någon rösträtt på stämman. Likafullt har man inflytande i en rad för bolaget (och kanske framför allt för ägarna) ytterst relevanta situationer som samtliga har den gemensamma nämnaren att någon slags ekonomisk oförmåga belastar verksamheten.

En viss slags borgenärer har en konvertibel fordran innebärande att de, ofta enbart i kraft av egen vilja, kan växla sin fordran mot en andelsrätt. En sådan borgenär är givetvis en faktor av annat slag än en traditionell kreditborgenär, och ytterst relevant inte minst för övriga andelsägare. Detta,

genom existensen av en "latent aktierätt" vilken kan få exekutiv verkan på en kommande bolagsstämma, inkluderande valet av revisor.

En annan speciell borgenärsgrupp är de olika skepnader som intas av statsmakten och skatteintresset. Borgenärsförhållandet förutsätter ingen egentlig medverkan från statsmaktens sida och skuldsättningen, såväl moms, bolagsskatt som lönebaserade avgifter och inkomstskatt uppkommer på rent affärsmässiga grunder. Skattefordran är i så mening en ofrivillig fordran.

Bolagsrevisorn har dock en betydande lojalitetsplikt gentemot statsverket och detta inte bara inom ramen för skatteintresset. Den omfattande anmälningsplikten beträffande brottsliga beteenden, exempelvis beträffande bedrägeribrott, utgör också ett lojalitetskrav tjänande ett rent straffrättsligt intresse. En näraliggande tanke är att Bolagsrevisorn allt mera kommit att inta en position som närmast kan liknas vid en statens uppsyningsman.

6.7.3 Uppdragstagaren

6.7.3.1 Allmänt

En Bolagsrevisor skall, enligt revisionsorienterad doktrin anses agera i egenskap av uppdragstagare och då inom ramen för ett uppdragsavtal. Om detta också är riktigt kommer, enligt allmän teori om uppdragsförhållanden, ett sådant förhållande att föreligga mellan parterna i och med avtalets tillkomst. Som en konsekvens härav uppkommer därmed också någon form av lojalitetsförhållande parterna emellan, för uppdragstagarens del innebärande en skyldighet att i en eller annan mening förhålla sig lojal med sin uppdragsgivare. Då fråga är om ett mera kvalificerat uppdrag anser viss doktrin att rättsfiguren syssloman utgör lämplig förebild och metafor. För en syssloman är enligt allmän teori om uppdragsförhållanden lojaliteten det viktigaste, möjligen enda, kännetecknet.

I denna uppdragsrelation skall dock även infogas RL:s krav om Bolagsrevisorns oberoende ställning, en hållning som knappast rymmer ens allmänna lojalitetsåtaganden än mindre de som krävs i ett sysslomannaskap. och därmed svårligen låter sig inordnas.

Oavsett vilken tolkning som är den riktiga måste det finnas ett yttre subjekt att tillämpa förhållningssättet – lojalitet *eller* oberoende - gentemot. För identifieringen av detta kan vi tillämpa de alternativa förslag som angivits ovan.³⁰¹ Vi upptäcker ganska omgående att detta inte leder till någon omedelbar klarhet. Vi kan därför som tänkbar hjälp också studera de uttalande som finns i litteratur och rättspraxis. För egen del har jag fastnat för några som jag menar talande exempel.

6.7.3.2 Uppdragstagarens motpart, definition

---

³⁰¹ Se ovan kap. 6.7.2.

Ett praktiskt förhållningssätt är att inte definiera motparten överhuvudtaget, och dessutom ignorera uppdragsteorins grundläggande förutsättningar. Så löstes Stockholms Handelskammare problemet, och detta i sitt remissyttrande till förslaget till 1975 års lag. Kommentaren avser en detalj beträffande innebörden i begreppet ”ombesörja bokföringen” i lagrummet om revisors obehörighet.³⁰² Kommentaren lyder :

”I fall varom nu är fråga måste särskild vikt fästas vid den allmänna förutsättningen för revisorns verksamhet, att han intar *en i alla avseenden oberoende ställning i förhållande till uppdragsgivaren*”.³⁰³

Formuleringen är enligt min mening fullständigt omöjlig eftersom att förutsättningen för att ett förhållande till en uppdragsgivare alls föreligger i latent mening är att ett uppdragsförhållande också är för handen. Uppdragstagaren i ett sådant förhållande kan givetvis inte vara till denna grad oberoende av motparten – då finns han inte till. Det går eventuellt att genom avtalsinnehållet i viss mån friställa uppdragstagaren från uppdragsgivarens inflytande men att ”i alla avseenden” göra det torde vara liktydigt med att avtalet upphör.

Ett annat förhållningssätt är att bortse från komplexiteten som följer av ovan skissade aktiebolagsmässiga grundproblem genom att helt enkelt kalla motparten *bolaget* – som om detta var en solid, lättdefinierad enhet för Bolagsrevisorn att förhålla sig. Så löste föredragande statsrådet problemet, och detta i en kommentar angående förslaget till ny lagreglering om revisorer i koncernbolag.³⁰⁴

”Det är enligt min mening av största vikt att revisor intar *en självständig ställning gentemot bolaget*”.³⁰⁵

Denna distinktion förefaller för min del förvisso rimlig men knappast bidragande till klargörande vad beträffar identifieringsfrågan. Det är givetvis önskvärt med en självständighet gentemot bolaget om man med detta begrepp avser den i förhållande till externa element rättshandlande delen m.a.o. styrelse och vd. Dock kvarstår frågan om förhållandet till ägarna och – i denna problematik – olika ägarkonstellationer såsom majoritet, minoritet och givetvis i sista hand, stämman. Av vissa uttalanden får man f.ö. intrycket av en uppfattning att stämman och bolaget utgör en och samma sak.

En ytterligare komplicerande faktor utgör de ägare som inte är ägare i formell bolagsrättslig mening, fordringsägarna. Beträffande denna relation har jag inte funnit någon som helst ledning i litteraturen.

---

³⁰² Avsåg 4§ i förslaget, vilken motsvaras av ABL 10:16§ i dagens lagtext.

³⁰³ Prop. 1975:103 s 424.

³⁰⁴ 16§ sista st. enl. dagens lydelse.

³⁰⁵ Prop. 1975:103 s 425.

6.7.4 Rättsfall av intresse för granskarrollen

6.7.4.1 Allmänt

Bland de rättsfall jag granskat under arbetets gång har jag funnit två som jag menar är särskilt belysande för de problem jag skissat. Det första rättsfallet, NJA 1987 s.692 är relevant för den allmänna frågan om Bolagsrevisorns roll och ställning då den behandlar *betydelsen av den position* en kvalificerad uppdragstagare uppbar, då för en skadeståndsrättslig kontext och med fokus på tredjemansintresset. Det intressanta där är kanske inte i första hand det mediokra arbete uppdragstagaren i det aktuella fallet presterat utan det faktum att ett undermåligt arbete utförts inom ramen för ett kvalificerat uppdrag där vissa kvalitativa förväntningar rätteligen kan resas.

Det andra rättsfallet, NJA 1996 s 224 behandlar också en tredjemansskada, och då med en Bolagsrevisor som ansvarssubjekt. Detta rättsfall kryper än närmare knäckfrågan nämligen vad det egentligen innebär, inte minst för tredje man, – om det nu alls betyder något - att en viss utsaga i en viss kritisk fråga emanerar från *en särskilt utsedd förtroendemän* som dessutom besitter specialistkunskaper i det aktuella ämnet. De objektiva momenten kommer här särskilt väl i förgrunden.

6.7.4.2 NJA 1987 s.692

Fråga om skadestånd mot *annan* än uppdragsgivaren. En chefstjänsteman vid ett fastighetsbolag hade avgett ett värderingsutlåtande avseende en fastighet vilken sedermera kom att utgöra säkerhet för lån. Utlåtandet, som innebar en grov överskattning av fastighetens marknadsvärde, kom också att innehålla relevanta faktiska felaktigheter bl.a. den att förutsättningar för bygglov förelegat. Kärandesidan, en borgenär vilken i samband med pantsättarens obestånd förlorat pengar då pantföremålets försäljningsvärde påtagligen understeg vad som uppgivits i värderingshandlingen, förde talan om skadestånd mot värderingsmannen, eller rättare sagt mot dennes arbetsgivare, utifrån såväl kontrakts- som skadeståndsrättslig utgångspunkt.

För kontraktsrättsligt skadestånd förutsättes, principiellt, att ett avtalsförhållande förelegat mellan skadevållaren och den skadedrabbade vid den adekvata tidpunkten. Dock finns exempel på att även s.k. ”tredjemansskador” ersatts utifrån en kontraktsrättslig kontext. Detta exempelvis rörande vårdslöst utförande av s.k. vederhäftighetsbevis eller soliditetskontroll. I det aktuella fallet argumenterades också om förevarelsen av ”kvasikontrakt”. Notera att det beträffande de äldre fallen varit fråga om skadestånd enligt SkL d.v.s. med stöd i regelverket för utomobligatoriska skadestånd men likafullt inom ramen för ett kontrakt.³⁰⁶

---

³⁰⁶ Båda rättsfallen, NJA 1939 s 360 och NJA 1947 s 21 rör s.k. ”Culpa in contrahendo” d.v.s. vårdslöshet under själva kontraheringsfasen och således inte något som rör kontraktsföljderna.

För utomobligatoriskt skadestånd krävs principiellt, då det är fråga om ren förmögenhetsskada, enligt huvudregeln att brott förevarit. Om så ej är fallet kan skadestånd likväl komma att utdömas men då endast under vissa förutsättningar, främst då om stöd finns i lag. HD, som gick på kärandesidans linje, skriver apropå möjligheter till undantag från detta krav :

”Av SkL:s förarbeten framgår att avsikten med lagens bestämmelser ej har varit att lägga hinder i vägen för en rättsutveckling genom praxis i riktning mot ett vidgat ansvar för ren förmögenhetsskada”.

Den förutsättning som antyddes av HD såsom den avgörande var att den skadevållande handlingen hade en särskild karaktär innebärande att den med viss tydlighet var *ämnad för en tredje part* samt att detta stod klart för uppdragstagaren. HD skriver i sin motivering :

”Att annan än uppdragsgivaren fäster avseende vid ett värderingsintyg är ofrånkomligt”.

Hovrätten skriver i sin dom, till vilken HD f.ö. kom att ansluta sig, något utförligare :

”Det ligger dock enligt HovR:s mening i sakens natur att ett värderingsutlåtande beträffande en fastighet användes som beslutsunderlag för den som får utlåtandet i sin hand antingen fråga är om köp eller belåning samt att en långgivare sålunda kan komma att grunda sitt beslut på innehållet i ett sådant utlåtande. Detta får också anses vara det bakomliggande syftet med ett värderingsutlåtande, något om i förevarande fall NN måste ha insett”.

Man kan av domen dra slutsatsen att det enligt HD åvilar *vissa yrkesgrupper* att aktivt motverka att- samt bära risken för följderna ifall deras kvalificerade tjänsteutlåtanden skulle komma att nyttjas gentemot tredje man för dunklare eller i vart fall mindre seriösa syften. HD skriver i domskälen:

”Övervägande skäl talar för att den som med fog satt sin tillit till ett värderingsintyg inte skall bära följderna av en skada som ytterst beror på att intygsgivaren förfarit vårdslöst.”

Det förefaller vara tjänsteutlåtandets allmänna karaktär, inte den efterföljande handlingens (bristande) kvalitet som avgör i gränsfrågan om ansvar för just värderingsmannen samt det faktum att inget medvållandeansvar påförts den skadelidande. Som en konkret koppling till Bolagsrevisorn och dennes, i likhet med värderingsmannens, speciella yrkesroll torde övervägande skäl även här tala för att riskbefriad tillit skall kunna fästas till avgivna utlåtanden.

Det bör också noteras att just själva värderingsmomentet återkommer i det praktiska revisionsarbetet. Ett årsbokslut är i realiteten inget annat än en resultat- och värdemässig självdeklaration och revisionen – i sig – går ut på att kontrollera ev. invända emot en rad kvalitativa och för omvärlden svårbemötta värderingsmoment.

När även själva värderingsarbetet skall integreras i Bolagsrevisorns uppdrag uppkommer, vid en synnerligen otydlig gräns, även ett *rådgivningsmoment* och om denna komplexitet handlar nästa rättsfall.

6.7.4.3 NJA 1996 s.224

Fråga om Bolagsrevisors ansvar för skada uppkommen hos tredje man. Bolaget B som råkat i ekonomiska svårigheter stod under rekonstruktion. För detta syfte hade därför bolaget C införskaffats, till vilket B:s tillgångar avsågs att överföras. För rekonstruktionens genomförande krävdes dessutom ett banklån, något som uppnåddes bl.a. med hjälp av en väl optimistisk värdering av det överförande bolagets tillgångar. Banken, som i samband med en obeståndssituation sedermera led ekonomisk förlust framställde skadeståndskrav gentemot A, Bolagsrevisor i såväl bolag B som i bolag C.

Rättsfallet är särskilt intressant för mina frågeställningar eftersom det – mycket konkret – konfronterar läsaren med ett skeende och en kronologi som egentligen inte bör få lov att äga rum: först en rådgivningsuppgift och sedan, tja att en granskning därefter ägt rum är väl mycket sagt men i vart fall kan det nog sägas, förelåg en väl grundad föreställning om detta hos den skadelidande parten. Dock är det inte på detta sätt domstolen formulerat sig när man fastställt Bolagsrevisorns skadeståndsansvar, något som möjligen förklarar det jag i min kommentar nedan menar utgör något märkliga, möjligen felaktiga tolkningar av domslutet.

HD:s motivering

”En förutsättning för att A skall vara ersättningsskyldig gentemot banken är emellertid enligt 15kap 2§ jämfört med 1§ aktiebolagslagen *att han överträtt denna lag* (dvs ABL, min kommentar o min kursivering). Den bestämmelse i aktiebolagslagen som därvid är av särskilt intresse är 10kap 7§ (numera ABL 10:3), där det föreskrivs bl.a. att revisor skall i den omfattning god revisionssed bjuder granska bolagets årsredovisning jämte räkenskaper samt styrelsen och verkställande direktörens förvaltning. Även om den medverkan som A lämnat med avseende på omstruktureringen av B och överlåtelsen av dess tillgångar i viss mån gått utöver hans egentliga åligganden som revisor, var det *i hans egenskap av revisor* som bolagsledningen anlitat honom för att biträda vid bolagsrekonstruktionen. Hans handlande bör därför hänföras till sådana åtgärder med avseende på förvaltningen som avses i 10kap 7§ aktiebolagslagen (numera ABL 10:3). I den mån A förfarit i strid med god revisionssed, har han därför brutit även mot detta lagrum”

En förutsättning för R:s skadeståndsskyldighet gentemot Banken var enl. HD att skadeståndsskyldighet enligt 15:2 andra meningen kunde styrkas (s.k. externt skadestånd, innebärande skadeståndsskyldighet gentemot ”aktieägare eller annan”). För att detta skulle föreligga krävdes enligt lagrummet, förutom culpa enligt skadeståndsrättsliga grundprinciper, även en specifik regelöverträdelse d.v.s. överträdelse av i detta fallet ABL, ÅRL eller bolagsordningen. HD menade, genom sin motivering enl. ovan, att en sådan överträdelse de facto har ägt rum och att skadeståndsansvar därför förelåg.

Domstolen förlade tyngdpunkten till det faktum att A anlåtats (som konsult) i sin egenskap av Bolagsrevisor – en förutsättning vars relevans domstolen f.ö. lämnar öppen för envar att väga in. Att HD anser att relevans föreligger råder det dock ingen tvekan om.

6.7.4.4 Kommentar till relevant rättspraxis, granskning

Rättsfallet NJA 1987 s 692 passar utomordentligt väl in för att åskådliggöra den problematik som omger den moderna rollen som Bolagsrevisor och det har f.ö. åberopats i just denna mening vid minst ett tillfälle nämligen inför hovrättsförhandlingen av det senare fallet, NJA 1996 s 224.

Dock ansåg HovR den gången (yrkandet blev aldrig blev aktuellt i HD som fällde revisorn till ansvar på annan grund) att revisorns förfarande inte var ”av sådan beskaffenhet” att det ansågs skäligt att utöka dennes ansvar till att omfatta också skada som ej hade sin grund i ett brott. Man förefaller ha ansett revisorns utsaga för allmänt hållen i jämförelse med värderingsmannens vilken varit uttrycklig och explicit.

Man kan fråga sig om detta var en lämplig gränsdragning, d.v.s. att man tog fasta på handlingens karaktär medan man bortsåg från värdet av revisorns ställning i objektivt hänseende (något som däremot HD beaktade men då utifrån ansvarsfrågan i en bolagsrättslig mening). En fundering kring värdet av de objektiva momenten i den förmögenhetsrättsliga kontexten ger vid handen att det möjligen varit befogat att lägga större vikt på revisorns ställning som Bolagsrevisor, mindre vid den faktiska handlingen som varit ifråga. Exakt hur fördelningen bör se ut får väl lämnas öppet men att objektiva moment tillmäts betydelse av lagstiftaren kan tydligt utläsas inom flera angränsande rättsområden.

Jag hämtar mitt exempel från *fullmaktsläran* där tilltro och tillit utgör nyckelbegrepp. Den befogade tilltro en tredje man sätter till innehavaren av en *ställningsfullmakt* får konsekvenser för rättsverkningarna gentemot huvudmannen med avseende på fullmäktigens dispositioner. En bristande tilltro leder till svagare rättsverkningar, i vissa fall till att dessa helt uteblir. En presumptionsregel om rättsverkan gentemot huvudmannen för mellanmannens dispositioner omvandlas till en bevisregel där bevisbördan kommer att åvila huvudmannens motpart.

Lagstiftaren har funnit det lämpligt att, i näringsens intresse d.v.s. av skäl vi idag kallar rättsekonomiska, skänka tilltron denna helt avgörande betydelse inom mellanmansrätten. Motivet är att det skulle vara orimligt och ineffektivt att vid varje avtalstillfälle avkräva medkontrahenten en kontrollplikt varigenom ju ställningsfullmakten helt skulle komma att mista sitt praktiska värde.

En Bolagsrevisor intar, enligt min mening, i sin relation till tredje man en position vilken inte så lite påminner om den vilken följer av just en ställningsfullmakt. En utsaga av en Bolagsrevisor bär en specifik tyngd av annorlunda och mera auktoritärt slag än om denna varit sprungen ur någon annan person. Detta, oavsett huruvida utsagan kommit till uttryck i formen av ett skriftligt utlåtande i samband med årsredovisningen, ett muntligt budskap på ett möte med uppdragsgivarens motpart eller t.o.m. i formen av ren passivitet antingen i formen av en ”ren” revisionsberättelse eller under en diskussion i ett visst sammanhang. Det är revisorns *befattning* såsom lagstadgad granskningsman som skänker innehavaren denna, möjligen något överskattade, aura av tillit. På samma sätt som i fallet med ställningsfullmakten förefaller det vara befattningen i sig, d.v.s. upp bärandet av denna, som utgör det moment på vilket den utomstående betraktaren under övervägandet av en viss disposition tagit fasta.

Man kan fråga sig om det är rimligt att förvänta sig att en motpart eller annan utomstående från tid till annan skall kunna avgöra i vilken egenskap en talande (eller för den delen tiggande) revisor agerar. Så länge han innehar befattningen som Bolagsrevisor enligt ABL är det därför enligt min mening skäligt att omvärlden också kan förlita sig på att det vid varje tillfälle är denne man har att göra med. Detta, inte minst eftersom varje aktiebolag är skyldig att till bolagsregistret tillkännage namnet på sin revisor. Detta finns därmed tillgängligt för envar som önskar veta det, ett objektiva kriterium för att tillgripa fullmaktslärans terminologi. Skulle Bolagsrevisorn däremot agera i annan egenskap än som just denna, är det i första hand revisorn själv som äger kunskap och insikt om detta varför krav om klagörande borde föreligga såsom en förutsättning för ansvarsfrihet.

Rättsfallet NJA 1996 s 224 har av bl.a. Moberg tolkats såsom aviserande ett utökat ansvar för bolagsrevisorn.³⁰⁷ Frågan är dock om inte Moberg m.fl. missförstått HD:s motivering. Moberg skriver :

”Man kan undra över vad HD menar då man ansåg att revisorns handlande ”bör hänföras till sådana åtgärder med avseende på förvaltningen som avses i 10kap. 7§ ABL (numera 10kap. 3§ ABL) Det ingår ju inte i revisorns uppgifter att leda eller förvalta bolaget.”³⁰⁸

Jag menar att tolkningen är felaktig. Det är inte lednings- och förvaltningsrollen som HD avser utan istället *granskningen* av dessa. De ”åtgärder med avseende på förvaltningen” som avses i HD:s motivering är åtgärder av granskande, inte av förvaltande, slag. Förvaltningen skall granskas och i förvaltningen ingår samtliga dispositioner under rekonstruktionsfasen inklusive åtgärden att, som förutsättning för bankkredit, inför Banken framlägga en rapport innehållande bl.a. en värdering av bolagets tillgångar.

---

³⁰⁷ Moberg sid. 161 ff.

³⁰⁸ A.a. sid. 162.

Värderingen och upprättandet av den preliminära balansräkningen ålåg bolagets förvaltningsorgan till vilka A var knuten i egenskap av konsult. För sitt agerande under genomförandet av detta uppdrag ådrog han sig inte något skadeståndsrättsligt ansvar, något som f.ö. inte heller hävdades i någon av de rättsliga instanserna. Däremot påpekar HD att denna "medverkan" gått utöver hans egentliga åligganden som revisor, men antyder samtidigt att hans revisorsposition likväl kan få relevans vid bedömningen av ansvaret för vissa förvaltningsåtgärder.

Dessutom ålåg det honom, i högsta grad och i egenskap av Bolagsrevisor, att i samband med rekonstruktionsarbetet *granska det preliminära bokslutet* inkluderande de handlingar där värderingsmomenten ingick (vilka han f.ö. själv medverkat till att framställa) och som sedermera kom att förevisas för banken för att därigenom få avgörande betydelse för kreditbeslutet. Det är detta som utgör de "åtgärder" vilka HD beskriver såsom varande "åtgärder med avseende på förvaltningen som avses i ABL10:7 (numera ABL10:3)". I den mån han utfört sin granskning på ett sätt som inte uppfyller kraven d.v.s. inte överensstämmer med god revisionssed har han därför enligt domstolen brutit mot ABL 10:3.

Ifall HD i sin motivering hade avsett ansvar för rent bolagsmässiga förvaltningsåtgärder, så som Moberg tolkar det hela, skulle man rimligen också ha hänvisat till något av lagrummen avseende sådana, då närmast ABL 8:3 (om styrelsens förvaltningsansvar) alternativt 8:25 om verkställande direktörens förvaltningsansvar. För Bolagsrevisor föreligger, som bekant, inget förvaltningsansvar alls vilket ju också Moberg påpekar.

Att rättsfallet såsom Moberg m.fl. tolkar det, skulle innebära en utvidgning av Bolagsrevisorernas ansvar, förefaller mig såväl komplicerande som långsökt. Vad som egentligen framkommer av rättsfallet – tydligt och explicit – är såväl en föreställning som ett förutseende om det ofrånkomliga : Det ligger en latent konflikt i en arbetsfördelning där konstruktions- och granskningsuppdrag ligger i samma hand. Det gäller helt enkelt att skilja på rollerna – i varje ögonblick – och om någon måste bära risken för att det brister skall det vara den som lättas och till lägst kostnad kan förutse situationen, förebygga denna samt lindra eventuell skada.

I en situation som den i det ifrågavarande rättsfallet då inget slutfört granskningsuppdrag kommit att presteras och följaktligen inte heller förevisats för en motpart föreligger, menar HD, likväl ett uppdragsförhållande mellan Bolagsrevisor och revisionsklient. Det är ett pågående uppdrag. För en utomstående, som i detta fallet en banktjänsteman, är det fullständigt omöjligt att veta i vilken fas uppdraget befinner sig och i vilken egenskap en sådan person uttalar sig vid varje givet tillfälle. Revisorn bär ju varken uniform, namnbricka eller något annat objektivet kännetecken. HD:s resonemang innebär istället enligt min tolkning ungefär följande :

Eftersom han *är* bolagets revisor får han också, under sin yrkesutövning, bära risken för att uppfattas som detta förutsatt att det inte finns fog för en motpart att uppfatta honom som någonting annat. Det skulle därmed kunna sägas vara en form av presumtionsansvar. Den som är Bolagsrevisor får finna sig i att uppfattas på detta sätt varje gång han biträder eller uttalar sig i frågor som rör det aktuella bolaget i dess relation till utomstående. Ett dokument av karaktären som det ifrågavarande preliminära bokslutet med tillhörande värderingsunderlag förutsätts vara granskad, ett uttalande i en sakfråga att vara genomtänkt, allt enligt principerna om god revisionssed. För det fall Bolagsrevisorns göranden och låtanden är avsedda att uppfattas *på något annat sätt* åligger det honom själv att, för att undgå skadeståndsansvar, ta motparten ur dennes eventuella villfarelse. Det är detta som slås fast genom HD:s utslag.

Sett ur ett rättsekonomisk perspektiv är detta också en synnerligen rimlig lösning. Det är enklast och klart minst kostnadskrävande för revisorn att klargöra sin roll jämfört med motpartens att undersöka densamma.

Ett kritiskt moment, något som enligt min mening klarlägges vid utvärderingen av detta domslut rör gränsdragningen för vad som kan anses omfattas av termen ”revisionsuppdraget”. Bolagsrevisorns skadeståndsskyldighet förutsätter enligt såväl lagtexten som uttalande i förarbeten att den skadeståndsgrundande handlingen eller underlåtenheten skall ha ägt rum *under fullgörande av uppdraget*.³⁰⁹

Ett sätt att angripa problemet är att ta fasta på specifika arbetsmoment såsom utfärdade rapporter, sammanställningar eller protokoll från möten mellan personer och, givetvis, den formellt färdigställda och av Bolagsrevisorn undertecknade revisionsberättelsen. Ett annat sätt är att tänka i tidstermer, den tid under vilken Bolagsrevisorn innehar det specifika revisionsuppdraget.

Enligt det senare synsättet, vilket för mig förefaller vara det rimligaste, har en revisor att utgå ifrån att han, i varje fall av utomstående betraktare, kommer att uppfattas i egenskap av Bolagsrevisor även om han för egen del anser sig uppträda som någonting annat. Han måste också rimligen räkna med att det är i kraft av sin uppdragsroll han har ett mervärde för sin konsultationsklient, ett mervärde som innebär att det är han och ingen annan som blir anlitad.

HD säger, menar jag, genom sin dom att det är det tidsmässiga perspektivet som är det riktiga, något som f.ö. även biträdes av Moberg om än genom ett uttalande i ett annat sammanhang. I sin kommentar till ABL 10:37 angående revisors tystnadsplikt, beträffande information rörande bolagets angelägenheter och den därav nödvändiga gränsdragningen för vad som skall anses innefattas däri skriver Moberg följande³¹⁰

”Av avgörande betydelse för svaret på denna fråga är innebörden i uttrycket ”fullgörande av sitt uppdrag”. Detta uttryck kan tolkas så, att tystnadsplikten endast omfattar den information som revisorn får

³⁰⁹ ABL 15:2 - 15:1, första men, Prop. 1997/98:99 s 192.

³¹⁰ Moberg sid. 193.

kännedom om genom det egentliga revisionsarbetet. Mycket talar för att tystnadsplikten omfattar den information som revisorn erhåller kännedom om *under den tid han fullgör sitt uppdrag som revisor* i bolaget. Någon vägledning finns ej i förarbetena. Dock talar mycket för att en dylik tolkning skulle vinna domstols gehör”.

Det finns, som jag ser det, heller inget som tyder på att lagstiftaren skulle haft en avsikt att särskilja innebörden i detta begrepp d.v.s. dess mening i ABL 15:1 resp. ABL 10:37, detta understruket av det faktum att dom förekommer inom ett och samma lagverk, aktiebolagslagen (1975:1385).

6.8 Rådgivningsuppdraget

6.8.1 Parterna i rådgivningskontexten

En vanligt förekommande revisorsfunktion är den att verka som *rådgivande konsult*. Rådgivningsuppdraget kan utföras såsom en tilläggstjänst inom de företag hos vilka man också innehar revisionsuppdraget. Rådgivaruppdraget kan också utföras i formen av helt fristående uppdragsavtal till företag och personer utanför den ursprungliga kretsen revisionskunder. I samtliga fall utgör revisorn uppdragstagarpart och med det konsultationssökande bolaget som *formell* uppdragsgivare. Däremot kan det skilja sig på s.a.s. operativ nivå vad det gäller beslutsfattaren på uppdragsgivarsidan och dennes position och ägaranknytning. I vissa fall, som i NJA 1996 s 224, kommer uppdraget från en ägande bolagsledning men i normalfallet är det personer i den operativa ledningen som fattar beslut om konsultationer och då främst i samband med bokslutsarbetet.

6.8.2 Uppdragsgivaren

En synnerligen ”normal” uppdragsgivare är klientföretagets ekonomichef vilken i samband med bokslutet önskar experthjälp i skattetekniska frågor. Det är givetvis fullständigt legitimt - och i ägarnas intresse - att ett bolag söker optimera sin nettoavkastning. Det är detta som, i brist på explicit specificering i bolagsordningen, enligt ABL utgör bolagets främsta syfte : att generera maximal avkastning till ägarna.

6.8.3 Uppdragstagaren

Då revisorn agerar i rådgivarrollen gör han det uteslutande på bolagsledningens uppdrag. Det är viktigt att notera den variation som går att insortera under begreppet bolagsledning för just detta sammanhang. En bolagsledning kan mycket väl avse funktionärer representerande såväl ägande som strategisk ledning, likaså kan i denna mening en

uppdragsgivande ledning bestå av enbart enstaka individer på operativ nivå, utan någon som helst äganderoll i det aktuella bolaget.

Oavsett detta intar revisorn rollen av en kvalificerad uppdragstagare till bolaget och enligt såväl doktrin som rättspraxis är begreppet syssloman både relevant och lämpligt.

6.8.4 Rättsfall av intresse för rådgivarrollen

6.8.4.1 Allmänt

De rättsfall jag hittat och som berör rådgivarrollen har, märkligt nog, samtliga kommit att kretsa kring *frågor om skatter* och ansvaret för bristande kunskaper eller dåliga råd i sammanhanget, kort sagt för misslyckad skatteplanering.

6.8.4.2 NJA 1992 s. 58

En revisionsbyrå har ansetts skadeståndsskyldig p.g.a. oaktsam rådgivning. En Bolagsrevisor hade inom ramen för sin rådgivningsverksamhet till ägarna av klientföretaget, föreslagit en viss lösning angående byte av bolagsform och detta utan att i tillräcklig grad kontrollerat det underliggande, faktiska omständigheterna. Rådet ledde till att en särskild s.k. ”utskiftningsskatt” onödigtvis kom att påföras ägarna, något som hade kunnat undvikas genom en mera omsorgsfull konsultation där förutsättningar och tillgängliga alternativ i tillräcklig grad utvärderats.

HD konstaterade, med hänvisning till HovR, att rådgivningen varit av ”viss art” d.v.s. att betrakta såsom yrkesmässig. Detta förefaller innebära i huvudsak följande, dels

- Att ett uppdragsförhållande därmed kan fastställas (varigenom, underförstått, att skadestånd enligt HB 18 kap kan komma ifråga³¹¹)
- Att, p.g.a. detta, vissa kvalitativt krav beträffande rådgivningen följer.

En uppdragstagare av detta slag skall iaktta viss unik omsorgsnivå i så mening att han skall agera i klientens intresse.³¹² Av detta följer en *aktivitetsplikt* som betingas av den insikt som sysslomannen vid varje tillfälle besitter beträffande samtliga relevanta omständigheter. HovR skriver i sin motivering i vilken HD förefaller instämma :

”Det är uppenbart att makarna B inte haft någon närmare insikt om de frågeställningar som var av betydelse .... att de uppfattat NN som expert samt att NN insett detta”

³¹¹ HB 18:1 - 10, Om sysslomän eller ombudsmän.

³¹² HB 18:1.

”Då det gäller att bedöma om NN vid rådgivningen ägt förlita sig på makarnas uppgift beträffande varulagret är det av betydelse om han hade anledning att tro att makarna B hade tillräcklig kännedom om detta och insikt om vilken betydelse uppgiften hade för frågan om utskiftningsskatt”.

Revisorn ansågs i sin egenskap av yrkesman, insiktsfull om lagervärdets betydelse samt makarnas uppfattning rörande honom själv, inte ha rätt att låta sig nöja med deras uppgifter utan skulle, i brist på säker information avvaktat med slutlig rådgivning till dess inventering ägt rum.

6.8.4.3 NJA 1992 s. 243

En revisor hade p.g.a. bristande omsorg i rådgivningsverksamhet befunnits skadeståndsskyldig gentemot sin uppdragsgivare, en ensamägare till ett aktiebolag. Denne - som sedermera ålades en onyttig skatteutgift - hade uppfattat bolagets revisor också som sin personlige rådgivare, något som revisorn ansågs ha insett och varför en klagörandeplikt ålegat honom för den händelse motsatsen skulle kunna anses gälla.

Precis som i NJA 1992 s 58 är uppdragsgivarens objektivt fastställda intryck angående uppdragsförhållandet samt uppdragstagarens insikt om detta av avgörande betydelse.

”Det kan icke ha undgått NN att Anna-Stina H, vilken enligt vad utredningen visar ej biträdades från annat håll, såg NN som sin ekonomiske rådgivare i aktieaffären. Vid sådana förhållanden måste anses ha uppkommit ett uppdragsförhållande mellan Anna-Stina H och NN”.

När väl ett uppdragsförhållande är i kraft föreligger aktivitetsplikt i vid mening. Om uppdragstagaren önskar något annat har han, för ansvarsfrihet, att klargöra sig gentemot sin huvudman.

6.8.4.4 NJA 1992 s. 502

En revisionsbyrå har ansetts fri från skadeståndsansvar för i efterhand konstaterade onyttiga skattekostnader i samband med en företagsförsäljning. Detta, eftersom kostnaderna kunnat undvikas endast genom komplicerade och svårbedömda affärstransaktioner.

Också detta fall berör sysslomannaansvaret och här dras gränsen för hur långt aktivitetsplikten i realiteten sträcker sig. HD konstaterar, förefaller det i varje fall, att uppdrag om rådgivning kunde anses föreligga då sådan hade ägt rum sedan en längre tid, men att man likväl :

”...bör vara försiktig med att lägga en rådgivare till last som försumlighet att han inte föreslagit sådana problemlösningar som är komplicerade till sin konstruktion eller svårbedömda från skatterättslig synpunkt.”

Hovrättens dom, till vilken HD beträffande domslutet har anslutit sig, menar dock att något sysslomannauppdrag aldrig förelegat (!) eftersom att man

menar att enbart rådgivning inte kan medföra att en sådan relation uppkommer :

”Sådant ansvar förutsätter ... uppdrag att för en annans räkning ombesörja rättsliga eller ekonomiska angelägenheter. Enbart rådgivning i sådana angelägenheter torde inte innebära att rådgivaren är att anse som syssloman i förhållande till uppdragsgivaren.”

(Man kan fråga sig hur HovR då gör gränsdragningen till begreppet ”angelägenheter”...)

HovR är dock något mera utförlig i själva gränsdragningsfrågan. Man konstaterar där att knäckfrågan ligger i att rätt avgöra hur långt uppdraget kommit att sträcka sig. De råd som faktiskt lämnats är mycket allmänt hållna medan de mera avancerade råden, vilka i sig skulle kunna vara föremål för kritik, fallit utanför ramen för uppdraget eftersom revisionsbyrån inte anlåtats för att biträda med sakkunskap i samband med försäljningen.

6.8.4.5 Kommentarer till relevant rättspraxis, rådgivning

Samtliga tre rättsfall berör sysslomannarollen och det utvidgade ansvar som följer av ett sådant kvalificerat uppdrag.

Beträffande det första rättsfallet NJA 1992 s 58 kan man konstatera att domstolen fäst stor vikt vid den *tillit* makarna fäst till sin revisor samt att revisorn varit väl medveten om denna. Tilliten förefaller ha varit baserad på föreställningen om en ansvarsfull och allmänt yrkeskunnig person med god överblick över förhållanden av relevans för det enskilda fallet.

Beträffande nästa rättsfall NJA 1992 s 243 förefaller domen ge intryck av ett konstaterande om presumtion : presumtion för *rätten till en befogad uppfattning* samt till de rättsföljder denna rymmer. Genom att vissa skyldigheter följer ett visst slags uppdrag räcker det, för rättsföljd enligt HD, att konstatera uppdragets förevarelse. Om en huvudmans befogade uppfattning kan anses tillräcklig för att, utan krav på egen aktivitet, tillräkna honom rättsliga konsekvenser i form av exempelvis rätten till skadestånd torde väl samma sak gälla till förmån också för tredje man. En sådan lär ha betydligt sämre förutsättningar än huvudmannen att i sin bedömning väga in relevanta subjektiva moment.

Beträffande det tredje rättsfallet NJA 1992 s 502 har det förmodligen sitt främsta värde såsom del i ramverket för vad som ankommer och kan begäras av en kvalificerad uppdragstagare – en bortre gräns således. Ett frågetecken sätter jag för dess kommentar till sysslomannaskapet.

6.9 Slutsatser kring begreppet uppdrag

Ett uppdragsförhållande förutsätter att såväl uppdragsgivare som uppdragstagare existerar samt, givetvis, att dessa parter kan identifieras.

En ”uppdragsgivaråtagande” innefattar i utgångsläget en anmodande till någon att i ett visst intresse utföra ett specifikt uppdrag. Uppdraget måste således, oavsett vad det går ut på eller vem det i slutänden skall gagna, ske för någon partsbestämds räkning. Vissa typer av uppdrag är särskilt känsliga för uppdragsgivaren. Detta kan bero på att uppdraget är komplicerat eller enbart svåröverskådligt utifrån uppdragsgivarens perspektiv varigenom denne inte själv förmår att hantera eller bedöma detsamma. Oförmågan kan vara verklig eller enbart fiktiv och avse helheten eller enbart enskilda moment inom ramen för uppdraget. Uppdragsgivaren blir härigenom och p.g.a. sitt eget tillkortakommande avsevärt beroende av sin uppdragstagare varför det *förtroende* han anser sig kunna känna för denna blir av avgörande betydelse för uppdraget som helhet.

Ett ”uppdragstagaråtagande” innefattar å sin sida alltid någon form av *lojalitetsmoment* gentemot den för vilken uppdraget skall utföras. För vissa sammanhang kan lojalitetsplikten anses inskränkt och enbart omfatta en allmän omsorgsplikt innebärande en skyldighet att utföra uppdraget med sedvanlig kvalitet eller, allra minst, informera motparten om att man avser avbryta samarbetet.

Några uppdrag är dock av särskilt känslig karaktär d.v.s. så angelägna till sitt innehåll och avgörande för uppdragsgivaren att förtroendefrågan för uppdragsgivaren och lojaliteten gentemot denne satts i förgrunden. Den som åtar sig dylika benämns såsom en särskilt kvalificerad uppdragstagare och, om vissa villkor uppfylles, en syssloman.

Med ovanstående sammanfattning som utgångspunkt söker jag definitioner för ett rättsförhållande där ena parten agerar utan en klart specificerad motpart samt med en relation kännetecknad av ett oberoende till alla som härvidlag eventuellt likväl skulle kunna tänkas komma ifråga.

Begreppet uppdragsavtal förefaller passa illa - än mindre begreppet syssloman.

7 Summeringar och slutsatser

Revision enligt aktiebolagslagens 10:e kapitel anses enligt rättslig doktrin utgöra en verksamhetsform bedriven inom ramen för ett uppdrag.

Uppdragsavtal följer dock vissa genom rättssystemet givna ramar vilka torde omfatta även den komplicerade verksamhetsutövare jag ägnat min utredning.

Bolagsrevisorn måste därför rimligen, om han skall kunna anses utfylla de särskilt kvalificerande kriterier som gäller för en *självständigt utövande uppdragstagare*, i utgångsläget fylla också de grundläggande kriterier vilka gäller för uppdragstagare i allmänhet. Till detta generellt gällande fundament räknas förutsättningen att kunna kopplas till en klart definierbar uppdragsgivare.

Revisionsuppdraget skall vidare enligt doktrinär uppfattning, förutom självständighet, också kännetecknas av såväl opartiskhet som oberoende och objektivitet. Ett sådant förhållningssätt är med tanke på lojalitetsfrågorna, självfallet komplicerande för en uppdragsrelation men likväl möjligt att upprätthålla. En förutsättning är dock att det ifrågavarande förhållningssättet inte avses tillämpligt vid varje tidpunkt och på samtliga i uppdragskontexten förevarande relationer – då föreligger per definition knappast ett uppdrag.

Bolagsrevisorn skall agera *opartiskt mellan ägare* d.v.s. han skall inte favorisera en ägare eller ägargrupp framför en annan. Däremot har han en klar partsställning i andelsintressenternas favör i deras relation till bolagsledningen, en partsställning utan vilken hela uppdragstagarbegreppet faller.

Bolagsrevisorn skall vara *oberoende av dem han granskar*, d.v.s. bolagsledningen men däremot inte av den som ger honom uppdraget. Den optimalt agerande Bolagsrevisorn är dessutom *objektiv* i sina ställningstaganden inom uppdraget helt enkelt *p.g.a. att han inte är ekonomiskt beroende av den part han granskar*, däremot givetvis av den part för vilken han utför uppdraget. Detta torde, enligt rimlig logik, utesluta ett samtidigt kommersiellt konsultuppdrag såsom Rådgivare till en granskad bolagsledning.

Beträffande Rådgivaren kan tydlig definition av dennes rättsställning erhållas med hjälp av sedvanliga regler för kvalificerade uppdragsavtal, d.v.s. samma typ av uppdrag som gäller för exempelvis rådgivande advokater.

En Rådgivande revisor är självklart beroende av bolagsledningen eftersom denna tillsätter, instruerar och avsätter honom. En Bolagsrevisor är, av samma självklara skäl, beroende av stämman. Respektive revisorsfunktion har således sin egen uppdragsgivare- och lojalitetskoppling. Härigenom

framträder, återigen, det olämpliga i att en och samma person äger uppbära båda uppdragstagarrollerna inom ett och samma revisionsobjekt. Den Rådgivande revisorn är enligt gällande rätt *skyldig* att förhålla sig lojal till sin uppdragsgivare. Detta kan anses fastslaget genom rättspraxis då brister i detta avseende utlöst skadeståndsskyldighet för uppdragstagaren.

Bolagsrevisorn, definierad såsom uppdragstagare, måste på samma sätt som rådgivaren förhålla sig lojal i sin uppdragsrelation. Subjektet för lojaliteten måste rimligen också här utgöras av uppdragstagarens motpart, uppdragsgivaren. Att denna tolkning är riktiga torde kunna anses styrkt genom doktrinär övervikt då den ledande litteraturen definierat bolagsrevisorn såsom en uppdragstagare i förtroendeposition med drag av sysslomannaskap.

En Bolagsrevisor som *inte äger* förhålla sig lojal till sin uppdragsgivare kan knappast benämnas uppdragstagare ens i vidare mening, ännu mindre syssloman. Ett förtroendeuppdrag som till sitt innehåll förutsätter avsaknad av lojalitet med huvudmannen är således knappast möjligt.

Min slutsats är att vi närmar oss en situation då det kommer att bli nödvändigt för rättssystemet att ta ställning: är Bolagsrevisorn en uppdragstagare eller är han någonting helt annat, i så fall vad? Min rekommendation är ett närmande till de tankegångar som genomsyrade den tidiga bolagsrättsliga debatten. Mycket av detta historiska tankegods äger fortfarande aktualitet, inklusive den förhållandevis måttligt sensationella föresatsen att uppdragstagare, vilka i en eller annan mening kan sägas uppbära ett representantskap för motstående intressen, fungerar bäst och effektivast för de syfte de är avsedda att tjäna om uppdragstagarna ifråga kan bringas att stanna på respektive sida om förhandlingsbordet.

Frågan är då om tanken om ett upprätthållande av en uppdrags- och huvudmannaoorienterad Bolagsrevisor också skulle kunna tillfredsställa de intressen som så bestämt hävdats nödvändigheten av ett generellt och allmängiltigt oberoende. Det är givetvis lätt tänka sig att något viktigt måste offras för att något annat skall kunna erhållas i dess ställe. Jag menar att så nödvändigtvis inte är fallet. Däremot är klarhet med avseende på syfte fullständigt avgörande för en givande rättspolitisk diskussion – vi måste helt enkelt veta vad det är vi utreder, således, *vad är* ännu revisionens primära funktion:

att tjäna ett ägarintresse i syfte om förvaltningskontroll eller statsintresset i syfte om ökad kontroll över näringslivet?

Ett demokratiskt system medför ofrånkomligen ett inte obetydligt mått av offentligt inflytande också i den privata sfären – ett förhållande som dock inte behöver stå i motsats till ett kvalificerat egendomsorienterat revisionsinstitut.

Det går tvärt om och enligt min mening alldeles utmärkt att också med den moderna problematiken anknyta Bolagsrevisorn närmare bolagets ägarkrets, en ordning som rent av skulle kunna innebära fördelar inte minst för de

intressentgrupper som befinner sig utanför kretsen andelsägare och som härigenom, i normalfallet, har ett begränsat inflytande i tillsättandeprocessen. Nyckeln ligger i valet av sätt att definiera begreppet ägare.

8 Avslutning

I min frågeställning har jag uttalat tveksamheter beträffande den moderna revisorsfunktionens bibehållna ändamålsenlighet sett ur dess historiska motivering och därmed ur ett ägarorienterat perspektiv. Jag har styckat upp frågan i tre delar, var och en enligt min mening omöjliga att kringgå i en någorlunda uttömmande analys, innefattande i tur och ordning ett definitions-, ett jävs- samt något som närmast skulle kunna kallas ett prioriteringsmoment. Outklarade och sammantaget utgör, menar jag, dessa ett fullgott underlag för ifrågasättande av den moderna revisorsfunktionen såsom trygghetsfaktor för investerare i aktiebolag. Härigenom utgör de också, i förlängningen, ett möjligt trovärdighetsproblem för aktiebolaget såsom organisationsform för ekonomisk verksamhet.

Definitionsproblemet d.v.s. behovet av klarläggande av institutets juridiska hemvist menar jag har sin relevans såsom en förutsättning för en förutsebar och långsiktigt trovärdig rättstillämpning. Detta är fundamentalt, inte minst inför ”nya” situationer, då anpassad rättsmateria saknas och analogier måste tillgripas, scenarier som givetvis måste förväntas i en dynamisk och nyttomaximerande kontext som den vilken omger näringslivet.

Jävsproblemet utgöres, modellmässigt, av risker och komplikationer som tillstöter då verksamhet organiserats så att dubbla roller ryms inom enskilda yrkesfunktioner varigenom lojalitets- och beroendefrågor kan förväntas aktualiserade. Bolagsrevisorn utgör ett gransknings- och kontrollorgan som på goda grunder kan förväntas stå i motsats till starka intressen på skilda nivåer inom näringslivets intressentkollektiv. Jävsfrågan får sin speciella aktualitet för revisorsrollen inom aktiebolag eftersom revisionsmomentet utgör det yttersta kvalitetssäkringsverktyg verksamhetsmodellen besitter. Kvalitetssäkringen är avgörande för att säkerställa den för ett obrutet kapitaltillflöde livsnödvändiga tilltron till företagets ekonomiska information.

Att betydande jävsproblem de facto förekommer i aktiebolagsrättsliga sammanhang är välkänt och dess existens manifesteras inte minst genom den rikhaltiga skyddslagstiftningen med samma inriktning.

Prioriteringsproblemet utgöres, i förenklad framställning, av frågan om vilket intresse som skall anses viktigast att tillgodose: i detta fall investerartillika ägarintresset i motsats till övriga intressenters. Svaret står givetvis att finna genom valet och tolkningen av relevant materiell rätt. Varje existerande lagverk har ett eller flera uttalade syften. ABL fokuserar på ägare- och borgenärsintresset, varav det senare – såsom nämnts i kapitel 4 ovan - hämtar sin rättsliga grund ur det förra.

Beträffande definitionsproblemet d.v.s. delproblemet *juridisk hemvist* bör inledningsvis betonas att beträffande den moderna revisorn fråga egentligen är om *två* rättsfigurer, inte en. En grundläggande komplikation i anslutning

till detta är dock att endast den ene, Bolagsrevisorn, har sitt uppdrag definierat genom den bolagsrättsliga materiella rätten medan definitionerna för den andre, Rådgivaren, får sökas på annat håll. Man kan märkligt nog härigenom göra det enkelt för sig själv och vända komplikationen till en förenkling. Detta, genom konstaterandet att den senare, p.g.a. sin rättstillhörighet inte ryms inom associationsrätten överhuvudtaget och därför följaktligen bör lämnas därhän, i varje fall visavi den inskränkta associationsrättsliga analysen. Jag väljer den metoden – i varje fall tills vidare – och konstaterar att revisorn i sin rådgivande funktion utgör en främmande fågel för det bolagsrättsliga sammanhanget. Denna, ur en förenkling emanerande slutsats förefaller dock, vilket jag återkommer till nedan, förstärka intrycket av den innevarande ordningens motsägelsefullhet.

Beträffande den granskande revisorn och slutsatserna kring dennes rättsliga status saknas, även här och trots existensen av explicit regelverk, en tydlig definition. Orsaken till detta, menar jag, står att finna i ett antal enligt min mening och för aktiebolagsformens optimala tillämpning, ändamålsfrämmande motiv under lagstiftningsprocesserna. Samtliga dessa motiv har varit av makt- eller socialpolitisk karaktär. Bolagsrevisorn, som av snart sagt alla åsiktsinriktningar av relevans för rättsutvecklingen förklarats utgöra en uppdragstagarpart, har därför kommit att sakna några av de grundläggande attribut som uppdragstagarrollen enligt rättsliga grundprinciper förutsätter. Jag åsyftar här i första hand de kännetecken som är karaktäristiska för den lojalitetskoppling vilken följer av ett uppdragsavtal. Bolagsrevisorn har, i brist på dessa, kommit att bli en uppdragstagare utan uppdragsgivare.

Den alternativa teori som jag presenterar, innebärande en renodlat huvudmannaorienterad syn på revisorsfunktion, medger tolkningar som i vissa sammanhang skulle innebära en förstärkning av stämmans position i dennes relation till de båda verksamhetsledande bolagsorganen. Det har dock vid flera tillfällen under förarbeten till det nu gällande regelverket istället framställts såsom acceptabelt, rent av önskvärt, att styrelsens makt stärkts på bekostnad av stämman. Detta, då den sistnämnda i tunga politiska kretsar i princip alltid har ansetts såsom synonym till privatkapitalet, m.a.o. till ett nödvändigt men icke desto mindre ont inslag i folkhemsbygget. På samma grunder har styrelsen ansetts att föredra eftersom denna förmodligen, med lagstiftningens hjälp, ansetts kunnat göras tillgänglig för olika stats- eller partianknutna funktionärer. Det är därför fullt förklarligt att en mindre ägaranknuten och mera ”allmännyttig” revisorsdefinition kommit att tillskapas. Det är ingen tillfällighet att den nu gällande regleringen tagit fast form under samma tidsepok som begreppet löntagarfonder fortfarande utgjorde en reell risk (eller möjlighet för den som så önskar), och benämningen ”ekonomisk demokrati” ansågs tilltalande för en betydande fraktion av den politiska eliten, något som i realiteten avsåg en framtida direkt politisk styrning av näringslivet.

En möjlig delförklaring kan även sökas såsom en konsekvens av strävan om rättslikhet med våra närmaste grannländer och då främst den som avser

relationen till finsk rätt. Sociala hänsyn har under hela efterkrigstiden vägt tungt i den nordiska rättsutvecklingsprocessen. I Finland infördes genom den nya aktiebolagslagen ett femte bolagsorgan, *Förvaltningsrådet*, något som däremot Sverige efter viss vända avstod ifrån. Förvaltningsrådets kompetensutrymme kom att förläggas till "utrymmet mellan" stämma och styrelse, dess uppgifter främst av kontroll och bevakningskaraktär. Frågor som sysselsättning och skattekontroll var centrala under lagstiftningsprocessen. Det förefaller som om rättsfiguren Bolagsrevisor i Sverige fått bära en del av de "samhällsnyttiga" arbetsmoment som socialt orienterade företrädare för båda ländernas rättssystem förefallit varit allmänt överens om betydelsen i kring, men som finsk rätt genom sin lösningsmodell kunnat kanalisera till förvaltningsrådet.

Beträffande *jävsproblemet* menar jag att detta givetvis har sin grund i just revisorns otydligt definierade rättsliga hemvist. En uppdragstagarroll som inte har en klar lojalitetskoppling innefattar självfallet inte heller en klar avgränsning gentemot uppdragsgivarens motparter. Och här uppstår jävssituationerna.

Prioriteringsproblemet slutligen framträder som en fråga om den ständigt pågående konkurrensen om rättssystemets räckvidd. Alla intressen är av förklarliga skäl benägna att åberopa all tillgänglig lagstiftning för att värna just sitt eget syfte. ABL är dock, som nämnt ovan, tillskapad i det explicita syftet att värna bolaget och dess i vidare mening beskrivna ägarkrets. Däremot är den inte avsedd som skyddslagstiftning för arbetstagar kollektivet eller som ett maktinstrument för ett mera allmänt beskrivet samhällsintresse. För dessa ändamål står annan, f.ö. minst lika viktig, lagstiftning till buds.

För en strävan att upprätthålla en för de associationsrättsliga sammanhangen tillskapad och effektiv revisorsfunktion fyller varken maktpolitiska eller sociala normativa motiv några verkningsfulla syften. Dylika får förmodligen snarast en motsatt effekt, något som kanske i och för sig inte är särdeles förvånande då sociala syften inte sällan ansetts motsatta renodlat privata vinstintressen.

Mera förvånande är det om man kan konstatera fall då också allmänna syften kan vara betjänt av en i huvudsak privatekonomiskt motiverad funktion. Så förefaller det enligt min mening förhålla sig med institutet Bolagsrevisor. De grupper vars intresse Bolagsrevisorn enligt modern rättsuppfattning har iakttagit har i samtliga fall d.v.s. undantagslöst redan idag en ägarekoppling till bolaget härledd ur någon form av latent fordran i bolagets EK. Denna utgångspunkt tillgodoser också statsintresset genom att latent skattefordringar av varierande slag uppkommer i princip så snart en verksamhet påbörjas. Att en ägarorienterad syn skulle kunna anses ändamålsenlig också ur ett löntagarperspektiv torde inte minst ovan refererade debattinlägg från 1895 års lagstiftningsprocess ge en antydan om.

Vad skulle då vara vunnet med en tillämpat ägarorienterad syn avseende tillgängligheten för Bolagsrevisorn och dennes tjänster? Ja, ingenting om

man med ”vinst” menar ökad tillgänglighet eller mera volym i så mening att informationens mängd i sig skulle öka eller att nya grupper skulle kunna tillräkna sig rätt informationen. De ”kritiska” grupperna har, såsom nämnts ovan redan tillträde till denna fast på annan, exempelvis social grund.

Däremot skulle förmodligen informationens kvalitativa värde i form av trovärdighet kunna spetsas betydligt, något som i så fall skulle var av betydande värde för alla som anser sig ha nytta av den. Om alla parter var införstådda med att intressen som med visst fog kan anses förväntade att *stå i motsats till* ett eller flera ägareintresse inte på något sätt ägde inflytande över revisionsprocessen skulle givetvis revisorsrollens trovärdighet öka. Det finns givetvis situationer då bolagsledningarna oförbehållsamt och oförvitligt företräder ägarintresset, dom kanske rent av *utgör* ägarintresset – uttryckligen - men, som läsaren under de senaste timmarna förhoppningsvis uppfattat, är det inte om dylika fall denna uppsats handlar.

Den kanske tydligaste fördelen med en närmare ägareorientering skulle sannolikt dock ligga i dess pedagogiska effekter beträffande synen på lämpligheten i förekomsten av dubbla yrkesroller. Vore ägarkopplingen tydlig och uttalad för Bolagsrevisorn skulle denna också tydliggöra det omöjliga i varje form av parallell samverkan med ledningsorganen. Härigenom skulle denna omdiskuterade och i vissa länder förbjudna verksamhetsform sannolikt helt komma att upphöra.

Fristående Rådgivning inom ramen för revisionsverksamhet, för att såhär i slutet återkomma dit, är givetvis i de flesta fall också denna till gagn för bolaget och härigenom i normalfallet även till fördel för ägarkretsen. En förutsättning för en sådan oreserverad slutsats är dock att den disposition som kan väntas bli följd av genomförd konsultation inte kan anses stå i strid med ett eller flera ägarintressen, en avgränsning som torde avkorta klientkretsen avsevärt och, i sin tur förmodligen, också leda till en för revisionsföretaget betydligt mera överskådlig kundreskontra.

Verksamhetsformer som, för sin exklusiva attraktionsförmåga och inte minst för sin prissättning, förutsätter av tredje part finansierade värden, i detta fallet mödosamt genererade kunskaper, bör nog alltid betraktas avvaktande. En sådan hållning är i varje fall rimlig att förvänta sig, d.v.s. påräknelig ur ett rättsekonomiskt perspektiv, och dess negativa effekter sannolikt, enligt samma rättsekonomi, troligtvis påverkande värdet också av revisionstjänsten likaså detta i negativt riktning. Ett sådant förhållningssätt vore i varje fall rimligt att förvänta vad beträffar individer eller grupper som av en eller annan anledning ansett sig fått var med om att betala för kalaset.

För oss alla andra skulle förhoppningsvis den bolagsrättsliga dimman lättas något lite – inget annat, väsentligen.

Bilaga 1

Summering av en sammanställning över börsbolagens redovisade arvodeskostnader (milj. Sek) under perioden 2001-2003. Siffermaterialet är hämtat ur bolagens årsredovisningar för respektive år. Sammanställningen gjord av journalisten Björn Suneson och publicerad i SvD Näringsliv 5 juni 2004.

Arvoden avs. revision	2001	1.174,0
” ” konsultation	2001	<u>1.478,0</u>
Summa	2001	2.652,0

Andel konsultarvoden 2001 55,7%

Arvoden avs. revision	2002	1.315,5
” ” konsultation	2002	<u>922,6</u>
Summa	2002	2.238,1

Andel konsultarvoden 41,2%

Arvoden avs. revision	2003	1.427,0
” ” konsultation	2003	<u>750,9</u>
Summa	2003	2.177,9

Andel konsultarvoden 34,5%

Bilaga 2

Tidningsartikel

Källförteckning

Litteratur

Artsberg, Kristina	<i>Redovisningsteori -policy och -praxis</i>	Trelleborg	2003
Bengtsson, Bertil	<i>Särskilda avtalstyper I 2:upplagan</i>	Stockholm	1976
Bergström, Clas Samulesson, Per	<i>Aktiebolagens grundproblem 2:a upplagan</i>	Göteborg	2001
Cooter, Robert Ulen, Thomas	<i>Law & economics 3:de edition</i>	MA.USA	2000
Bernitz, Ulf	<i>Standardavtalsrätt 6:e omarbetade upplagan</i>	Stockholm	1994
Dotevall, Rolf	<i>Skadeståndsansvar för styrelseledamot och verkställande direktör</i>	Stockholm	1989
Dotevall, Rolf	<i>Bolagsledningens skadeståndsansvar</i>	Stockholm	1999
Eklund, Klas	<i>Vår ekonomi</i>	Värnamo	2002
FAR	<i>Revision I</i>	Stockholm	1994
Hansson, Arvidsson & Lindquist	<i>Företags- och räkenskapsanalys</i>	Lund	2001
Hellner, Jan	<i>Skadeståndsrätt 5:e upplagan</i>	Stockholm	1996
Hellner, Jan	<i>Speciell avtalsrätt II 1 häftet, 3: upplagan</i>	Stockholm	1996
Kedner, Gösta	<i>Kommentar till aktiebolagslagen 8:e upplagan</i>	Lund	1991
Moberg, Krister	<i>Bolagsrevisorn, 2:a upplagan</i>	Stockholm	2003
Rodhe, Knut	<i>Aktiebolagsrätt</i>		

	20:e upplagan	Stockholm	2002
Taxell (I), Lars-Erik	<i>Bolagsledningens ansvar</i> , Åbo		1983
” (II) ”	<i>Aktiebolagets organisation</i> , Åbo		1983

Offentligt tryck

SOU 1941:9	om förslag till lag om aktiebolag
SOU 1995:44	om aktiebolagets organisation
SOU 1999:1	
SOU 1999:43	om oberoende, ägande och tillsyn revisionsverksamhet
Prop. 1895:6	förslag om lag till aktiebolag
Prop. 1975:103	förslag till ny lag om aktiebolag, mm.
Prop. 1995/96:5	
Prop. 1997/98:99	om aktiebolagets organisation
Prop. 2000/01:146	om oberoende, ägande och tillsyn i revisions- verksamhet

Rättsfallsförteckning

NJA 1960 s. 698 om stämmans behörighet relativt styrelsen mm.

NJA 1987 s. 692 om skadeståndsskyldighet mot annan än uppdragsgivare

NJA 1992 s. 58 om skadeståndsskyldighet för oaktsam rådgivning

NJA 1992 s. 243 om skadeståndsskyldighet

NJA 1992 s. 502 om omfattningen av ansvaret för revisionsbyrå mm.

NJA 1996 s. 224 om revisors ansvar för skada hos 3:e man mm.

AD 1997 nr 3

AD 1998 nr 101

AD 2004 nr 90